

บทที่ 2

เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องอันประกอบไปด้วยข้อมูลทางวิชาการ เอกสารงานวิจัย และคำสัมภาษณ์ของบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร โดยได้แบ่งข้อมูลออกเป็น 5 ส่วน ซึ่งจะเป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา และวิเคราะห์กระบวนการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง โดยมีหัวข้อดังนี้

- 2.1 ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.2 ความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.3 เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดงละครพื้นทาง
- 2.4 ความเป็นมาของการรำหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- 2.5 องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง

2.1 ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาอาการของตัวละคร ซึ่งสามารถแบ่งได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือเพลงหน้าพาทย์ชั้นปฐม เพลงหน้าพาทย์ชั้นกลาง เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง นอกจากนี้ยังเป็นเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบในพิธีกรรม พิธีการต่างๆ ทั้งที่เป็นพระราชพิธี รัฐพิธี และราษฎร์พิธีอีกด้วย ซึ่งความหมายของเพลงหน้าพาทย์นี้ยังมีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏยศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทยได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของเพลงหน้าพาทย์ไว้ดังนี้

“เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงประเภทที่ใช้บรรเลงในการแสดงกิริยาอาการเคลื่อนไหวของตัวในละคร เป็นต้น หรือสำหรับอัญเชิญเทพเจ้า ฤๅษี หรือบูรพาจารย์ให้มาร่วมชุมนุมในพิธีไหว้ครู หรือพิธีมงคลต่างๆ เช่น เชิด ใช้ในการเดินทางไกล เสมอ ใช้ในการเดินระยะไกล เสมอมาร สำหรับยักษ์เดิน เสมอเถร สำหรับฤๅษีเดิน สาธุการ ใช้ในการเริ่มพิธีต่างๆ ตระเชิญ ใช้อัญเชิญ เทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์”

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 1248)

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 1 ไปด้วยเรื่องเพลงดนตรีไทย โดยक्रमนตรี ตราไมท
ได้ให้ความหมายของเพลงหน้าพาทย์ไว้ดังนี้

“เพลงหน้าพาทย์ ได้แก่ เพลงที่บรรเลงประกอบกิริยาเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งของมนุษย์ ของสัตว์ ของวัตถุต่างๆ และอื่นๆ เช่น เดิน นอน วิ่ง กลายร่าง เกิดขึ้น สูญไป เป็นต้น ไม่ว่ากิริยานั้นจะแลเห็นตัวตน เช่น การแสดง โขน ละคร หรือกิริยาสมมุติ แลไม่เห็นตัว เช่น การเชิญเทวดาให้เสด็จมา ถ้าเป็นการบรรเลงประกอบกิริยานั้นๆ แล้ว ก็เรียกว่าหน้าพาทย์ทั้งสิ้น เช่น

บรรเลงเพลงเชิด ประกอบกิริยาไปมาไกลๆ หรือ
รับแรง หรือรบกั้น

บรรเลงเพลงเสมอ ประกอบกิริยาไปมาใกล้ๆ จาก
ห้องหนึ่งไปอีก ห้องหนึ่ง

บรรเลงเพลงโอด ประกอบกิริยาร้องไห้ หรือสลับ
หรือ ตาย

บรรเลงเพลงเหาะ ประกอบกิริยาไปมาในอากาศของ
เทวดา

บรรเลงเพลงไล่ ประกอบกิริยาไปมาในน้ำทั้งของ
มนุษย์ สัตว์ หรือวัตถุ”(สารานุกรมสำหรับเยาวชน, 2516: 115)

จตุพร รัตนวราหะ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ได้ให้ความเห็น
เกี่ยวกับเพลง หน้าพาทย์ไว้ดังนี้

“เพลงหน้าพาทย์ หมายถึงเพลงเพลงที่ใช้บรรเลงในลีลาของเครื่อง
ดนตรี โดยเฉพาะทำนองและจังหวะจำกัดอยู่ในแบบแผนที่กำหนดไว้
หรือเพลง ที่ใช้บรรเลงสำหรับประกอบกิริยาเคลื่อนไหวของ มนุษย์ สัตว์
วัตถุ ธรรมชาติใดๆก็ตาม เพลงที่ใช้ประกอบกิริยาอาการเหล่านี้ เาให้
คำจำกัด ความว่า เป็นเพลงหน้าพาทย์ทั้งสิ้น

คำว่า หน้าพาทย์นี้ เข้าใจว่าจะเกิดจากการเรียนรู้ของผู้แสดง
โขนละครเอง เพราะการแสดงโขนละครนั้น ตัวละครที่จจะร้ายำตาม
เพลง ประกอบกิริยาเช่นนี้ จะต้องยึดถือจังหวะของทำนองเพลง
เป็นใหญ่ โดยจำเป็นจะต้องร่ำให้พอดีกับจังหวะและทำนอง จะขาด
เกินหรือสั้นยาวขัดขวางกับทำนองไม่ได้ เพลงเหล่านี้จึงเรียกได้ว่า เป็น
สิ่งที่มีความสำคัญต้องยึดถือให้มันเป็นหลักเป็นหัวหน้า จึงถูกเรียกว่า
หน้าพาทย์” (จตุพร รัตนวราหะ, 2519: 6)

ประเมษฐ์ บุญยะชัย ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้กล่าวถึงเพลงหน้าพาทย์ ไว้ในเอกสารประกอบการสอนจารีตนาฏศิลป์ไทยว่า

“เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้ประกอบกิจการอาการของตัวละครหรือประกอบการสมมุติภาพเหตุการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ลมพายุพัด ฟ้าร้อง ฟ้าผา ฝนตกหนัก เป็นต้น เพลงหน้าพาทย์มีวิธีการแบ่งประเภทได้ 2 ลักษณะ คือ

1. แบ่งตามลักษณะที่ปรากฏ หมายถึง หน้าพาทย์ที่พิจารณาถึงกระบวนการทำเป็นประการสำคัญ แบ่งได้ 2 ลักษณะ ได้แก่

ก. หน้าพาทย์ที่มีท่ารำ ได้แก่ หน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดงโขน ละคร และการแสดงอื่นๆ เช่น หน้าพาทย์เสมอ คุกพาทย์ ร้วสามลา บาทสกุณี ฯลฯ

ข. หน้าพาทย์ที่ไม่มีท่ารำ ได้แก่ หน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลง ในพิธีไหว้ครู นาฏศิลป์ และดุริยางค์ เป็นหน้าพาทย์ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติประจำเทพเจ้าต่างๆ เช่น หน้าพาทย์สาธุการกรอง หน้าพาทย์ตระพระปรคนธรรพ หน้าพาทย์เสมอผี

2. แบ่งตามความสำคัญ ได้แก่ หน้าพาทย์ที่คำนึงถึงศักดิ์ของตัวละครในการนำไปใช้เป็นสำคัญ เช่น ตัวโขนละครสูงศักดิ์ เทพเจ้าจะใช้หน้าพาทย์ชั้นสูง ตัวโขนละครที่ต่ำศักดิ์จะใช้หน้าพาทย์ทั่วไปสามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ ได้แก่

ก. หน้าพาทย์ปกติ หรือหน้าพาทย์ทั่วไป เช่น หน้าพาทย์เสมอ ใช้ประกอบการเดินทางระยะใกล้ หน้าพาทย์เชิด ใช้ประกอบการเดินทาง ยกทัพ ต่อสู้ หน้าพาทย์ร้ว ใช้ประกอบการแปลงกาย การให้ การหนี ฯลฯ

ข. หน้าพาทย์ชั้นสูง หมายถึงหน้าพาทย์ที่มีท่วงทำนองและลีลาท่ารำที่มีความยากซับซ้อน ใช้สำหรับตัวละครโขนที่สูงศักดิ์ เช่น หน้าพาทย์ บาทสกุณี หรือเสมอตึนนก ใช้สำหรับการเดินทางของเทพเจ้า กษัตริย์ และผู้สูงศักดิ์ หน้าพาทย์เสมอมาร ใช้

สำหรับเดินทางระยะไกลของ พญายักษ์”
(ประเมษฐ์ บุญยะชัย, ม.ป.ป: 63-64)

สมศักดิ์ ทัดติ ผู้เชี่ยวชาญด้านการลอนนาฏศิลป์ไทย โชน(ยักษ์) สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเพลงหน้าพาทย์ไว้ ดังนี้

“เป็นเพลงที่บรรเลงประกอบอริยาบถต่างๆ ของตัวโชน ละครนั้น ถ้าไม่มี บทร้องแล้วย่อมถือว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์ได้ทั้งสิ้น และเพลงหน้าพาทย์ เป็นเพลงที่มีความสำคัญ ศิลปินจะเคารพกันว่าเป็นเพลงครู การถ่ายทอดและการร่ายรำต้องกระทำด้วยความเคารพอย่างสูง ถ้าเกิดผิดพลาดก็จะถือว่าเป็นโทษแก่ตน จะต้องมีพิธีกรรมเพื่อขอขมาลาโทษกับครูด้วยวิธีต่างๆ แต่เดิมจึงมีการแบ่งแยกประเภทของเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์ไว้ชัดเจน ปัจจุบันนำเพลงหน้าพาทย์บางเพลง มาใส่ทำนองร้องด้วย เช่น ตระนิมิต ตระบองกัน และชานาญ ซึ่งบางครั้งใส่เนื้อร้องไว้หนึ่งเที่ยวและรำ อีกหนึ่งเที่ยว”
(สมศักดิ์ ทัดติ, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2553)

สรุปได้ว่า “เพลงหน้าพาทย์” หมายถึงเพลงที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน มีท่วงทำนอง และจังหวะที่เป็นแบบแผนตายตัว และเป็นเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบอากับกิริยาของตัวละครทางนาฏศิลป์ไทย ทั้งเทพเจ้า มนุษย์ สัตว์ วัตถุ และเหตุการณ์ต่างๆ มีทั้งเพลงที่บรรเลงทำนองเพียงอย่างเดียว และเพลงที่สามารถบรรเลงประกอบคำร้อง ซึ่งสามารถแยกประเภทของเพลงหน้าพาทย์ได้ 2 ลักษณะ ได้แก่

1. เพลงหน้าพาทย์ประกอบการแสดงโชน ละคร หุ่น หนัง จำแนกได้ 3 ระดับ คือ
หน้าพาทย์ธรรมดา
หน้าพาทย์ชั้นกลาง
หน้าพาทย์ชั้นสูง
2. เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทั้งพิธีหลวง พิธีราษฎร์ และ

พิธีสงฆ์

เพลงหน้าพาทย์เสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์เพลงหนึ่งที่ใช้บรรเลงประกอบกิริยาการเดินทางของตัวละคร ซึ่งมีชื่อเรียกเพลงหน้าพาทย์เสมอตามลักษณะและประเภทของตัวละครต่างๆ เช่น เสมอมาร เสมอเถร เสมอสามลา เป็นต้น ซึ่งมีนักวิชาการรวมทั้งผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทย ได้ให้ความหมายของเพลง หน้าพาทย์เสมอไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่าเพลงเสมอไว้ดังนี้

“ชื่อเพลงหน้าพาทย์ที่เกี่ยวกับอาการเยื้องกราย และการเดินของตัวละครในนาฏกรรมไทย ใช้นิ การเดินระยะใกล้ เช่น เสมอตีนนก เสมอนาง เสมอมาร” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 799)

ศาสตราจารย์พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อธิบายความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอในเอกสาร ประกอบการแสดงโขนธรรมศาสตร์ ไว้ว่า

“เพลงเสมอนี้ คำว่า “เสมอ” น่าจะมาจากภาษาเขมร คือ คำว่า “ตะเมอ” เพราะคำว่า ตะเมอ แปลว่า “เดิน” เพลงเสมอเป็นเพลงเดินในระยะสั้น หรือเป็นการเดินในการพิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง สรูปแล้ว เพลงเสมอ คือการเดิน การเคลื่อนที่ไปในลักษณะที่ช้าๆ ในระยะใกล้ทั้งสิ้น...”

(ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2539: 15)

อาจารย์มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดุริยางค์ไทย) ได้ให้ความหมายของเพลงหน้าพาทย์เสมอไว้ดังนี้

“เพลงเสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์ ใช้นิประกอบกิริยาไปมาใกล้ๆ จากห้องหนึ่งไปอีก ห้องหนึ่ง เช่น ออกจากห้องนอนไปห้องรับแขก ออกจากห้องรับแขกไปเฉลียง เป็นต้น”

(มนตรี ตราโมท, 2538: 33)

นอกจากนี้ อาจารย์มนตรี ตราโมท ยังได้สันนิษฐานที่มาของเพลงหน้าพาทย์เสมอไว้ว่า

“เพลงหน้าพาทย์เสมอนั้น เป็นเพลงหน้าพาทย์ของเก่าซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ไมทราบนามผู้แต่ง ใช้นิประกอบอากัปกิริยาไปมาในระยะใกล้ๆ ของตัวละคร เช่น จากห้องหนึ่งไปยังอีกห้องหนึ่ง”

(มนตรี ตราโมท, 2532: 20)

ประเมษฐุ์ บุญยะชัย ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเพลงหน้าพาทย์เสมอไว้ดังนี้

“เพลงเสมอ เป็นเพลงหน้าพาทย์ในชั้นปฐม ที่สามารถร่ำได้ทั้งตัว
พระ นาง ยักษ์ ลิง ใช้สำหรับประกอบการเคลื่อนไหวในลักษณะ
การเดินทางของตัวละคร เพลงหน้าพาทย์เสมอนี้ นอกจากจะใช้ใน
การแสดงโขน-ละครแล้ว ในทางนาฏศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์
ไทย ยังใช้ประกอบในพิธีไหว้ครูอีกด้วย”
(ประเมษฐ์ บุญยะชัย, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2553)

ณรงค์ชัย ปิฎกัรัชต์ ได้ให้ความหมายของเพลงเสมอไว้ในสารานุกรมเพลงไทย ว่า

“เสมอ

1. เพลงหน้าพาทย์ เป็นเพลงอันดับที่ 11 ในชุดโหมโรงเย็น
เพลงนี้ใช้บรรเลงประกอบกิริยา ไป-มา ในระยะใกล้ของตัวละคร
โดยปกติต้องบรรเลงออกด้วยเพลงร่ำเวลาเดียว เพลงนี้มีหน้าพาทย์
แปลงว่า “ไม่ได้ไม่เสีย” ซึ่งนำศัพท์มาจากการพนัน เพลงนี้จัดเป็น
เพลงเสมอธรรมดา ยังมีเสมออื่นๆอีก เช่น เสมอลาว เสมอเข้าที่
เสมอเถร เป็นต้น...” (ณรงค์ชัย ปิฎกัรัชต์, 2542: 445)

นอกจากในการแสดงโขน ละครแล้วนั้น พบว่า มีเพลงหน้าพาทย์เสมอปรากฏในพิธีกรรมต่างๆ
เช่น ปรากฏในพิธีไหว้ครูโขน ละคร ในการบรรเลงโหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน โหมโรงเย็น เป็นต้น
ในพิธีไหว้ครูโขน ละคร การบรรเลงเพลงเสมอเป็นการสื่อความหมายถึงการเดินทางเข้ามาร่วมพิธีของ
ครูในแต่ละฝ่าย เช่น เสมอมาร แสดงให้เห็นถึงการเดินทางเข้ามาร่วมในพิธีของครูฝ่ายยักษ์ เสมอผี
แสดงให้เห็นถึงการเดินทางเข้ามาร่วมพิธีของครูผู้ล่วงลับไปแล้ว เสมอเถร แสดงให้เห็นถึงการเดินทาง
ออกจากมณฑลพิธีของครูฤาษี ภายหลังจากการทำพิธีครอบและมอบเสร็จเรียบร้อยแล้ว เป็นต้น ส่วน
การบรรเลงโหมโรง พบว่า มีการบรรเลง 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะที่ 1 เป็นการบรรเลงโหมโรง
ประกอบการทำบุญเลี้ยงพระในตอนเช้า และบรรเลงโหมโรงก่อนเริ่มพิธีสวดมนต์เย็น ลักษณะที่ 2
เป็นการบรรเลงโหมโรงประกอบการแสดง ใช้บรรเลงเป็นเพลงโหมโรงก่อนที่จะมีการแสดงโขนละคร
ทั้งเวลาเช้า เวลากลางวันหลังจากพักเที่ยง และเวลาเย็น โดยแต่ละเวลาจะประกอบด้วยเพลง
หน้าพาทย์ต่างๆ รวมถึงเพลงหน้าพาทย์เสมอด้วย โดยเรียงลำดับดังนี้

โหมโรงเช้า

1. เพลงตระสันนิบาต รำ
2. เพลงเข่ามาน รำ
3. เพลงเสมอ รำ

4. เพลงเชิด
5. เพลงกลม
6. เพลงขำนาญ
7. เพลงกราวโน
8. เพลงซุบ
9. เพลงกราวรำ (ธีรเดช กลิ่นจันทร์, 2545: 29)

โหมโรงกลางวัน

1. เพลงกราวโน
2. เพลงเสมอข้ามสมุทร รำ
3. เพลงเชิด
4. เพลงซุบ ลา
5. เพลงตระบองกัน รำ
6. เพลงตะคุกรุ่น
7. เพลงไซเรือ รำ
8. เพลงปลุกต้นไม้ รำ
9. เพลงคูกพาทย์ รำ
10. เพลงพันพิราบ
11. เพลงตระสันนิบาต
12. เพลงเสี้ยน 2 เที้ยว
13. เพลงเชิด ปฐม รำ
14. เพลงบาทสกุณี ปลายลงกราวรำ
(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2507: 40)

โหมโรงเย็น

1. เพลงสาธุการ
2. เพลงตระหนักราปากคอก
3. เพลงรำสามลา
4. เพลงเขามาน
5. เพลงปฐม
6. เพลงลา
7. เพลงเสมอ
8. เพลงรำลาเดียว
9. เพลงเชิดสองชั้น

10. เพลงเชิดชั้นเดียว
11. เพลงกลม
12. เพลงขำนาญ
13. เพลงกราวใน
14. เพลงต้นซุบ
- 15 เพลงลา (ณรุทธ์ สุทธจิตต์, 2538: 14)

สรุปได้ว่า เพลงหน้าพาทย์ “เสมอ” สันนิษฐานว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์ของเก่าที่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งคำว่า “เสมอ” มีรากศัพท์มาจากภาษาเขมร คือคำว่า “อะเมอ” แปลว่า การเดินหรือเดินทาง เพลงหน้าพาทย์เสมอมีหน้าพาทย์แฝงว่า “ไม่ได้ไม่เสีย” จัดอยู่ในชั้นของเพลงหน้าพาทย์ธรรมดา แต่ยังมีเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมออื่นๆ ที่จัดอยู่ในชั้นของเพลงหน้าพาทย์ชั้นกลางและชั้นสูงด้วย โดยแต่ละเสมอนั้นล้วนมีความหมายในการเดินทาง และใช้สำหรับประกอบพิธีการการเดินทางทั้งสิ้น ในการแสดงโขน ละคร เพลงเสมอจะใช้สำหรับการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะใกล้ของตัวละคร ทั้งพระ นาง ยักษ์ ลิง เช่น ท้าวมาลีวราชเสด็จออกจากท้องพระโรงไปสู່ห้องสรง เพื่อทำการลงสรงก่อนเสด็จออกหาความก็ใช้เพลงเสมอ เป็นต้น นอกจากนี้เพลงหน้าพาทย์เสมอยังใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ อีกด้วย

ในการแสดงละครพันทาง สิ่งที่สำคัญอีกประการที่นอกเหนือจากรูปแบบและลักษณะของการแสดงแล้ว คือ เพลงดนตรี หรือที่รู้จักกันดีและเรียกกันติดปากว่า เพลงภาษา หรือเพลงออกภาษา ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำ “ออกภาษา” ว่า

“เป็นคำที่ใช้เรียกเพลงที่บรรเลงออกสำเนียงภาษาของชาติอื่นๆ ในเพลงเดียวกัน หรือเพลงที่บรรเลงต่อท้ายเพลงแม่บทแต่ไม่ครบ 12 ภาษา ว่า เพลงออกภาษา”

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 800)

เพลงออกภาษาเป็นเพลงประเภทหนึ่งที่โบราณจารย์ทางด้านดุริยางคศิลป์ไทย ได้คิดประดิษฐ์ขึ้นจากการฟังและศึกษาเพลงของชาติต่างๆ จนเกิดความถ่องแท้ว่าเพลงภาษาใด มีสำเนียงอย่างไร แล้วแต่งเป็นเพลงใหม่โดยใช้ทำนองของไทย แต่ดัดแปลงให้มีสำเนียงภาษาของชาติอื่นๆ บางครั้งนำสำนวนของภาษานั้นมาแทรกไว้ เพื่อเป็นการนำทางให้ผู้ฟังทราบก่อนว่าเป็นเพลงสำเนียงภาษาใด และยังได้แต่งชื่อเพลงบอกภาษานั้นๆ ด้วย การดัดแปลงสำเนียงเพลงให้เป็นภาษาต่างๆก็มีลักษณะเดียวกันกับการดัดแปลงสำเนียงพูดของตัวละคร ที่แสดงเป็นตัวละครตามเชื้อชาติ ตามภาษาต่างๆ ซึ่งพูดภาษาไทย แต่ดัดสำเนียงเป็นภาษาอื่น ให้ดูเสมือนเป็นตัวละครที่มาจากชาตินั้นจริงๆ

เมื่อเป็นเพลงหน้าพาทย์ “เสมอออกภาษา” จะหมายถึง เพลงหน้าพาทย์เสมอกลุ่มหนึ่ง ที่ใช้

บรรเลงประกอบเข้ากับกิริยาในการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะใกล้ๆ ของตัวละครตามเชื้อชาติ นั้นๆ นอกจากนี้ยังมีผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความหมายของเสมอออกภาษาไว้ดังนี้

จิรัช อาจนรงค์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง(ดนตรีไทย) และผู้เชี่ยวชาญดุริยางค์ไทย สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ได้ให้ความหมาย ของเพลงเสมอออกภาษาไว้ดังนี้

“เสมอออกภาษาเป็นเพลงที่ทางนาฏยศิลป์ไทยใช้สำหรับการแสดงละครพื้นทาง ใช้กับตัวละครชาติต่างๆ ในการเดินทางหรือการไปมา ตามท้องเรื่อง แต่ในทางดนตรีไทย เพลงออกภาษา เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงต่อท้ายเพลงแม่บท เหมือนเพลงหางเครื่องแต่ไม่นิยมบรรเลงเพลงเสมอ”

(จิรัช อาจนรงค์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

ดร. ศุภชัย จันทรสุวรรณ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) กล่าวว่า

“เพลงเสมอออกภาษา หรือเสมอภาษา ถือเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้กับตัวละครที่มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งชื่อและทำนองเพลงจะบ่งบอกเชื้อชาติไว้อย่างชัดเจน เช่น เสมอลาว ก็ใช้กับตัวละครที่มีเชื้อชาติลาว อย่างพระลอ เป็นต้น”

(ศุภชัย จันทรสุวรรณ, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2552)

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่า เพลงเสมอออกภาษา หมายถึง เป็นเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอ จัดอยู่ในชั้นของเพลงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือเพลงหน้าพาทย์ในชั้นปฐม ในการแสดงละครพื้นทาง ใช้สำหรับบรรเลงประกอบกิริยาการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะใกล้ของตัวละครที่สูงศักดิ์ตามเชื้อชาตินั้นๆ เช่น พระลอจะเสด็จจากสวนเข้าไปในห้องบรรทม เป็นต้น ซึ่งเป็นเพลงที่ศิลปินทางด้านดุริยางคศิลป์ไทย ได้แต่งขึ้นโดยมีการดัดแปลงให้ออกสำเนียงภาษาต่างๆ พร้อมกับบอกรหัสเชื้อชาติกำกับไว้ด้วย เช่น เพลงเสมอพม่า ใช้กับตัวละครที่มีเชื้อชาติพม่า เพลงเสมอแขก ใช้กับตัวละครที่มีเชื้อชาติแขก เป็นต้น

2.2 ความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

เพลงเสมอออกภาษา เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่มีความสำคัญเพลงหนึ่ง โดยเฉพาะในทางนาฏศิลป์ไทย กล่าวคือ เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงเพื่อประกอบกิริยาการเดินทางในระยะใกล้ของตัวละครตามเชื้อชาติ โดยส่วนมากจะปรากฏในการแสดงละครพื้นทางเรื่องต่างๆ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ มีผู้ทรง

คุณวุฒิได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาดังนี้

ประเมษฐ์ บุณยะชัย ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กล่าวว่า

“ก่อนกล่าวถึงเพลงเสมอออกภาษา ต้องเข้าใจก่อนว่า เพลงเสมอ เป็น เพลงหน้าพาทย์กลุ่มใหญ่ที่ใช้ในการแสดงเกือบทุกประเภท ทั้งโขงละคร หุ่น หนัง ลิเก เพลงหน้าพาทย์ ในระดับธรรมดาจนถึงเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงสุด ก็มีเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอนี้อยู่ด้วย อีกทั้งยังสามารถยกย้ายให้เป็นเพลงในลักษณะออกภาษา ซึ่งจะแตกต่างกับเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงตระและเพลงหน้าพาทย์กลุ่มอื่นๆ เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา มีความสำคัญคือ เป็นเพลงที่โบราณจารย์ได้คิดขึ้นมา โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลาหลายสิบปี ผ่านกระบวนการคิดตามแบบนาฏศิลป์ไทย โดยต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอื่นๆเป็นหลักด้วย”

(ประเมษฐ์ บุณยะชัย, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

รัตติยะ วิกสิตพงศ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของเพลงเสมอออกภาษาไว้ดังนี้

“เพลงเสมอออกภาษา หรือเสมอชาติต่าง ๆ นั้น ถึงแม้เป็นเพลงเบ็ดเตล็ด หรือเป็นเพลงหน้าพาทย์ธรรมดาก็มีความสำคัญไม่น้อย เพราะเป็นเพลงที่ต้องคำนึงถึงศักดิ์ของตัวละคร ไม่ใช่ใครจะรำก็ได้ และสิ่งที่ ต้องคำนึงถึงอีกประการสำหรับผู้แสดงคือไม่เดิน และไม่ลา เพราะทุกเสมอออกภาษาได้กำหนดไว้ 5 ไม่เดิน 4 ไม่ลา”

(รัตติยะ วิกสิตพงศ์, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

สรุปได้ว่า เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาเป็นเพลงที่มีความสำคัญเพลงหนึ่ง ทั้งด้านนาฏศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทย โดยเฉพาะในทางนาฏศิลป์ไทย เป็นเพลงที่ใช้ในการแสดงละครพื้นทาง สำหรับประกอบกิจการการเดินทางของตัวละคร ซึ่งเป็นเพลงที่โบราณจารย์ประดิษฐ์ขึ้นโดยผ่านกระบวนการคิดตามแบบนาฏศิลป์ไทย โดยต้องคำนึงถึงหลักและข้อจำกัดของเพลงเสมอเป็นสำคัญ เช่น ฐานะและศักดิ์ของตัวละคร ไม่เดิน ไม่ลา เป็นต้น ซึ่งต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ในตัวตน และมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2.3 เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดงละครพื้นทาง

ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในละครเรื่องต่างๆจำนวนมาก จากการศึกษาพบว่าแต่ละเพลงเสมอ มิได้ใช้กับตัวละครเพียงตัวใดตัวหนึ่ง แต่ยังใช้กับตัวละครอื่นๆ ตามโอกาสและความเหมาะสม ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 จำแนกเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่ปรากฏในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร

เพลงเสมอออกภาษา	ตัวละครที่ร้อง	เรื่อง / ตอน
เพลงเสมอลาว	- ปู่เจ้าสมิงพราย	พระลอ ตอนพระลอตามไก่
	- พระลอ	พระลอ ตอนพระลอลงสวน (เข้าสวน)
		ตอนพระลอเข้าห้อง ตอนเสียน้ำ
	- พระเพื่อน	พระลอ ตอนพระลอเข้าห้อง
	- พระแพง	พระลอ ตอนพระลอเข้าห้อง
	- นายแก้ว	พระลอ ตอนพระลอลงสวน (เข้าสวน)
	- นายขวัญ	พระลอ ตอนพระลอลงสวน (เข้าสวน)
	- แสนคำอิน	ขุนช้างขุนแผน ตอน พลายเพชรพลายบัว ออกศึก
เพลงเสมอพม่า	- พระเจ้ากรุงอังวะ หรือ พระเจ้ามณฑลเขี้ยวทอง	ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามแต่งงาน ตอน ฉางกายเอ๋ยช่วยด้วย
	- มังตรา	ผู้ชนะสิบทิศ รำดูชายมังตรา ตอน แม่ผู้ไหนดม ตอน พิณยกรรมเรือนร่าง ตอน ทองอุมาตุภูมิ ตอน บรรณาการพิเศษ ตอน นางสนมเข้าวัง ตอน โคนต้นโพธิ์ ตอน กำแพงหงสาวดี
	- บุเรงนอง	ผู้ชนะสิบทิศ รำดูชายบุเรงนอง ตอน เขยเถื่อนเยื่อนแปร
	- เมงกะยีนโย	ผู้ชนะสิบทิศ ตอน น่านมแม่เลาซี
	- พระเจ้าปะดุง	ศึกเก้าทัพ (ไม่ได้ระบุตอน)

เพลงเสมอออกภาษา	ตัวละครที่รำ	เรื่อง / ตอน
	พระมหาอุปราชา	ตะเลงพาย (ไม่ได้ระบุตอน)
เพลงเสมอมอญ	- พระยานอย	ราชาธิราช ตอน พระยานอยชมตลาด
	- สมิงนครอินทร์	ราชาธิราช ตอน สมิงนครอินทร์ลงพระทัย ตอน สัจจะสมิงนครอินทร์
	- สมิงพอเพชร	ราชาธิราช ตอน สมิงนครอินทร์ยกทัพเรือ
	- พระเจ้าแปร	ผู้ชนะสิบทิศ ตอน สามราชวงศ์ หรือตอนเลาซี เข้าวัง รำถวายพระพรชุดทศพิศทิศ รำถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- นันทวัติ	ผู้ชนะสิบทิศ รำถวายพระพรชุดทศพิศทิศ รำถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- จันทรา	ผู้ชนะสิบทิศ รำถวายพระพรชุดทศพิศทิศ รำถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- มเหสีพระเจ้าแปร	ผู้ชนะสิบทิศ รำถวายพระพรชุดทศพิศทิศ รำถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- มเหสีสการะวุตพี	ผู้ชนะสิบทิศ รำถวายพระพรชุดทศพิศทิศ รำถวายพระพรชุดทศทิศพิพิพร
	- สอพิण्या	ผู้ชนะสิบทิศ ตอน บ้านขุนวัง
	- ไชลุ	ผู้ชนะสิบทิศ ตอน บ้านขุนวัง
เพลงเสมอแขก	- พระเจ้ากาหริบ	อะบุสะชั้น
	- อะบุสะชั้น	อะบุสะชั้น
	- ระตูปุสีหนา	อิเหนา
	- อิเหนา	อิเหนา ตอน อิเหนาเข้าห้องนางจินตะหรา
	- สังคามาระตา	อิเหนา ตอน ลมหอบ
	- ระเด่นดาหยน	อิเหนา ตอน ลมหอบ
	- เจ้าละมาน	พระอภัยมณี
เพลงเสมอชวา	- ระตูปุสีหนา	อิเหนา ตอน ปราบระตูปุสีหนา- จินตะหราได้คู่
	- อุนากรรณ	อิเหนา ตอน ปะตาระกาหลาประทานพร
	- ทาวหมันยา	อิเหนา ตอน ยลพักตร์จินตะหรา
	- มะเดหวี	อิเหนา ตอน ไหวพระ
	- ปะตาระกาหลา	อิเหนา ตอน ฤทธิ์เทวาปะตาระกาหลา

เพลงเสมอออกภาษา	ตัวละครที่รำ	เรื่อง / ตอน
	- ทาวกะหมังกุหนิง	อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง
	- ทาวดาหา	อิเหนา ตอนไหว้พระ

ที่มา : ผู้วิจัย

สรุปได้ว่า จากการค้นคว้าบทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่ใช้ประกอบการแสดงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งเป็นบทละครที่ดัดแปลงมาจากของเดิม และบทละครที่แต่งขึ้นใหม่ มีจำนวนทั้งสิ้น 17 เรื่อง ได้แก่ ราชาริราช พระลอ พญาผานอง ศึกเก้าทัพ ตะเลงพาย ชุนชางชุนแผน ผู้ชนะสิบทิศ พระยาแกรก อาบู่สะขันธ์(นิทรราชาคริต) อิเหนา(แต่งกายแบบชวา) พระอภัยมณี ไกรทอง พมาเสียเมืองสามก๊ก กัณฑ์หน้คุณ เปาบุณจัน พอชุนกรุงสุโขทัย แต่พบว่าบทละครพื้นทางที่ปรากฏเพลงและกระบวนทำรำเพลงเสมอออกภาษานั้นมี 9 เรื่อง ประกอบด้วย ราชาริราช พระลอ ศึกเก้าทัพ ตะเลงพาย ชุนชางชุนแผน ผู้ชนะสิบทิศ พระยาแกรก อาบู่สะขันธ์(นิทรราชาคริต) อิเหนา(แต่งกายแบบชวา) ซึ่งบทละครที่ใช้แสดงแต่ละครั้ง อาจตัดทอนหรือเพิ่มเติมเพลงเสมอออกภาษาต่างๆ ได้ตามความเหมาะสม

2.4 ความเป็นมาของการรำหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา จากอดีตจนถึงปัจจุบันไม่สามารถสรุปได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นกระบวนทำรำที่เกิดขึ้นใหม่ในคณะละครวังสวนกุหลาบ ประมาณปีพ.ศ.2454 ถึง พ.ศ.2466 โดยโบราณจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ไทย ทั้งครูโชน ครูละคร คีตประดิษฐ์ ทำรำขึ้นโดยอาศัยความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานาน แล้วถ่ายทอดให้กับศิษย์รุ่นต่อรุ่น จึงยังคงกระบวนทำรำตลอดจนหลักและวิธีการคิดประดิษฐ์ทำรำเพลงเสมอต่างๆ ไว้จนถึงปัจจุบัน ซึ่งในส่วนของความเป็นมาของทำรำนั้นสามารถอนุมานจากหลักฐานเอกสารข้อมูลที่ปรากฏ รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญและบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาด้วย

จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาที่มีการคิดประดิษฐ์กระบวนทำรำ และใช้ประกอบในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มีทั้งสิ้น 5 เพลงประกอบด้วย

2.4.1 เพลงเสมอลาว

2.4.2 เพลงเสมอมอญ

2.4.3 เพลงเสมอพม่า

2.4.4 เพลงเสมอแขก

2.4.5 เพลงเสมอชวา

โดยแต่ละเพลงมีความเป็นมาตลอดจนแนวความคิดที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งพอจะสรุปได้ตามลำดับดังต่อไปนี้

2.4.1 เพลงเสมอลาว

เดิมในบทละครเรื่องพระลอ ทั้งสามสำนวน ได้แก่ 1.บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระบวรราชนิพนธ์ของกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ 2.บทละครเรื่องพระลอพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 3.บทละครเรื่องพระลอ สำนวนของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ปรากฏเพลงเสมอหลายครั้ง ดังตัวอย่างบทละครทั้งสามสำนวนต่อไปนี้

บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระราชนิพนธ์ในกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ

“โทน ๐

พนักงานประจักษ์สุทรายมาศ กระเซ็นสาดตองกาดังสายฝน
 ลางนางบางถวายเป็นสุขคนธ ปรุ้งปนชมพูนุชละลายทา สนับ
 เพลาคเลือกนกวิหคหงษ์ ฉลององค์อย่างตีมีค่า ภูษาลายเขียน
 สุวรรณรจนา ห้อยหน้าเจียรบาดตาดทอง ตาบทิศทับทรวง
 ดวงกุดัน สังกวาลวรรณแก้วมณีไม่มีสอง ทองกรแก้วคู่อูเรื่อง
 ร่อง สวมกรองสอดทรงลงยา บรรจงทรงคาดเข็มขัด เนาวรัตน์
 เจางามวามเวหา ถำมรงค์ค่าเมืองรจนา ทรงมหามงกุฎแก้ว
 แพรพพรรณ ห้อยอุบะเพชรพรายกระจายเม็ด จัปพระขรรค์
 แล้วเสด็จผายผัน งามทรงดั่งองค์เทวี ทรนธรรมยุรยาตร
 คลาศคลา ฯ ๑๐ คำ ฯ เสมอ”

(ชุมนุมเรื่องพระลอ, 2513: 138)

บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

“ ร้องลำสร้อยลาว รับมโหรี

เมื่อนั้น สมเด็จพระชนนีไม่มีขวัญ เห็นพระลอโฉมตรูคู่ชู้วัน
 คลั่งไคล้ไล่พันก้านลินาง วิ่งเข้าหวดจุดยุดพระกร คืบบรรจ
 ถรณ์แทนทองหมองหมาง พระลอกรรแสงกำสรวลครวญ
 คราง สะอื้นพลางทูลพลางอ้างจะลา ชื่นอยู่วังตั้งแต่จะดูถูก
 ชีวิตลูกคงม้วยเหมือนชวยฆ่า เห็นสุดซัดตัดทานพระผ่านฟ้า
 นางพญา เสด็จออกทันใด ฯ ๖ คำ ฯ เสมอ”

(ชุมนุมเรื่องพระลอ, 2513: 171)

บทละครเรื่องพระลอ ส่วนของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์

“เมื่อนั้น	พระชนนีหวาดหวั่นขวัญหาย
เห็นหม่อมมาแก้ไขพระลูกชาย	ไม่เคลื่อนคลายคืบสมปฤดี
แล้วเสด็จจากแท่นมณีนีรัตน์	นางกษัตริย์มั่งหมองไม่ผองศรี
เหลากำนำลตามเสด็จจรลี	ออกพระโรงรัฐทัศน์ใด ๆ ๔ คำ ๆ เสมอ”

(ชุมนุมเรื่องพระลอ, 2513: 259)

จากการยกตัวอย่างจะเห็นว่า เพลงเสมอที่บรรจุใจบทละครนั้น มิได้ระบุว่าเป็นเพลงเสมอประเภทใด ซึ่งสันนิษฐานได้ว่า เพลงเสมอที่บรรจุในบทละครดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นเพลงเสมอธรรมดาหรือเสมอไทยนั่นเอง

ต่อมา เมื่อมีคณะละครวังสวนกุหลาบ มีครูละครหลายท่านที่เคยเป็นตัวละครเอกในคณะละครต่างๆ ที่มีมาก่อนหน้านี้ เช่น เจ้าจอมมารดาเขียน เดิมเป็นตัววิเหณาละครหลวง และเป็นผู้มีบทบาทในการฝึกหัดละคร ราชของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โดยเฉพาะบทบาทของพระลอ อีกท่านคือ ท่านครูหิม เดิมเป็นตัวละครในคณะของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เขียวชาญในบทบาทของละครนอกและละครพันทาง ซึ่งทั้งสองท่านได้เข้ามาทำการสอนและฝึกหัดละครในวังสวนกุหลาบ ซึ่งสันนิษฐานว่ากระบวนทำเพลงเสมอลาว น่าจะเป็นการคิดประดิษฐ์ขึ้นโดยครูสองท่านนี้ แล้วถ่ายทอดให้กับละครในคณะวังสวนกุหลาบ ซึ่งในนั้นรวมถึงครูลมูลด้วย

ในเอกสารคุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปี ครูลมูล ยมะคุปต์ ได้กล่าวถึงวิชานาฏศิลป์ที่ได้รับถ่ายทอดจากท่านครูหิม เมื่อครั้งยังเป็นละครวังสวนกุหลาบหลายเพลงด้วยกัน ประกอบด้วย เพลงระบำสก๊อต (ระบำฝรั่ง) ระบำรำมะนา (ระบำฝรั่ง) เสมอลาว เสมอแขก เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอจีน เสมอฝรั่ง ฉากดาบ (รำตรวจพลถือดาบ) ทารบอาวุธจีน 14 ไม้ กรมเงาะ (คุณานุสรณ์ครบรอบ 100 ปีครูลมูล ยมะคุปต์, 2548: 3-5)

จากข้อมูลข้างต้น และจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทย และดุริยางคศิลป์ไทยแล้วเห็นจะขัดกันอยู่ ซึ่งครูจิรัช อาจณรงค์ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง(ดนตรีไทย) กล่าวว่า

“เพลงเสมอลาว
ถือกำเนิดขึ้นในยุคกรมศิลปากรเมื่อประมาณปี พ.ศ.2490
โดย ครูมนตรี ตรีโมท เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำนอง ขึ้นก่อน
แล้วได้บรรจุไว้ในบทละครพันทางเรื่องพระลอ อันเป็นบท
ละครที่กรมศิลปากร ปรับปรุงขึ้นจากบทละครของเดิม ซึ่ง
เป็นบทพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป

ประพันธ์พงศ์”

(จิรัศ อาจนรงค์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

คุณครูสองชาติ ชื่นศิริ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) กล่าวว่

“เพลงเสมอลาวนี้ เพลงมาก่อน ครูมนตรี ตราโมท เป็นคนคิดสำหรับใช้ในละครเรื่องพระลอ แล้วคุณครูลมูล ยมะคุปต์ เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำรำ โดยนำความรู้เดิมที่มีอยู่จากกระบวนทำรำเพลงเสมอไทยที่ได้รับถ่ายทอดจากหม่อมครูแย้ม มาคิดเป็นกระบวนทำรำประกอบเพลงเสมอสำเนียงลาว โดยถ่ายทอดให้คุณครูสองชาติ ชื่นศิริ เป็นผู้รำในบทบาทของพระลอ ตอนพระลอหลงสวนเป็นคนแรก และถ่ายทอดให้คุณครูสุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์ เป็นผู้รำในบทบาทของพระลอ ตอนพระลอเข้าห้องเป็นคนแรกเช่นกัน โดยจัดแสดงครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ.2491 ณ โรงละครศิลปากร (หลังเดิมที่เกิดไฟไหม้) เพลงเสมอลาว ในพระลอนี้สำคัญ เพราะเป็นเพลงเสมอเพลงแรกที่ครูมนตรี ทำเป็นเพลงออกสำเนียงต่างภาษา ทำำนี้คิดใหม่โดยครูลมูล ซึ่งไม่แตกต่างจากทำรำเพลงเสมอไทยมากนัก แต่ปัจจุบันรำเปลี่ยนไปมาก มีการตีไหล่เหมือนรำแบบมอญ แบบพม่า แต่เดิมเมื่อครั้งที่ครูสองชาติต่อทำรำจากคุณครูลมูลนั้น ครูห้ามมิให้ตีไหล่ เพียงแต่ให้กดไหล่แล้วโยกตัวเล็กน้อย ควรแยกแยะให้ชัดเจน”

(สองชาติ ชื่นศิริ, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

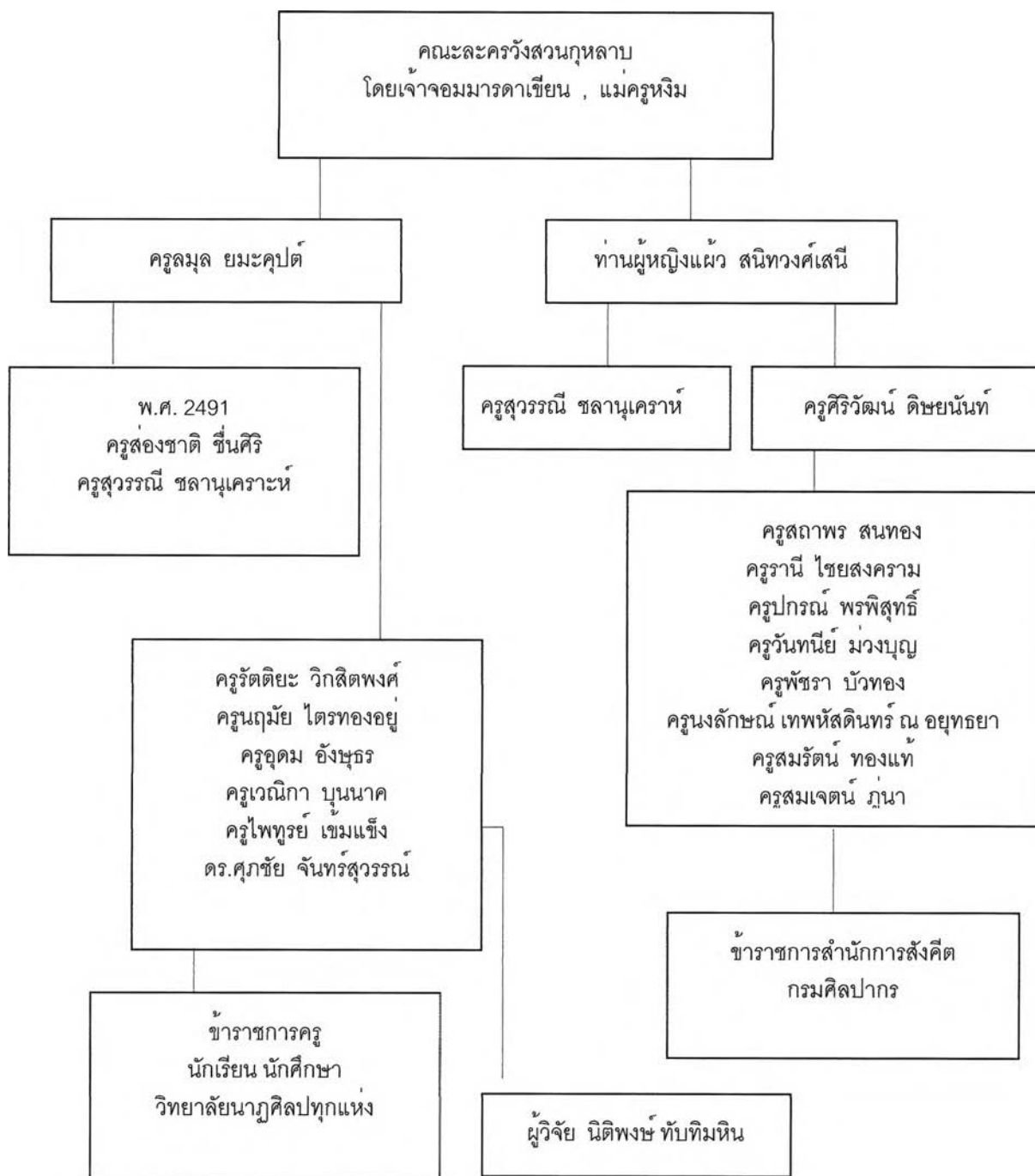
นอกจากนี้ เพลงเสมอลาวยังได้บรรจุอยู่ในการแสดงละครพันทางของกรมศิลปากรอีกเรื่อง คือ เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก ซึ่งกรมศิลปากรได้ปรับปรุงทและบรรจุเพลงโดยครูมนตรี ตราโมท รวมถึงเพลงเสมอลาวด้วย จัดแสดงครั้งแรก ณ โรงละครศิลปากรเมื่อ พ.ศ.2496

ต่อมาเมื่อมีการวางหลักสูตรของวิทยาลัยนาฏศิลป์ เมื่อ พ.ศ.2521 ครูลมูล ยมะคุปต์ และคุณครูท่านอื่นๆ จึงได้นำเอาการแสดงเป็นชุดเป็นตอนของละครในเรื่องต่างๆ มาบรรจุในหลักสูตร โดยจัดให้การแสดงละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนพระลอตามไถ่ และพระลอหลงสวน อยู่ในหลักสูตรนาฏศิลป์ไทยละครชั้นกลางปีที่ 3 ซึ่งมีเพลงเสมอลาวบรรจุในนั้นด้วย ถึงแม้ว่าจะมีการปรับปรุงหลักสูตรหลายครั้ง ก็ยังมีการแสดงชุดดังกล่าวบรรจุไว้ดังเดิม จึงทำให้กระบวนทำรำเพลงเสมอลาวมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภายหลังมีกระบวนการทำเพลงเสมอลาวในรูปแบบต่างๆอีกมากมาย ซึ่งน่าจะเป็น
วิวัฒนาการของการทำเพลงเสมอลาว ที่ผู้เชี่ยวชาญทางนาฏศิลป์ไทยคดีประติษฐ์ขึ้นตามวาระและ
โอกาสต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับการยึดหรือย่นเวลาในการแสดงแต่ละครั้ง

การสืบทอดกระบวนการทำของตัวละครเชื้อชาติต่างๆ ที่ปรากฏในเพลงเสมอลาว
เป็นสิ่งที่ นาฏศิลป์เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญสืบทอดต่อกันมายาวนาน โดยผ่านสายคณะละครต่างๆที่มี
อิทธิพลส่งผลต่อกระบวนการทำในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ซึ่งมีลำดับการ
สืบทอดดังต่อไปนี้

การสืบทอดกระบวนทำรำเพลงเสมอลาวในละครพื้นทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 1 การสืบทอดกระบวนทำรำเพลงเสมอลาว ในละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

2.4.2 เพลงเสมอพมา

กระบวนท่ารำเพลงเสมอพมา สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกระบวนท่ารำเดิมที่ครูลมูล ยมะคุปต์ ได้รับถ่ายทอดจากวังสวนสุนันทาโดยท่านครูหังม ซึ่งท่านเคยเป็นตัวละครของคณะ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) คิดประดิษฐ์ขึ้นโดยมีครูท่านอื่นๆอีกหลายท่านร่วมด้วย เช่น ครูผัน โมรากุล ครูเจริญจิต ภัทรเสวี ครูสะอาด แสงสว่าง ครูศิริ มหานก เป็นต้น ซึ่งคุณครูเหล่านี้เคยเป็นตัวละครในคณะเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ โดยได้รับถ่ายทอดบทบาทของตัวละครออกภาษาต่างๆทั้งพระและนาง จากหม่อมครูเครือ ซึ่งเป็นผู้รับบทมั่งรายกะยอจวาในคณะละคร เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ท่านเล่นละครจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่ว จนได้รับฉายาว่า “เครือ มั่งรายกะยอจวา” คุณครูเหล่านี้ได้เข้ามารับราชการในโรงเรียนนาฏศิลป์ กรมศิลปากร จึงมีบทบาทในการสืบทอดและถ่ายทอดกระบวนท่ารำละครพันทางเรื่องต่างๆ ของกรมศิลปากร

กระบวนท่ารำเพลงเสมอพมาในแบบฉบับของคุณครูลมูล ยมะคุปต์นี้ แสดงครั้งแรกในละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ณ โรงละครศิลปากร เมื่อปี พ.ศ.2495 ต่อมาภายหลังในยุควิทยาลัยนาฏศิลป์ได้จัดให้มีการแสดงละครพันทางเรื่องต่างๆหลายครั้ง ทำให้กระบวนท่ารำเพลงเสมอพมาตกทอดสู่ศิษย์รุ่นต่อๆมา ได้แก่ ครูอุดม อังศุธร ครูรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ครูเวณิกานูนาค ครูศุภชัย จันทร์สุวรรณ และอีกหลายๆท่านที่เคยแสดงเป็นตัวเอก ในละครพันทางของวิทยาลัยนาฏศิลป์

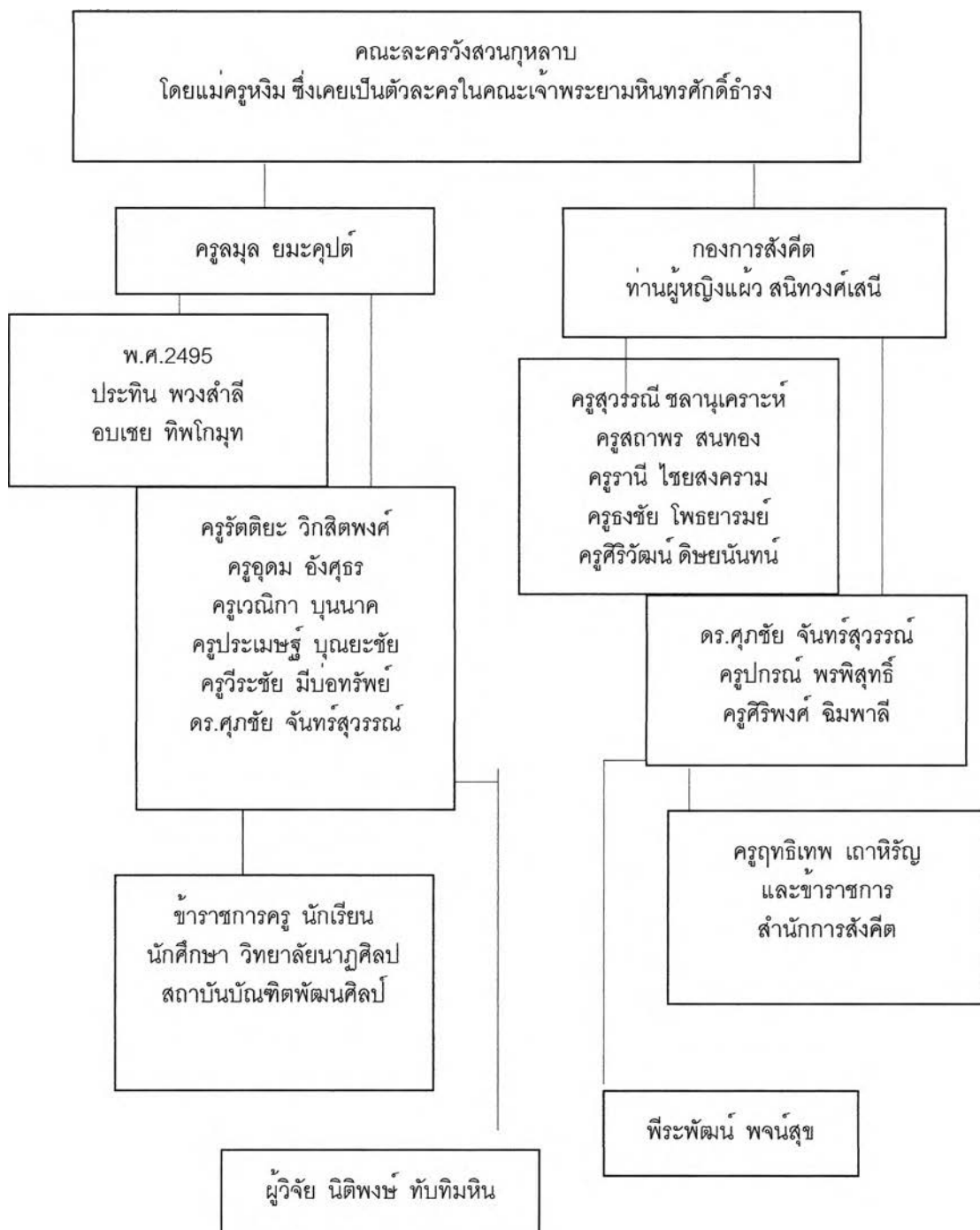
เมื่อปีพ.ศ.2520 กองการสังคีต กรมศิลปากรจัดให้มีการแสดงละครพันทางอิงประวัติศาสตร์ เรื่องศึกเก้าทัพ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ได้คิดประดิษฐ์กระบวนท่ารำเพลงเสมอพมาขึ้นใหม่ โดยมีโครงสร้างท่ารำเสมอพมาแบบเดิม แต่เพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนท่ารำบางท่าให้เกิดความแปลกใหม่ เช่น การกระโดด การเตะเท้า การขยับเท้า เป็นต้น โดยผู้ที่รำเพลงเสมอพมาในแบบฉบับของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ท่านแรกคือ ครูธงไชย โภชยามย์

ต่อมาเมื่อเสรี หวังในธรรม จัดการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งมีตัวละครหลายเชื้อชาติ โดยเฉพาะพมามีการบรรจุเพลงเสมอพมาไว้ในบทละครหลายตอนด้วยกัน ซึ่งแต่ละตอนตัวละครที่รำเพลงเสมอพมา มียศตำแหน่งและฐานันดรศักดิ์ที่ต่างกันออกไป กระบวนท่ารำก็แตกต่างกันด้วยเช่นกัน

ปัจจุบันกระบวนท่ารำเพลงเสมอพมามีหลายรูปแบบตามแต่ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์ไทยจะคิดประดิษฐ์ขึ้น และหาชมได้ไม่ยากนัก ตามวาระและโอกาสต่างๆ

กระบวนท่ารำเพลงเสมอพมา เป็นสิ่งที่โบราณจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยคิดประดิษฐ์ขึ้นโดยได้นำเอาลักษณะท่ารำนาฏศิลป์แบบพมามาสผสมผสานกับนาฏศิลป์ไทย ซึ่งมีลำดับการสืบทอด ดังแผนภูมิต่อไปนี้

การสืบทอดกระบวนทำรำเพลงเสมอพม่าในละครพันทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 2 การสืบทอดกระบวนทำรำเพลงเสมอพม่า ในละครพันทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

2.4.3 เพลงเสมอมอญ

ในเรื่องของทำนองเพลงนั้น ประพันธ์โดยหลวงประดิษฐไพเราะ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ครูจิรัช อาจนรงค์ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) กล่าวว่า

“เพลงเสมอภาษาต่างๆ สวมมากเป็นผลงานของครูมนตรี ตราโมท มีเพลงหนึ่งที่ไม่ใช่คือเพลงเสมอมอญ เพราะเป็นของครูหลวงประดิษฐ์ฯ” (จิรัช อาจนรงค์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

กระบวนทำเพลงเสมอมอญ ไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นผู้คิดประดิษฐ์ขึ้น แต่น่าจะสันนิษฐานได้ว่า คงเป็นกระบวนทำที่เกิดขึ้นเมื่อครั้งคณะละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์ เพราะเดิมบทร้องที่ปรากฏเพลงเสมอมอญมีเพียงเรื่องเดียวคือ ราชาริราช และคณะละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์ก็มีความถนัดในบทร้องเรื่องนี้ ซึ่งต่อมาท่านครูหิม เดิมเป็นนางละครในคณะนี้ได้เข้ามาเป็นครูสอนละครในวังสวนกุหลาบ กระบวนทำดังกล่าวจึงน่าจะตกทอดสู่ศิษย์ในวังสวนกุหลาบ ด้วย

ประเมษฐ์ บุญยะชัย ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ได้เล่าถึงการถ่ายทอดกระบวนทำต่างๆที่เคยเรียนสอบถามครูลมูล ยมะคุปต์ ไว้ว่า

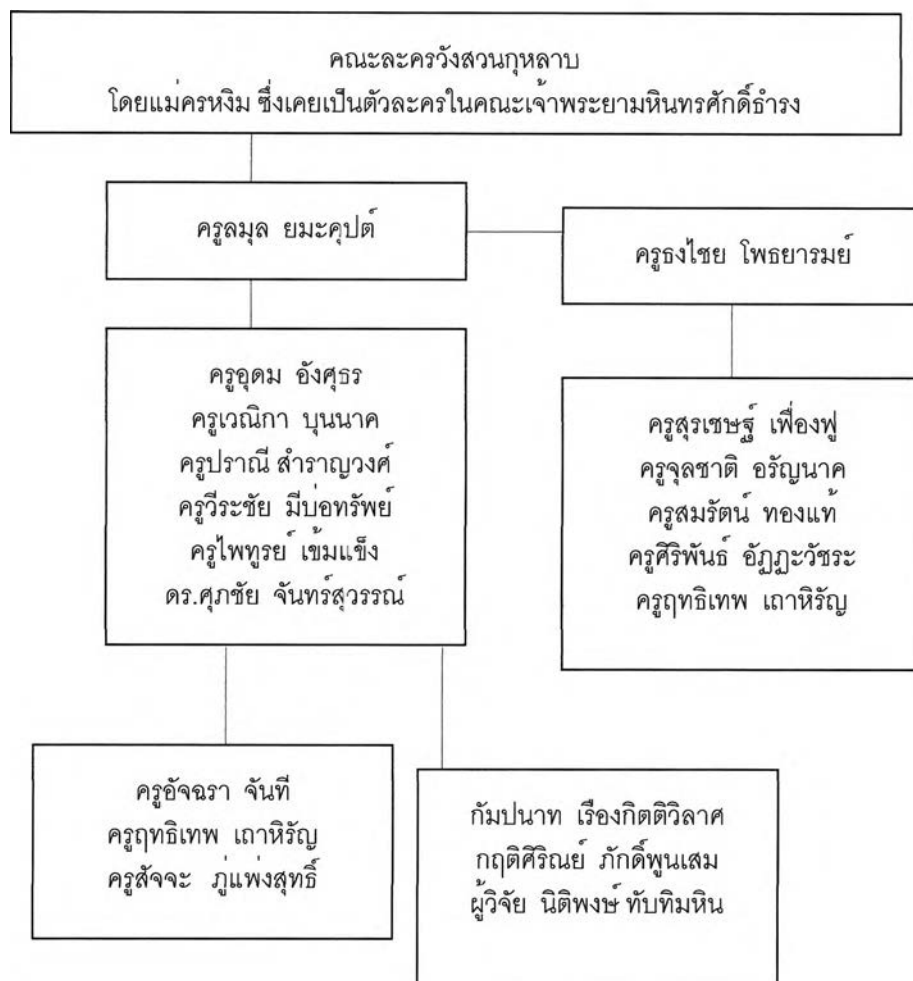
“...ทำเพลงหน้าพาทย์ต่างๆ ครูลมูล ได้จากท่านครูหลายท่าน เช่น ตระนิมิต ตระบองกัน ชำนาญ ได้รับจากหม่อมครูอึ้ง บาทสุกณี กลมพระขรรค์ ตระนารายณ์ ได้รับจากหม่อมครูแย้ม กลมเงาะ เสมอลาว เสมอพมา เสมอแขก เสมอฝรั่ง เสมอมอญ ได้รับจากท่านครูหิม โดยเฉพาะท่านครูหิม เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทเพลงหน้าพาทย์ที่เชื่อว่ามี ความศักดิ์สิทธิ์ คือ เพลงกลมเงาะ และเป็นผู้ถ่ายทอด บทบาทตัวเอกในละครพันทาง โดยเฉพาะเรื่องราชาริราช เช่น บทสมิงพระราม สมิงนครอินทร์ พระเจ้าราชริราช พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง และอื่นๆอีกมากมาย”

(ประเมษฐ์ บุญยะชัย, สัมภาษณ์, 9 ธันวาคม 2552)

เมื่อปี พ.ศ.2495 กรมศิลปากรจัดการแสดงละครพันทางเรื่องราชาริราช ตอนสมิงพระรามอาสา ครูลมูล ยมะคุปต์ ในฐานะผู้ฝึกหัดกระบวนทำและผู้ฝึกซ้อมการแสดงได้บรรจุทำนองเข้ากับเพลงเสมอมอญที่ครูมนตรี ตราโมท และท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนีระบุไว้ในบทร้อง โดยแสดงครั้งแรก ณ โรงละครศิลปากร ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จึงทำให้กระบวนทำเพลงเสมอมอญในสายของครูลมูล ยมะคุปต์ มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ต่อมาครูเสรี หวังในธรรม ได้บรรจุเพลงเสมอมนอญไว้ในการแสดงละครพื้นทางเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศไว้หลายตอน ถือเป็นบทละครเรื่องที่ 2 ที่ปรากฏเพลงเสมอมนอญ จึงเกิดกระบวนการทำรำ เพลงเสมอมนอญขึ้นใหม่ เป็นแบบฉบับของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ซึ่งกรมศิลปากรยังจัดให้มีการแสดงละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ อันปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอมนอญในรูปแบบต่างเรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน

การสืบทอดกระบวนทำรำเพลงเสมอมอญในละครพื้นทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 3 การสืบทอดกระบวนทำรำเพลงเสมอมอญ ในละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

2.4.4 เพลงเสมอแขก

เพลงเสมอแขก เป็นเพลงเสมอที่แต่งทำนองขึ้นใหม่โดยครุมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) เมื่อครั้งรับราชการในกรมศิลปากร ส่วนกระบวนการทำนองนั้น จากการศึกษาค้นคว้าและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า กระบวนการทำเพลงเสมอแขกมีสองลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 เป็นกระบวนการทำแบบแขกชวาคคล้ายกับทำนองในระบำศรีวิชัย สวมใส่เครื่องแต่งกายแบบชวา และลักษณะที่ 2 เป็นกระบวนการทำแบบแขกอาหรับ สวมใส่เครื่องแต่งกายคล้ายกับแขกในประเทศแถบอาหรับ

ลักษณะที่ 1 กระบวนการทำแบบแขกมลายู สวมใส่เครื่องแต่งกายแบบชวา

เพลงเสมอแขก ปรากฏในการแสดงละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชวา)เมื่อประมาณ ปีพ.ศ.2511 กรมศิลปากรจัดการแสดงละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชวา)ขึ้น โดยมีครุมนตรี ตราโมท เป็นผู้แต่งทำนองดนตรีและบรรจุเพลงใหม่ พร้อมกับปรับปรุงบทละครเรื่องอิเหนาให้เหมาะสมกับการแสดงละครที่แต่งกายแบบชวา ส่วนกระบวนการทำเป็นภูมิปัญญาของบรมครูทางด้านนาฏยศิลป์ไทย ซึ่ง สันนิษฐานว่ากระบวนการทำในการตีบทโฉบทนายจะยึดตามผู้หญิงแล้ว สนิทวงศ์เสนี เป็นหลัก ส่วนครูลมูล ยมะคุปต์ น่าจะเป็นผู้ดูแลถ่ายทอดกระบวนการทำเพลงหน้าพาทย์ต่างๆ รวมทั้งเพลงเสมอแขกด้วย

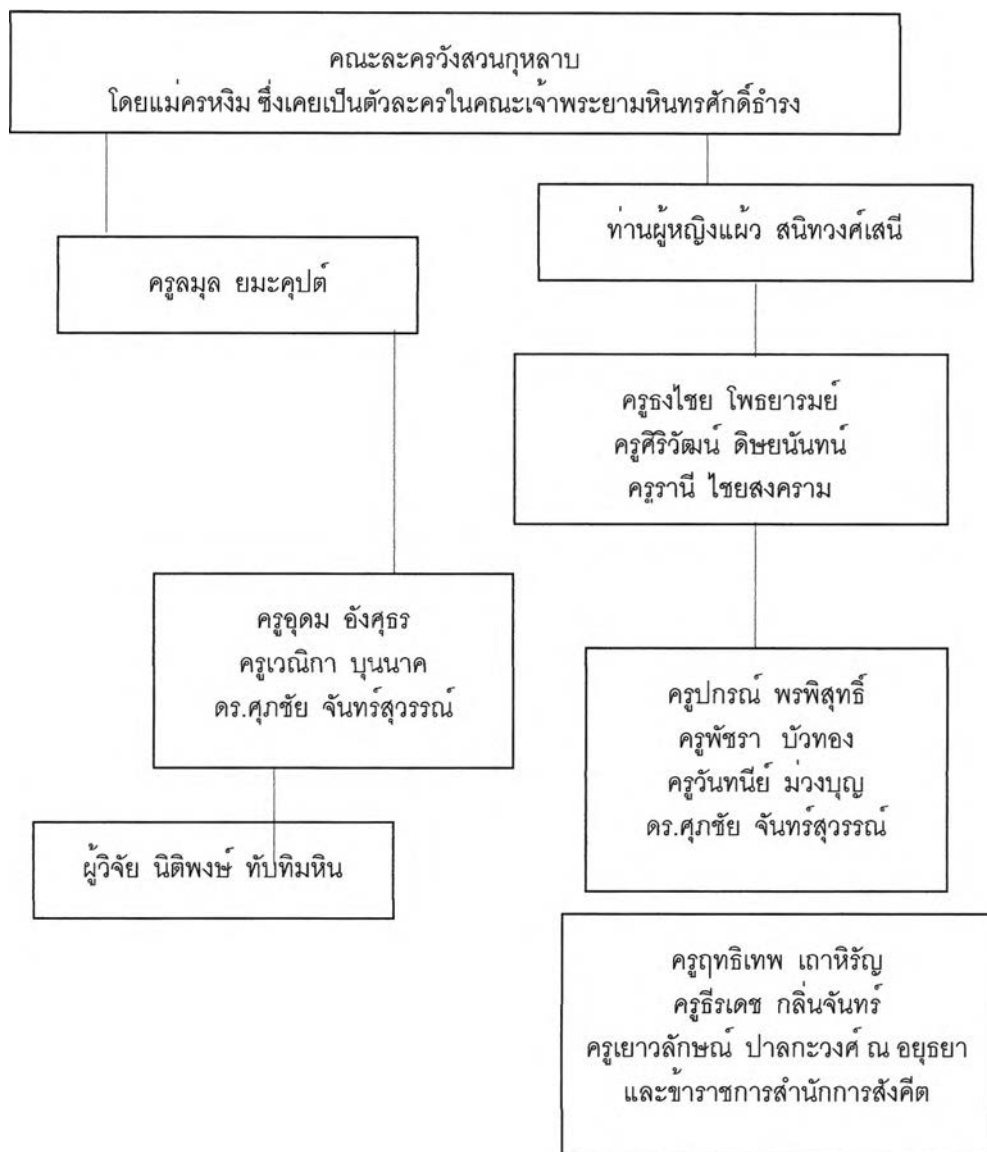
เพลงเสมอแขกในกรมศิลปากร นอกจากปรากฏในละครพื้นทางแล้วยังพบว่ามีการใช้ เพลงเสมอแขกในการแสดงละครในเรื่องอิเหนาด้วย เช่น ในตอนลมหอบ ซึ่งกระบวนการทำและเครื่องแต่งกายมีรูปแบบเป็นลักษณะละครแบบราชสำนัก เพียงแต่ใช้ทำนองดนตรีเพลงเสมอเถียนสำเนียงแบบแขกเท่านั้น

ลักษณะที่ 2 กระบวนการทำแบบแขกอาหรับ

ปัจจุบันพบว่า มีการบรรจุเพลงเสมอแขกในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร อีกเรื่อง คืออาณูชะฮัน(นิทรราชาคริต) ประดิษฐ์ทำนองโดยท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ร่วมกับอาจารย์ จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ โดยมีอาจารย์ธงไชย โภชยาธรรม เป็นผู้แสดงแบบกระบวนการทำฉบับนี้เป็นคนแรก รับบทบาทพระเจ้ากาหลิบ ในรายการศรีสุชนาฏกรรม เมื่อปีพ.ศ.2530 ณ โรงละครแห่งชาติ ต่อมาเมื่อปีพ.ศ. 2534 กรมศิลปากรจัดให้มีการแสดงละครเรื่องพระอภัยมณี ตอนหลงเล่ห์เสน่ห์ละเวง อาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ จึงได้ปรับปรุงบทละครรวมทั้งบรรจุเพลงเสมอแขกเข้าไว้ด้วย ซึ่งกระบวนการทำมีลักษณะคล้ายกับฉบับเดิมของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี และอาจารย์จาตุรงค์ มนตรีศาสตร์ แสดงทำนองโดยอาจารย์จุลชาติ อธิภูนาศ รับบทบาทเจ้าละมาน ในรายการศรีสุชนาฏกรรม ฤดูกาลพิเศษ ณ โรงละครแห่งชาติ

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของเพลงเสมอแขกพบว่า กระบวนการทำเพลงเสมอแขกในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มีการสืบทอดมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งพอจะสรุปให้ถึงลำดับการสืบทอดในรูปแบบแผนภูมิได้ดังต่อไปนี้

การสืบทอดกระบวนทำรำเพลงเสมอแขกในละครพันทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 4 การสืบทอดกระบวนทำรำเพลงเสมอแขก ในละครพันทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

2.4.5 เพลงเสมอชวา

เพลงเสมอชวา เป็นเพลงหน้าพาทย์เสมอเพลงสุดท้ายที่ครูมนตรี ตราโมท ได้แต่งทำนองขึ้นใช้ประกอบในบทละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชวา) โดยมีครูรานี ไชยสงคราม เป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำนองทั้งพระและนาง เนื่องจากครูรานี เป็นผู้ที่ได้รับเชิญจากรัฐบาลอินโดนีเซียให้ไปศึกษานาฏศิลป์ ณ เมืองยอกยาคารตา ประเทศอินโดนีเซียเป็นเวลา 1 ปี จึงมีความชัดเจนในเรื่องทำนองที่ถูกต้อง เพลงเสมอชวา จึงเป็นผลงานชิ้นหนึ่งที่ครูรานีได้สร้างไว้และถ่ายทอดให้ศิษย์กรมศิลปากรจนถึงปัจจุบัน ผู้ที่ได้รับถ่ายทอดกระบวนการทำเพลงเสมอชวาคนแรกคือ นายคมสันฐ หัวเมืองลาด รับบทบาทเป็น อุณากรรณ ในการแสดงละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2530 (รานี ไชยสงคราม, สัมภาษณ์, 22 มกราคม 2554)

นอกจากนี้ ครูรานี ไชยสงคราม ยังได้ถ่ายทอดกระบวนการทำเพลงเสมอชวาให้กับนาฏศิลป์บัณฑิตของกรมศิลปากรอีกหลายท่าน ได้แก่ ปกรณ์ พรพิสุทธิ์ ศุภชัย จันทรสุวรรณ วันทนิยมวงบุญ สมรัตน์ ทองแท้ สมเจตน์ ภูนา วีระเดช กลิ่นจันทร์ เป็นต้น

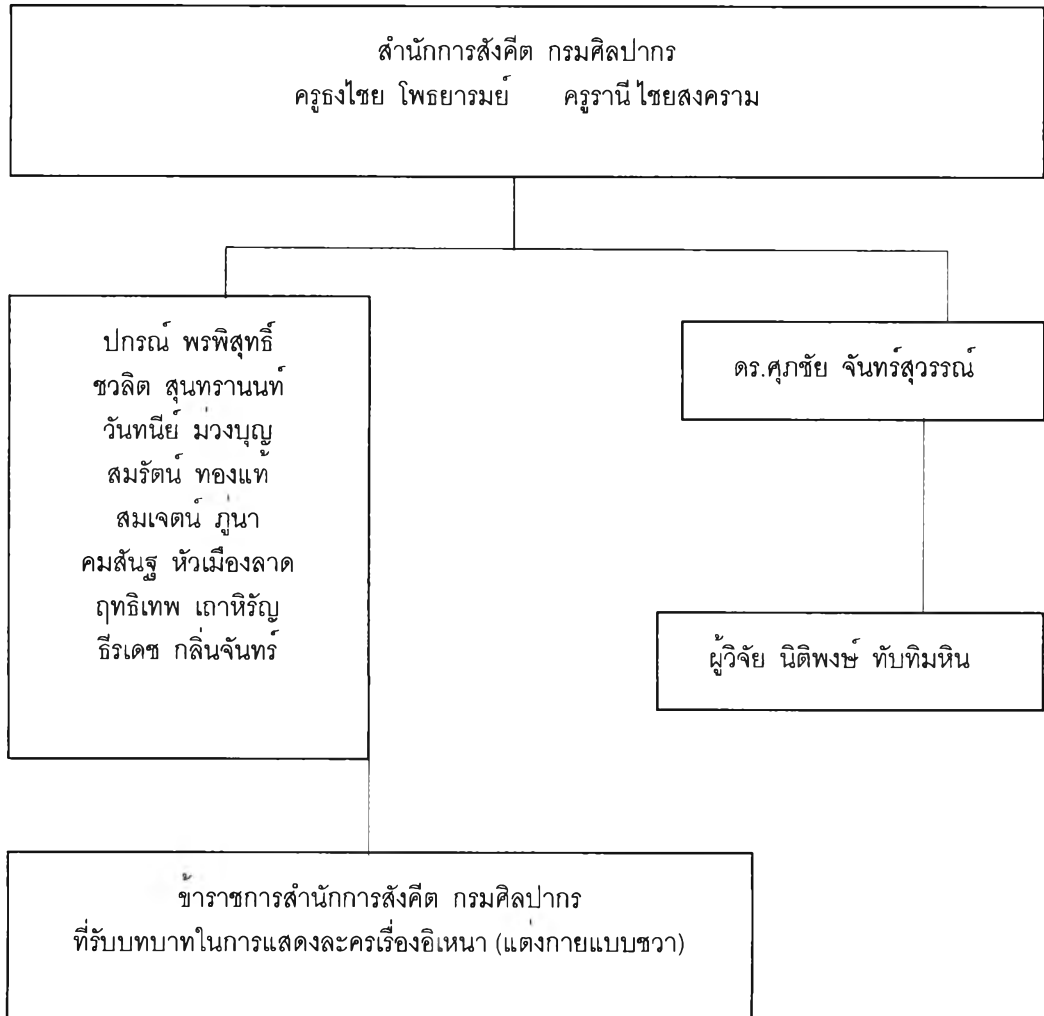
จากการสัมภาษณ์ครูสถาพร สนทอง เกี่ยวกับเรื่องเพลงหน้าพาทย์เสมอชวา กล่าวว่า

“ละครเรื่องอิเหนาที่แต่งกายแบบชวา มีเพลงเสมอหลายครั้ง ซึ่งแต่เดิมน่าจะใช้เสมอแขก ส่วนเพลงเสมอชวานั้นเป็นเพลงใหม่ทั้งทำนองและเพลงดนตรี ซึ่งทำนองเกิดขึ้นหลังจากที่รานี ไชยสงคราม กลับจากอินโดนีเซีย แล้วนำเอาทำนองจากที่รับรู้ได้เห็น มาประยุกต์เข้ากับดนตรีไทย โดยใช้หลักตามแบบเพลงเสมอชาติอื่นๆ คือขึ้น 5 ลง 4 (ไม้เดิน 5 ไม้ลา 4)”

(สถาพร สนทอง, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2552)

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของเพลงเสมอชวาพบว่า กระบวนการทำเพลงเสมอชวาในการแสดงละครของกรมศิลปากร มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพอจะสรุปให้เห็นถึงลำดับการสืบทอดในรูปแบบแผนภูมิได้ดังต่อไปนี้

การสืบทอดกระบวนการทำรำเพลงเสมอขวาในละครพื้นทางของกรมศิลปากร

แผนภูมิที่ 5 การสืบทอดกระบวนการทำรำเพลงเสมอขวา ในละครพื้นทางของกรมศิลปากรในปัจจุบัน
ที่มา : ผู้วิจัย

ดังนั้นในบทนี้จึงพอสรุปได้ว่า เพลงเสมอออกภาษา คือเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะในทางนาฏยศิลป์ไทย ถือเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบอากัปกิริยาในการเคลื่อนไหวของตัวละครในลักษณะการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในระยะใกล้ ของตัวละครตามเชื้อชาตินั้นๆ ซึ่งในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรพบว่าเพลงเสมอออกภาษา 5 เพลงใน 9 เรื่อง ได้แก่ เสมอลาว เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอแขก เสมอชวา แต่ละเพลงมีที่มาและแนวคิดแตกต่างกันออกไป ซึ่งล้วนแต่เป็นภูมิปัญญาของโบราณจารย์ทางด้านนาฏยศิลป์ไทยและดุริยางคศิลป์ไทย ถายทอดผ่านความคิดโดยอาศัยความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานานหลายสิบปี โดยเฉพาะกระบวนการที่ท่านครูทั้งหลายได้นำมาประยุกต์ใช้ในเพลงเสมอ เพื่อให้เกิดความแปลกใหม่ในแต่ละเพลงแต่ละภาษานั้น มีการสืบทอดโดยผ่านสายคนละครต่างๆ ซึ่งคนละครเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรอย่างมากในปัจจุบัน ทั้งในเรื่องของบทละคร เพลงดนตรี เครื่องแต่งกาย และองค์ประกอบอื่นๆ ดังที่จะกล่าวถึงในบทต่อไป

ตารางที่ 3 สรุปผลการศึกษาความเป็นมาของเพลงเสมอออกภาษา

เพลงเสมอออกภาษา	ปี พ.ศ. โดยเรียงลำดับจาก การจัดแสดง ละครพื้นทาง ของกรมศิลปากร	ผู้เรียบเรียงทำนองดนตรี	ผู้ประพันธ์ทำรำ
เสมอลาว	ประมาณพ.ศ.2491	ครูมนตรี ตราโมท	ครูลมูล ยมะคุปต์
เสมอพม่า	ประมาณพ.ศ.2495	ครูมนตรี ตราโมท	ครูลมูล ยมะคุปต์
เสมอมอญ	ประมาณพ.ศ.2495	หลวงประดิษฐไพเราะ	ครูลมูล ยมะคุปต์
เสมอแขก	ประมาณพ.ศ.2515	ครูมนตรี ตราโมท	ครูลมูล ยมะคุปต์
เสมอชวา	ประมาณพ.ศ.2530	ครูมนตรี ตราโมท	ครูวานี ไชยสงคราม

2.5 องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา ซึ่งประกอบด้วย

- บทละคร
- ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา
- ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง
- เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง

บทละคร

บทละครมีความสำคัญต่อการแสดงทางนาฏศิลป์ไทย นอกจากจะเป็นการเล่าเรื่องราวแล้ว ยังเป็นตัวกำหนดองค์ประกอบการแสดงทุกอย่างไว้ กล่าวคือ มีการกำหนดตัวละคร เพลงร้อง และ เพลงหน้าพาทย์ตลอดจนการแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงรวมไปถึงฉากในแต่ละเหตุการณ์ด้วย ในบทละครที่ใช้ประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร ปรากฏการบรรจุเพลงเสมอออกภาษา ต่างๆ เป็นเพลงหน้าพาทย์ซึ่งใช้บรรเลงประกอบกิจการเดินทางของตัวละครตามเชื้อชาตินั้นๆ จากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่งในระยะไกล โดยมีการกล่าวบรรยายถึงเหตุการณ์ต่างๆที่ตัวละครกำลังจะกระทำก่อนหรือหลังกระบวนท่ารำเสมอออกภาษา

ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

การแสดงละครทางนาฏศิลป์ไทย มีการกำหนดการใช้เพลงหน้าพาทย์ตามฐานะและบทบาทตัวละคร ซึ่งเพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มเพลงเสมอ มีการแบ่งประเภทของเพลงหน้าพาทย์และฐานะของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ไว้ 3 ระดับ คือ

เพลงหน้าพาทย์เสมอในกลุ่มเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง ได้แก่ เสมอสามลา เสมอเถร เสมอมาร เสมอดินนง(บาทสกุณี) ฐานะตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ คือ เทพเจ้า กษัตริย์ นักพรต ฤาษี เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระอินทร์ ท้าวมาลีวราช พระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ สหัสเดชะ สุธรรมฤาษี(ฤาษีแดง) เป็นต้น

เพลงหน้าพาทย์เสมอในกลุ่มเพลงหน้าพาทย์ชั้นกลาง ได้แก่ เสมอข้ามสมุทร ฐานะตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ คือ กษัตริย์ เช่น พระราม พระลักษมณ์

เพลงหน้าพาทย์เสมอในกลุ่มเพลงหน้าพาทย์ธรรมดา หรือหน้าพาทย์ปกติ ได้แก่ เสมอธรรมดา เสมอลาว เสมอพมา เสมอมอญ เสมอแขก เสมอชวา เสมอญวน เสมอฝรั่ง ตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์ในกลุ่มนี้ คือ เทวดา กษัตริย์ มเหสี พระราชวงศ์ เจ้าเมือง พระพี่เลี้ยง และ อำมาตย์ผู้ใหญ่ที่อยู่ในการแสดงละครเท่านั้น ทั้งละครใน ละครนอก ละครดึกดำบรรพ์ ละครพื้นทาง ละครเสภา ส่วนตัวละครอื่นๆในระดับต่ำลงมาจะเดินทางโดยการใช้เพลงวา เพลงซุบ หรือ เพลงอื่นๆ ที่ตามที่บทละครกำหนด

ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

ในการแสดงมหรสพของไทย ทั้งโขน ละคร หุ่น หนัง และการละเล่นต่างๆ ที่มีการสืบทอดกันมายาวนานนั้น ได้มีการกล่าวถึงดนตรีมาแต่ครั้งสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี ทั้งที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกและวรรณกรรมต่างๆ

ล้วนเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีวงดนตรีปี่พาทย์ประกอบการเล่นมหรสพมาช้านานแล้ว ในพระวิจารณ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่าด้วยเรื่องปี่พาทย์สำหรับเล่นละคร กล่าวไว้ ดังนี้

“การเล่นละครต้องมีคนทำดุริยางค์ด้วยอีกพวกหนึ่ง เหมือนกันทั้งละครไทย ละครพม่า และละครขวา เพราะฉะนั้น เห็นได้ว่าการมีดุริยางค์เล่นกับละครคงเป็นแบบแผนมาแต่อินเดียด้วยกันกับตำราละคร เครื่องดุริยางค์ที่เล่นกับละคร เรียกกันเป็นสามัญว่า พิณพาทย์บ้าง ปี่พาทย์บ้าง อันที่จริงคำว่า พิณพาทย์กับปี่พาทย์ หมายความว่าต่างกัน พิณพาทย์หมายความว่า เครื่องดนตรีอันเป็นเครื่อง สายสำหรับดีดสี ปี่พาทย์นั้นหมายความว่า เครื่องดุริยางค์อันเป็นเครื่อง ดีเป่า เพราะฉะนั้นเครื่องที่ทำในการเล่นละครควรเรียกว่า “ปี่พาทย์” ความข้อนี้ก็สมด้วยแบบแผนซึ่งมีมาในรัชกาลที่ ๔ เช่น ในหมายรับสั่งยอมใช้ว่า “ปี่พาทย์” ทุกแห่ง”

(กรมศิลปากร, 2507: 30-31)

จากคำกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า วงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครไทย ไม่ว่าจะเป็นละครประเภทใดก็ใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้าเป็นหลัก เมื่อแบ่งลักษณะการบรรเลงของวงปี่พาทย์ตามกลุ่มของเครื่องดนตรีแล้ว วงปี่พาทย์สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆตามลักษณะการบรรเลงและการใช้งานมี 3 ขนาด ดังนี้

วงปี่พาทย์เครื่องห้า เป็นวงหลักที่เกิดขึ้นก่อนวงปี่พาทย์ประเภทอื่น ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี อันได้แก่ ปี่ใน ระนาดเอก มโหระทึกวงใหญ่ ตะโพน กลองทัด และฉิ่ง การที่เรียก ว่า “ปี่พาทย์เครื่องห้า” แต่มีเครื่องดนตรี 6 ชิ้นนั้น เพราะผู้บรรเลงกลองอาจจะเลือกตีตะโพน หรือกลองสองหน้า อย่างไม่อย่างหนึ่งตามความเหมาะสมของเพลง

วงปี่พาทย์เครื่องคู่ เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีผู้คิดประดิษฐ์ระนาดทุ้ม และฆ้องวงเล็กขึ้นจึงเกิดการประสมวงใหม่ โดยการนำระนาดทุ้มและฆ้องวงเล็กรวมเข้ากับวงปี่พาทย์เครื่องห้าเดิมและเพิ่มเติมปี่นอก ซึ่งใช้ในการบรรเลงเพื่อให้เครื่องดนตรีดำเนินทำนองทุกชนิดในวงมีจำนวนเป็นคู่ ประกอบไปด้วยเครื่องดนตรี ได้แก่ ปี่ใน ปี่นอก ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก กลองทัด ตะโพน ฉิ่ง ฉาบเล็ก โหม่ง กลองสองหน้าหรือกลองแขก

วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 - 4 โดยเพิ่มระนาดเอกเหล็กและระนาดทุ้มเหล็กเข้าไว้กับวงปี่พาทย์เครื่องคู่ โดยตั้งระนาดเอกเหล็กไว้ทางริมด้านขวามือ และระนาดทุ้มเหล็กไว้ที่ริมด้านซ้ายมือ นิยมเรียกว่า "เพิ่มหัวท้าย" วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 4 บางวงได้เพิ่มเติมจำนวนกลองทัดเป็น 3-4 ใบ ส่วนฉาบใหญ่ นั้นมีการนำมาใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5

ลักษณะของวงดนตรีดังกล่าวนี้ เป็นการพัฒนาขึ้นเพื่อให้เกิดความเหมาะสมและตรงตามความต้องการใช้ประกอบการแสดงในแต่ละครั้ง ในการแสดงละครพื้นทางจะเลือกใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ หรือเครื่องใหญ่ บรรเลงอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้

ในการบรรเลงเพลงเสมอออกภาษานั้น เป็นการบรรเลงเลียนสำเนียงตามเชื้อชาติเพื่อให้เกิดอารมณ์ตามการแสดงหรือจินตนาการของผู้ที่ได้ชมได้ฟัง จึงต้องมีการเพิ่มจำนวนเครื่องดนตรีตามเชื้อชาตินั้นๆด้วย เช่น การบรรเลงประกอบการแสดงละครพื้นทางที่มีตัวละครเชื้อชาติจีน ก็จะใช้กลองตุ๊ก ตอก หรือแต้ว การบรรเลงประกอบการแสดงละครพื้นทางที่มีตัวละครเชื้อชาติแขก ก็ใช้กลองแขก บรรเลงประกอบการแสดงละครพื้นทางที่มีตัวละครเชื้อชาติพม่าก็ใช้กลองยาว เป็นต้น ซึ่งแต่ละเพลงแต่ละเชื้อชาติก็มีเครื่องดนตรีที่เพิ่มเข้ามาแตกต่างกันออกไป รวมถึงเพลงเสมอภาษาต่างๆด้วย

ในการแสดงละครทุกประเภทที่มีการบรรเลงวงปี่พาทย์ ทั้งละครใน ละครนอก ละครพื้นทาง ละครเสภา ละครชาตรี ฯลฯ ผู้บรรเลงจะบรรเลงปี่พาทย์ด้วยไม้นวม เสียงที่ออกมาจะมีความนุ่มนวลน่าฟัง แตกต่างจากการแสดงโขนที่จะบรรเลงปี่พาทย์ด้วยไม้แข็ง ซึ่งจะให้เสียงกังวาน เข้มแข็ง ดุดัน เข้ากับการแสดงท่าทางของตัวโขน

วงปี่พาทย์ไม้นวมกับวงปี่พาทย์ไม้แข็งมีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในวงและขนาดของวงเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันที่ไม่ดี วงปี่พาทย์ไม้แข็งใช้ไม้ที่ทำด้วยเชือกพันให้มีความหนาพอสมควรแล้วชุบรัก เวลาตีลงบนผืนระนาดเสียงจะกร้าวแกร่ง ส่วนวงปี่พาทย์ไม้นวมจะใช้ไม้ตีที่พันด้วยผ้าและเชือกบริเวณหัวไม้ เมื่อตีลงบนผืนระนาดเสียงจะนุ่มนวลกว่า

ในการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอทุกเพลง จะมีหน้าทับและไม้กลองเป็นตัวกำหนดอัตราจังหวะ เพื่อเป็นเครื่องกำหนดความสั้นยาวของเพลง ซึ่งมีความหมาย ดังนี้

หน้าทับ หมายถึง วิธีการตีเครื่องดนตรีที่ซึ่งด้วยหนังจำพวกที่เลียนแบบมาจากทับ เช่น ตะโพน กลองแขก เป็นต้น ซึ่งมีบัญญัติไว้ในแบบแผนสำหรับตีประกอบจังหวะเพลงประจำทำนองเพลงโดยเฉพาะ และเรียกวิธีการตีเครื่องดนตรีที่ซึ่งตีด้วยหนังนี้ว่า "หน้าทับ"

ไม้กลอง หมายถึง การตีกลองทัดตามแบบแผนที่บัญญัติไว้เป็นประจำกับทำนองเพลงนั้น กลองทัดจึงเป็นผู้ที่มีหน้าที่ดีให้ถูกต้องตามแบบแผนที่บัญญัติไว้เป็นประจำกับทำนองเพลงต่างๆ เช่นเดียวกับเครื่องดนตรีที่ซึ่งด้วยหนังที่เลียนเสียงทับ แต่กลองทัดมิได้เลียนเสียงมาจากการตีทับ เพราะฉะนั้นการตีกลองทัดจึงเรียกว่า "ไม้กลอง" ไม่เรียกว่า หน้าทับ (อำนุ คงอิม, 2539: 5)

การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาในการแสดงละครพื้นทาง ผู้รำจะฟังเสียงไม้กลองเป็นหลัก ซึ่งเพลงเสมอออกภาษาต่างๆได้กำหนดไม้กลองไว้ 5 ไม้ ไม้ลา 4 ไม้ ซึ่งจากการสัมภาษณ์อาจารย์สมบุญ บุณวงศ์ ผู้มีความรู้ทางด้านดนตรีไทย กล่าวว่า

"โครงสร้างหลักของเพลงเสมอออกภาษาทุกๆเพลง ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1.ไม้กลองหรือที่ทางนาฏศิลป์ไทย เรียกว่า "ไม้เดิน" 5 ไม้ 2. ไม้ลา 4 ไม้ 3.รัว"

(สมบุญ ณ บัญวงศ์, สัมภาษณ์, 27 มกราคม 2553)

เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

ในการแสดงทางนาฏศิลป์ไทย เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงนับเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การแสดงมีความสวยงาม เพราะเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ที่กำหนดขึ้นนั้น เป็นสื่ออันแสดงถึงฐานะและลักษณะของตัวละครบ่งบอกให้คนดูถึงลำดับศักดิ์และเชื้อชาติ ทำให้เข้าใจเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจน และเกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ที่ใช้ในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษานั้น เป็นสิ่งที่ตัวละครในเรื่องสวมใส่และใช้ตามบทบาท ตามเชื้อชาติ ตามเหตุการณ์อยู่แล้ว

ทั้งหมดนี้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดการแสดง ซึ่งใช้เป็นหัวข้อในการอธิบายประกอบการรำเสมอออกภาษาของตัวละครที่เป็นตัวละครหรือตัวละครเอกที่เป็นผู้ชาย ทั้ง 5 เพลง ได้แก่ เพลง เสมอลาว เสมอพม่า เสมอมอญ เสมอแขก และเสมอชวา โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.5.1 เพลงหน้าพาทย์เสมอลาว

องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาว มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครพันทางของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอลาว ปรากฏเพียง 2 เรื่อง คือ

1. บทละครพันทางเรื่องพระลอ ซึ่งเป็นบทที่กรมศิลปากรดัดแปลงปรับปรุงจากบทละครเดิม ในพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์ ปรากฏเพลงเสมอลาว 3 ครั้ง คือ ในตอนพระลอตามไก่ พระลอลงสวน และพระลอเข้าห้อง

2. บทละครพันทางเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบทละครตอนนั้นๆ พร้อมกับยกตัวอย่างบทละครที่ปรากฏเพลงเสมอลาวไว้พอสังเขป ดังนี้

บทละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนพระลอตามไก่ กล่าวถึงปู่เจ้าสมิงพรายคิดหาทางที่จะหลอกล่อพระลอให้เดินทางเข้ามาพบพระเพื่อนพระแพงได้เร็วขึ้น จึงใช้เวทมนต์เรียกไก่ แล้วเลือกเอาไก่ตัวที่งามที่สุด จากนั้นเสกให้มีสิ่งลงในไก่เพื่อจะได้บอกให้ไปกระทำการต่างๆตามที่ต้องการได้ ซึ่งในบทละครจะเริ่มด้วยการกล่าวถึงปู่เจ้าสมิงพรายว่าเป็นใคร จะกระทำการอย่างไรในเบื้องต้น ก่อนที่จะรำในเพลงเสมอลาว ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

รองเพลงลาวพุงขาว

มาจะกล่าวบทไป

ถึงปู่เจ้าจอมเทวสิงขร

สงสารเพื่อนแพงน้องสองบังอร	เฝ้าอาวรณ์หวนคะนึงถึงพระลอ
ให้นางโรยนางรินขึ้นมาเรา	จำจะเอาไกองามไปตามลอ
ให้รีบมาเหมือนหวังไม่รั้งรอ	จะได้พอใจปองสององค์
ตรีพลางทางปู่ยุรยาตร	จากแท่นทิพवास เรือนระหง
งามเขกวชิรราชอาองค์	เสด็จลงหน้าฉานศาลเทวา

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอลาว
ปู่เจ้าสมิงพรายรำในเพลงเสมอ

(กรมศิลปากร, 2543 : 1)

บทละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนพระลอลงสวน กล่าวถึงพระลอหลังจากที่ตามไก่อแก้วเข้ามาจนถึงอุทยานเมืองสรองแล้วได้ปลอมตัวเป็นพราหมณ์ ให้นายแก้ว นายขวัญ เปลี่ยนชื่อเป็นนายราม นายรัตน เข้ามาค้าขายเพื่อสืบหาพระเพื่อนพระแพงว่าอยู่ ณ ที่ใด จึงขอยกตัวอย่างบทละครก่อนที่จะมีการรำเพลงเสมอลาว ดังนี้

ฉากอุทยานหน้าเมืองสรอง

ปี่พาทย์ทำเพลงลาวกระแซ

ยาย ตา กำลังทำสวน

มัคคุเทศก์นำพระลอกับพี่เลี้ยงออก

เมื่อนั้น

พระลอดิลกเลิศเฉิดฉวี

ปลอมเพศแปลงนามเป็นพราหมณ์ชื่

เพื่อนมุนีศรีเกศทรงเวทมนต์

นายแก่นนายขวัญนั้นเปลี่ยนนาม

ชื่อนายรามนายรัตนไม่ขัดสน

มัคคุเทศก์นำเสด็จจรดล

ผานสถลมารคเข้าอุทยาน

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอลาว

พระลอนายแก่นนายขวัญรำในเพลงเสมอ แล้วเข้าชมสวนในเพลงลาวชมดวง

(กรมศิลปากร, 2539: 2)

บทละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนพระลอเข้าห้อง กล่าวถึงพระเพื่อนพระแพง เฝ้ารอคอยพระลอมาตามนัดหมาย ได้แต่โศกเศร้าเสียใจ แต่พอเห็นพี่เลี้ยงโรยพี่เลี้ยงรินเดินนำทางพระลอเข้ามา ก็คลายเศร้ารีบเข้ามารับ ซึ่งในตอนพระลอเข้าห้องพระเพื่อนพระแพงนี้ ตัวละครทั้งสามจะรำเพลงเสมอลาวในรูปแบบเสมอควง ซึ่งบทละครก่อนที่พระลอ พระเพื่อนพระแพงจะรำเพลงเสมอลาว อันมีตัวอย่างบทละครดังนี้

เพลงลาวแพนนอย

พระเอยพระลอเจ้า

ยลสองเยาวมิตรววน ๓ สรวลสันต์

กรตระกองกอดน้องรวมชีวัน เฝ้ารับขวัญแจ่มรื่นขึ้นพระทัย
 ร้องเพลงสร้อยลาว
 สองเอยสองธิดา วันทายิ้มของสนองไซ
 เชิญเสด็จพระล่อนอไ้ เข้าในแทนที่มณีพราย
 ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอลาว
 พระลอปะเพื่อนพระแพ่งรำในเพลงเสมอแล้วขึ้นนั่งเดียว
 (กรมศิลปากร, 2539: 5)

นอกจากนี้ยังพบบทละครที่มีการบรรจุเพลงเสมอลาวอีกเรื่อง คือ ละครพันทางเรื่อง ชุนชางชุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก กล่าวถึงพลายยังมีบัญชาให้แสนคำอิน ผู้เป็นนายกองทหารเอกออกไปจัดทัพไพร่พลทหารเพื่อไปกระทำศึกกับพม่า แสนคำอินรับบัญชาแล้วเดินออกมายังกองทัพด้วยการรำเพลงเสมอลาว

บทละครพันทางเรื่องชุนชางชุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก เป็นบทที่ กรมศิลปากรปรับปรุงจากบทละครของเดิม ผลงานประพันธ์ของหลวงพัฒนพงศ์ ภัคดี (ทิม สุขยางค์) ซึ่งแต่งให้ละครคณะเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงค์ แสดงที่โรงละครปรีชเรียมเมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 โดย นายธนิธ อยุธยา ร่วมกับท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี และครูมนตรี ตราโมทได้กำหนดฉากขึ้นใหม่พร้อมทั้งเพิ่มเติม ดัดทอน แก้ไข ให้เหมาะสมกับการแสดงเป็นละครฉาก จัดแสดงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2496 ณ โรงละครศิลปากร ซึ่งมีตัวอย่างบทละครในฉากเฉพาะที่ปรากฏเพลงเสมอลาวดังนี้

ขับเสภา

ฟังเหตุ	ทรงเดชแสนพิโรธโกรธหนักหนา
เหม่ออ้ายเพี้ยอ้ายอหังการ	กว้างใจให้รักษาดานเวียงชัย
มอบหมายเด็ดขาดอาญาสิทธิ์	ใครทำผิดลงอาญาถึงฆาได้
มัวละเลิงเลิงอำนาจประมาทใจ	พวกพมามันจึงได้มาเหยียบแดน
จึงดำรัสตรัสสั่งแสนคำอิน	ทานรู้สิ้นยุทธศาสตร์ฉลาดแสน
จงกำกับทัพหน้าคุมมาแทน	ไปแก้แค้นไพร่ตีประจัญ
ตัวเราจะกำกับพวกทัพหลวง	จงยกหลวงหน้าไปอย่าได้พรั่น
แสนคำอินกราบทบบังคมคัล	ออกมาจัดพลชั้นธำมัญญา ๗

เสมอลาว

(กรมศิลปากร, 2496: 25-26)

จากบทละครข้างต้น สรุปได้ว่า บทละครพันทางของกรมศิลปากรที่ปรากฏเพลงเสมอลาว มี 2 เรื่อง ได้แก่

1. บทละครเรื่องพระลอ กรมศิลปากรได้ปรับปรุงมาจากบทละครของเดิม พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งมีเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวบรรจุไว้ แต่เพลงเสมอดังกล่าวไม่ได้ระบุว่าเป็นเพลงเสมอประเภทใด ภายหลังจากปีพ.ศ.2491 กรมศิลปากรนำบทมาปรับปรุงใหม่ เพื่อใช้ประกอบการแสดง ณ โรงละครศิลปากร พบว่ามีการระบุเพลงเสมอลาวไว้ในบทละครด้วย ซึ่งถือเป็นปฐมกาลแห่งเพลงเสมอลาวในกรมศิลปากรจนถึงปัจจุบัน บทละครพันทางเรื่องพระลอในปัจจุบันปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวมีเพียง 3 ตอน คือ ตอนพระลอตามโก ตัวละครที่ร้องเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวในตอนนี้เป็น ปู่เจ้าสมิงพราย ตอนพระลอลงสวน ตัวละครที่ร้องเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวในตอนนี้เป็น พระลอ นายแก้ว นายขวัญ ตอนพระลอเข้าห้อง ตัวละครที่ร้องเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวในตอนนี้เป็น พระลอ พระเพื่อน พระแพง บทละครพันทางเรื่องพระลอทั้ง 3 ตอนนี้ ยังเป็นตอนที่กรมศิลปากรนิยมจัดแสดงอีกด้วย

2. บทละครพันทางเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก ซึ่งเป็นบทที่กรมศิลปากรปรับปรุงจากบทละครเดิมของหลวงพัฒนาพงศ์ภักดี

บทละครพันทางทั้งสองเรื่องนี้ กรมศิลปากรและหน่วยงานอื่นๆ ยังจัดแสดงตามวาระและโอกาสต่างๆ ถึงปัจจุบัน

2. ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอลาว

ตัวละครต่างๆ ในละครพันทางที่มีการร้องเพลงเสมอลาว มียศฐาบรรดาศักดิ์ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่บทละครเรื่องนั้นๆ กำหนดไว้ เพลงเสมอลาวพบว่ามี 3 ตัวละครที่ร้องในเพลงนี้ได้แก่ ปู่เจ้าสมิงพราย พระลอ แสนคำอิน ซึ่งแต่ละตัวละครมีฐานันดรศักดิ์ดังนี้

ปู่เจ้าสมิงพราย เป็นตัวละครในเรื่องพระลอ เป็นผู้ปลื้กวิเวก อาศัยอยู่ในเขาเขียว เกรงครัดในหลักธรรม รักษาสัจจะมีจิตใจเมตตาปราณี เป็นผู้มีความเมตตาแก่คนยาก ความเก่งกาจของปู่เจ้าสมิงพรายเปรียบเสมือนเทวดาที่เนรมิตสิ่งใดก็ได้ตามความประสงค์ทุกประการ

พระลอ เป็นตัวละครเอกในเรื่องพระลอ พระราชโอรสของท้าวแมนสรวงแห่งเมืองสรวง ซึ่งมีอาณาเขตติดกับเมืองสรอง ต่อมาเมื่อท้าวแมนสรวงสวรรคต จึงได้ขึ้นครองราชแทนพระราชบิดาเป็นกษัตริย์แห่งเมืองสรวง

แสนคำอิน เป็นตัวละครเชื้อชาติลาวในเรื่องขุนช้างขุนแผน มียศเป็นหัวหน้ากองทัพนครเชียงใหม่ โดยมีพลายยงหรือพระเจ้าเชียงใหม่ผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นแม่ทัพใหญ่

3. คนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงเพลงเสมอลาว โดยทั่วไปแล้วจะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ เครื่องห้า เช่นเดียวกับการแสดงละครประเภทอื่นๆ หรือเป็นวงปี่พาทย์ขนาดอื่นๆ ตามความเหมาะสมของโอกาสและสถานที่ที่จัดการแสดงในแต่ละครั้ง แต่จะเปลี่ยนเครื่องเป่าจากปี่เป็นขลุ่ยเพียงออแทน ซึ่งจะมีความ

กลมกลืนกับวงปี่พาทย์ที่บรรเลงด้วยไม้มวม พร้อมกับเพิ่มเครื่องดนตรีอื่นเข้ามาบรรเลงร่วมด้วย ซึ่งได้แก่ ซออู้ โดยจะทำหน้าที่สีคลอรับรองหรือประคองเสียงนักร้องให้ได้ระดับตลอดทั้งการบรรเลงและการแสดง

การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวประกอบการแสดงละครพื้นทางทั้ง 2 เรื่อง ผู้บรรเลง จะบรรเลงเครื่องดนตรีด้วยไม้มวม ซึ่งจะให้เสียงที่นุ่มนวลชวนฟัง ครูมนตรี ตราโมท แต่งทำนองเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวโดยมีโน้ตเพลง ดังนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอลาว

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลป์ ระดับปฏิบัติงาน
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

สำหรับเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่อยู่ในเหตุการณ์ และเรื่องราวในขณะนั้น อยู่แล้ว ซึ่งในระยะที่เริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2474 นั้น ได้รับโอนมาจากกรมมหรสพอีกทอดหนึ่ง ดังนั้น เครื่องแต่งกายโขนละครในยุคต้นนั้นก็จะเป็นแบบเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เพราะเป็นยุคที่การละครไทยได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง และมีคณะละครต่างๆ อาทิ ละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ละครกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ละครวังสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นคณะละครที่มีอิทธิพลต่อวิวัฒนาการเครื่องแต่งกายของกรมศิลปากรเป็นอย่างมาก

สองชาติ ชื่นศิริ ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง(ละครรำ) เล่าว่า

"เมื่อครั้งที่ครูสองชาติ เล่นละครเรื่องพระลอหรือละครเรื่องใดๆ ที่โรงละคร หลังเดิมนั้น เครื่องแต่งกายละครตัวเอก ทั้งพระเอกนางเอก ตัวโขนต่างๆ ต้องไปเบิกมาจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่นั่น ชุดที่ครูสองชาติแต่งเล่นพระลอจะแต่งยีนเครื่องสีขาว สวมกระบังหน้า สวยมากๆ"

(สองชาติ ชื่นศิริ, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2553)

สำหรับการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรพบว่า มีตัวละครที่รำเพลงเสมอลาว 3 ตัวละคร ได้แก่ ปู่เจ้าสมิงพรายและพระลอ ในเรื่องพระลอ แสนคำอินในเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวในทั้ง 2 เรื่องนี้ ผู้แสดงจะแต่งกายแตกต่างกันออกไป รวมถึงมีการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงที่แตกต่างกันออกไปด้วย ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวไว้ในส่วนท้ายของรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรนั้นมีองค์ประกอบสำคัญต่างๆ หลายประการ บทละครพื้นทางที่ปรากฏเพลงเสมอลาวมี 2 เรื่อง คือเรื่องพระลอ ตอนพระลอตามไก่ พระลอลงสวน พระลอเข้าห้อง บางครั้งอาจพบในตอนพระลอเสียน้ำด้วย ซึ่งเป็นบทที่กรมศิลปากรปรับปรุงจากบทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึกเป็นบทที่กรมศิลปากรนำสำนวนบทละครของหลวงพัฒนาพงศ์ภักดี มาปรับปรุงและบรรจุเพลงใหม่โดยครูมนตรี ตราโมท การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวประกอบละครพื้นทางนั้น จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้มวมเพื่อให้เสียงเพลงมีความนุ่มนวล พร้อมทั้งมีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรี คือเปลี่ยนเครื่องเป่าจากปี่เป็นขลุ่ยเพียงออ และเพิ่มซออู้เข้ามาสีคลอการเจรจาและสีประคองเสียงนักร้องให้ได้ระดับ เครื่อง

แต่งกายและอุปกรณ์ใน การรำเพลงเสมอพมา เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่หรือใช้ตามเหตุการณ์ตามท้องเรื่อง นั้นๆ

2.5.2 เพลงหน้าพาทย์เสมอพมา

องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอพมา มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอพมา ปรากฏ 4 เรื่อง คือ

บทละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช

บทละครพื้นทางเรื่องศึกเก้าทัพ

บทละครพื้นทางเรื่องตะเลงพ่าย

บทละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

บทละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช

เป็นบทที่กรมศิลปากร ปรับปรุงจากบทละครเดิมของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยาง) ซึ่งได้อวดความจากงานแปลของเจ้าพระยา พระคลัง(หน) เป็นบทละครให้คณะละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง โดยมีการดำเนินเรื่องใกล้เคียงตามพระราชพงศาวดารอย่างละเอียด และยังพบว่าคณะละครของเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ใช้บทละครแบบเดิมนี้นี้สำหรับเป็นบทเล่นละครในคณะของท่านด้วย

กรมศิลปากรได้ตัดทอนปรับปรุงบทละครเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสาขึ้นใหม่ในปี พ.ศ.2495 โดยการร่วมมือของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ครูมนตรี ตราโมท และ อธิบดีกรมศิลปากรในยุคนั้น เพื่อใช้ฝึกหัดศิลปินและนักเรียนนาฏศิลป์ พร้อมทั้งนำออกแสดง ณ โรงละครศิลปากร จัดแสดงครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ.2495

เพลงหน้าพาทย์เสมอพมา ปรากฏในการแสดงละครพื้นทางเรื่องราชาธิราชของกรมศิลปากรเพียง 2 ตอน ได้แก่ ตอนสมิงพระรามอาสา และตอนนางกายเอ๋ยช่วยด้วย ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบทละครตอนนั้นๆ พร้อมกับยกตัวอย่างบทละครที่ปรากฏเพลงเสมอพมาไว้พอสังเขปดังนี้

บทละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพมา เป็นฉากการจัดอภิเษกสมรสสมิงพระรามกับพระราชธิดาแห่งกรุงอังวะ กล่าวถึง หลังจากที่สมิงพระรามรับอาสาพระเจ้ากรุงอังวะไปสู้รบป้องกันบ้านเมือง และสามารถเอาชนะชนะกลับมาได้ พระเจ้ากรุงอังวะจึงแต่งตั้งให้เป็นอุปราชผู้มีอำนาจทั้งปวง พร้อมทั้งยกพระธิดาให้เป็นชายาโดยจัดการอภิเษกสมรสให้อย่างยิ่งใหญ่ การนี้พระเจ้ากรุงอังวะ พระมเหสีและพระราชธิดาจะเสด็จออกยังพระราชมณเฑียร เพื่อจัดการอภิเษกดังกล่าวด้วยเพลงเสมอพมา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกลางพม่าใหญ่

เมื่อนั้น พระจอมเจ้าอังวะนาถา
พร้อมด้วยมเหสีแสนปรีดา เสด็จมาสถิตในพิธี
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(กรมศิลปากร, 2495: 17)

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนนางกายเอ๋ยช่วยด้วย เป็นบทที่ครูเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ทำขึ้นใหม่ โดยมีครูมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ เป็นผู้บรรจเพลง เพื่อใช้สำหรับแสดงในรายการศรีสุชนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปีพ.ศ. 2528 กล่าวถึง พระเจ้ามณเฑียรทองเกิดความแค้น หลังจากที่ยกทัพไปทำศึกกับพวกมอญแต่พ่ายแพ้กกลับมา จึงคิดแก้แค้น โดยได้เพิ่มกำลังพลให้มากกว่าครั้งก่อนและมีการวางแผนอย่างแนบเนียน แต่ก่อนจะออกไปยังสนามรบนั้น พระเจ้ามณเฑียรทองตรัสบอกมเหสีถึงความประสงค์ในครั้งนั้น เมื่อมเหสีได้ฟังก็คิดเป็นห่วงจึงขออาสาเสด็จออกติดตามเพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณพระสามี จากนั้นทั้งสองพระองค์ก็เสด็จเข้าห้องบรรทมด้วยเพลงเสมอพม่า ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงพม่ากำชับ

เมื่อนั้น พระเจ้ามณเฑียรทองผ่องใส
จึงดำรัสตรัสตอบวาขอบใจ เจ้าจะไปชูช่วยด้วยก็ตาม
พี่ดีใจแมนได้เจ้าไปด้วย เพื่อเออวยคิดอาณางานสนาม
พลางจูงกรแก้วตาพวงงาม ตามเสด็จเข้าที่ศรีไสยา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(กรมศิลปากร, 2528: 124)

บทละครพันทางเรื่องศึกเก้าทัพ

เมื่อปี พ.ศ.2520 กรมศิลปากรได้รับมอบหมายจากกระทรวงศึกษาธิการให้จัดการแสดงละครพันทางอิงประวัติศาสตร์เรื่อง "ศึกเก้าทัพ" ซึ่งเป็นเรื่องราวของการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราชของชาติในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งรัฐบาลชุดนายธานินทร์ กรัยวิเชียร นายกรัฐมนตรีสมัยนั้นมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้ประชาชน ตระหนักในความสำคัญของความเป็นไทและการต่อสู้เพื่อรักษาผืนแผ่นดินไทย เพื่อให้อนุชนชาวไทยได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำรงรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติไทยให้ดำรงคงมั่น นายเดโช สนวนานนท์ อธิบดีกรมศิลปากร ในสมัยนั้นจึงได้มอบหมายให้ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ประพันธ์บทพร้อมทั้งบรรจเพลง โดยยึดประวัติศาสตร์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ 1 เป็นหลัก ส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า กล่าวถึง พระเจ้าปะดุงแห่งเมืองพม่าคิดกระด้างกระเดื่องต่อไทย ด้วยเห็นว่าไทยเพิ่งผลัดเปลี่ยนแผ่นดินคงจะอ่อนแอระส่ำระสายอยู่ไม่น้อย จึงโปรดให้ยกทัพมาตีเมืองไทยถึง 9

ร้องเพลงราย

ครั้นคอยคลายหายวิโยคโศกเศร้า พระคลังเกล้าเขยชมภิรมขวัญ
 จำจิตจำพรากจำจากกัน ดวงชีวันขวัญเจ้าจงอยู่ดี
 สั่งเสด็จพระเสด็จยุรยาตร งามอาจตั้งพระยาราชสีห์
 ออกจากปราสาทรัตนบุรี ตงมายังที่ทัพชัย

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมา (พม่า)

(กรมศิลปากร, 2523: 9)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

ในปี พ.ศ.2528 ครูเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ได้ประพันธ์บทละครเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศขึ้นโดยถอดความจากวรรณกรรมร้อยแก้วอิงประวัติศาสตร์ ผลงานชิ้นเอกของยาขอบ รวม 60 ตอน และนำออกแสดงโดยมีการพัฒนารูปแบบการแสดงให้แตกต่างจากเดิมเพื่อให้เกิดความรวดเร็ว กระชับทันต่อเหตุการณ์ พร้อมทั้งมีการแสดงหน้าม่านสลับการเปลี่ยนฉากเพื่อให้อารมณ์ของผู้ชมเกิดความต่อเนื่องและเพื่อเพิ่มอรรถรสในการแสดงให้ถูกใจผู้ชมมากยิ่งขึ้น

บทละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศ ปรากฏเพลงเสมอมาหลายครั้ง โดยมี ตัวละครบทบาทต่างๆร้องเพลงเสมอมาในแต่ละตอนรวม 9 ตอน ได้แก่ ตอนแม่ผู้ให้นม ตอนพินัยกรรมเรือนร่าง ตอนตองอุมาตุภูมิ ตอนบรรณาการพิเศษ ตอนนางสนมเข้าวัง ตอนโค่นต้นโพธิ์ ตอนกำแพง หงสาวดี ตอนเขยเถื่อนเยื่อนแปร และตอนน่านมแม่เลาซี และในบทชุยฉายเบิกโรง ชุดชุยฉายมั่งตรา และชุดชุยฉายบุเรงนอง รวม 2 ชุด ตลอดทั้งเรื่องมีการร้องเพลงเสมอมารวมทั้งสิ้น 11 ครั้ง

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนน่านมแม่เลาซี ซึ่งเป็นตอนที่ 1 ต่อจากตอนต้นเรื่องตอนที่ 2 ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมา เป็นฉากท้องพระโรงเมืองตองอู กล่าวถึงเมงกะยिनโยหรือพระเจ้าสิริชัยสุระ จะเสด็จออกยังท้องพระโรงในการออกกวาราษาการ ก่อนมีรับสั่งให้ลงโทษจะเด็ดในข้อหาที่ลวงตะละแม่จันทราเข้าไปในหอนนอน เมงกะยिनโย พระราชเทวี และตะละแม่จันทรา รำออกด้วยเพลงเสมอมาในรูปแบบเสมอควง อันมีตัวอย่างบทละครที่บรรจุเพลงเสมอมาดังต่อไปนี้

ร้องเพลงพม่าเห

เมงกะยिनโย

องค์เมงกะยिनโยชัยสุระ กับพระราชเทวีศรีไส
 พรองด้วยองค์พระธิดายอดยาใจ เสด็จออกพระโรงชัยรจนา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมา

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 89)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนเขยเถื่อนเยื่อนแปร ซึ่งเป็นตอนที่

25 ของเรื่อง ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า กล่าวถึงบุเรงนองได้ชวนจาเลงกะโบเข้าไปยังท้องพระโรง เมืองแปร เพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าแปรและพระเจ้าครทิว การครั้งนี้บุเรงนองและจาเลงกะโบรำเพลงเสมอพม่าสมมุติถึงการเดินทางเข้าไปยังท้องพระโรง ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงมอญเร็ว

บุเรงนอง

เสรีจั่งสี่อองนายกองม้า ในอุรากระหิมย์มีย่อง
ชวนบุตรกะเหรียงใหญ่ใจลำพอง มุ่งเข้าสู่ท้องพระโรงธาร
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 978)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนแม่ผู้ให้นม เป็นตอนที่ 27 ของเรื่อง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า เป็นจากพระดำเนิน หน้าประทับมีแท่นตั้งเครื่องเสวยและขวดน้ำจันต์ตั้งอยู่ มีแมนมเลาซีหมอบรอเฝ้าอยู่ข้างพระที่ กล่าวถึง มังตราหรือพระเจ้าตะเบงชเวตี้ จะเสด็จเข้าในพระตำหนักเพื่อพักผ่อนอิริยาบถหลังจากไปราชการงานเมืองมาเหนื่อยหนักด้วยการรำเพลงเสมอพม่า และเมื่อเข้าในพระตำหนักแล้ว พระเจ้าตะเบงชเวตี้เห็นแมนม จึงเข้าไปกอดด้วยความคิดถึงพร้อมทั้งก้มพระพักตร์ลงกับตัก ส่วนแมนมก็กอดตะเบงชเวตี้แล้วรำให้ ดังมีตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกระต่ายเต้น

ตะเบงชเวตี้

อุทัยปลั่งมังตราอุราจีน พระทัยชื่นพระพักตร์แซมแสนแจ่มใส
เสด็จเนาตำหนักนามหาชัย อูระสมอารมณ์ใสอุไรวรรณ
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1103)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนพินัยกรรมเรือนาง ซึ่งเป็นบทละครตอนที่ 32 ของเรื่อง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพมานั้น เป็นจากท้องพระโรงเมืองตองอู กล่าวถึงพระเจ้าตะเบงชเวตี้ เสด็จออกวาราชการยังท้องพระโรงพร้อมด้วยมเหสีนันทวดี เพื่อตรัสถามขุนวังเรื่องบุเรงนองที่ไปกระทำความผิดเมืองหงสาวดี ในตอนนี้พระเจ้าตะเบงชเวตี้และมเหสีนันทวดีรำออกด้วยเพลงเสมอพม่า แล้วจึงเสด็จเข้าท้องพระโรง อันมีตัวอย่างบทละครดังต่อไปนี้

รองเพลงกระตายเตน

ตะเบงชะเวตี้

ภูบดินทรลินคำสำราญจิต แผลพิษติดทนก็พันผ่าน
เสด็จออกห้องโถงพระโรงธาร กับโฉมยงนงคราญนันทวี

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1339)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนตองอุมาตุภูมิ ซึ่งเป็นตอนที่ 34 ส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่า เป็นฉากพระตำหนักตะเบงชะเวตี้ อันมีตัวละครประกอบด้วย พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ นันทวี มหาเถร ชุนวัง นางกำนัล ทหารพม่า กล่าวถึง หลังจากที่พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ได้ฟังคำทัดทานของมหาเถรเกี่ยวกับเรื่องความอาวูโสของผู้ที่จะมาเป็นขุนพลแห่งเมืองตองอุ พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ก็ยอมรับฟังและพร้อมที่จะทำตาม ถึงแม้ว่าในใจของพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ไม่เห็นด้วย แต่คำทัดทานของมหาเถรนั้นถูกต้องตามครรลองเกินที่จะขัดได้ จึงจำเป็นต้องยอมรับ จากนั้นพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ ก็กราบนมัสการลามหาเถรแล้วเสด็จเข้าไปยังพระราชมณเฑียรด้วยเพลงเสมอพม่า พร้อมกับมหีสึนทวดี้ ดังบทละครต่อไปนี้

ขับเสภามอญ

ตะเบงชะเวตี้

ตรัสพลางทางถวายนมัสการ ด้วยดวงมานปรีดีเปรมเกษมศรี
ชวนโฉมตรูคู่อูระนันทวี เข้าสู่ที่ไพชยนต์มนเฑียรชัย

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1463-1464)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนบรรณาการพิเศษ เป็นตอนที่ 35 ของเรื่อง เป็นฉากป้อมเมืองตองอุ ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพม่ากล่าวถึง พระเจ้าตะเบงชะเวตี้เสด็จออกมายังป้อมปราการด้วยเพลงเสมอพม่า เพื่อต้อนรับเหล่าทหารพม่าที่ออกทำสงครามจนได้ชัยชนะกลับมาสู่แผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอน ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

รองเพลงกระตายเตน

ตะเบงชะเวตี้

พระจอมคนบนดินถิ่นตองอุ เสด็จสู่ยังสถานปราการใหญ่
พระทรงศักดิ์พระพักตร์ยิ้มอ้มพระทัย ด้วยกองทัพกำกับชัยได้ลือชา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1475)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนนางสนมเข้าวัง เป็นตอนที่ 37 ของเรื่อง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพมาเป็นฉากสวนหน้าพระตำหนัก กล่าวถึง หลังจากที่พระเจ้าตะเบงชเวตตี้ และบุเรงนองได้ปรึกษาวางแผนกันเรื่องการส่งตัวตะละแม่มัจฉาทรากับเมืองแปรเรียบร้อยแล้ว จึงชวนกันขึ้นมาควบเข้ามายังเขตพระราชฐาน เมื่อมาถึงหน้าพระตำหนักทั้งสองลงจากมาแล้วร้องเพลงเสมอพมาเข้ามายังห้องพระโรง ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงปลายพมารำชวาน

ตะเบงชเวตตี้

ถึงเกลยเลยทรงลงจากมา ในอุรากระหม่อมยิ้มใหญ่
มีพิกเข้าผอนพักตำหนักใน เสด็จไปห้องโรงพระโรงธาร

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพมา

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1613)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนโค่นต้นโพธิ์ เป็นตอนที่ 45 ของเรื่อง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพมา เป็นฉากห้องพระโรงเมืองตองตู ในฉากมีบุเรงนอง ชุนหวัง ตะคะฉัญ และเหล่าเสนาอำมาตย์เฝ้า กล่าวถึงครั้นรุ่งสาง ชุนหวัง ตะคะฉัญ และ บุเรงนอง ทราบข่าวใหญ่ว่า ไซโลผู้ร้ายแห่งหงสาหนีออกจากคุกจึงจะนำเรื่องมาทูลแก่ตะเบงชเวตตี้ พระเจ้าตะเบงชเวตตี้เสด็จเข้ามายังห้องพระโรงด้วยเพลงเสมอพมา โดยมีเหล่านางกำนัลตามเสด็จ ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกระต่ายเต้น

ตะเบงชเวตตี้

อรุณชานผานสายฉายฉวัด จอมกษัตริย์จักรเมืองผู้เรืองศรี
เสด็จออกพระโรงโรจนโชติมณี ล้วนมนตรีอำมาตย์มาตยา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอพมา

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1924)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนกำแพงหงสาวดี ซึ่งเป็นตอนที่ 48 ของเรื่อง ส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอพมา เป็นฉากป้อมปราการแห่งเมืองตองตู กล่าวถึงพระเจ้าตะเบงชเวตตี้จะนำกองทัพออกไปกระทำศึกกับเมืองหงสาวดี โดยมีมเหสีนั้นทวดีและตะละแม่มัจฉาตามออกมาส่งเสด็จ ซึ่งมีชุนหวัง ตะคะฉัญ เนงบา ชุนเวียง พลทหารและชาวเมืองพม่ารอเฝ้าที่ป้อม การนี้พระเจ้าตะเบงชเวตตี้ เสด็จออกมายังป้อมเมืองตองตูพร้อมด้วยมเหสีนั้นทวดีและตะละแม่มัจฉาด้วยเพลงเสมอพมา ดังบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกระต่ายเต็น

ตะเบงขะเวตี

ภูบดินทรลินดำผู้ล้าลบ พออุทัยไขภพสพสมัย
 ทุกมวงคลดลเบิกฤกษ์พิชัย คลาไคลเสด็จมาสู่ปราการ
 ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอพม่า
 (เสรี หวังในธรรม, 2534: 2071)

นอกจากนี้ครูเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ ได้แต่งบทร้องและบรรจุเพลง การแสดงเบิกโรงชุดอุยฉายมั่งตรา และอุยฉายบุเรงนอง ภายหลังจากที่ได้แต่งบทละครเรื่องผู้ชนะสิบทิศ เรียบร้อยแล้ว และใช้การแสดงทั้งสองชุดนี้เบิกโรงก่อนที่จะแสดงเป็นชุดเป็นตอน ซึ่งมีการบรรจุเพลง เสมอพม่าต่อท้ายบทแม่ศรี ดังตัวอย่างบทร้องต่อไปนี้

บทรำอุยฉายมั่งตรา

ร้องเพลงอุยฉาย

อุยฉายเออย	เกิดในเศวตฉัตรศรีสวัสดิ์เลิศล้ำ
มั่งตราตองอุผู้ลินดำ	คมข่างามแท้แต่วิญญานหาญฮึก
กรุ่มกริมนิมนวลเชิงชวกรัก	ล้ำลึกคึกคักยกย้ายกระหายศึก
จอมคนเออย	รอนเริงเชิงรณเลิศล้ำเชิงรัก
เมตตาข้าทหารสอดประสานสามภักดิ์	แต่กะปรี่กำหัดหันบันคอค
กล่าแกงเพลงรบเจนจบเพลงรัก	สมกษัตริย์เฉลิมศักดิ์ศิษย์สำนักกุไฮตอ

ร้องเพลงแม่ศรี

แม่ศรีเออย แม่ศรีเศวตฉัตร	เอกบรมจักรพรรดิ กษัตริย์ตะเบงขะเวตี
ลอยลิบสิบทิศอัษฎุชลิวันทนี	ตลอดคลุมอิรวดีโอบอิทรินบเอย
แม่ศรีเออย แม่ศรีตองอุ	เจ้ายึดมั่นกตัญญูเชิดชูคนดี
รักษาสัจจะธรรมเป็นทางนำวิถี	ความเด่นไม่คงที่แต่ความดีคงทนเอย

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(อนุสรณ์งานพระราชทานเพลงศพนายเสรี หวังในธรรม, 2550: 152)

บทรำอุยฉายบุเรงนอง

ร้องเพลงอุยฉาย

อุยฉายเออย	เยียมหน้ามาสู่คนเ็นดูทั่วทิศ
แฉลมแหลมคมแรงอารมณ์ขมขิด	เฉลาเพลลาพิศทุกจริตชวกรแล
โถมเฉิดเลิศจายเยื้องกรายย้ายยก	จะอ่อนศรศักดิ์ปีกอุระตะละแม
เจ้านักสูเออย	ศิษย์มั่งสินธุผู้ชนะสิบทิศ

วาทะนุมนวลเชษฐชนววมมิตร	แต่ในน้ำจิตแข็งขลังดังเพชร
สมญาบุเรงนองพรองเพราะเสนาะหนอ	เด็กวัดกุโสดอทานหลวงพอเรียกจะเด็ด
	ร้องเพลงแม่ศรี
แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีเด็กวัด	เก่งกล้าสารพัดทั้งเจนจัดการณรงค์
ถึงยศสูงใหญ่เจ้าไม่ลืมเผ่าพงศ์	ยึดถือชื่อตรงมั่นคงยิ่งเอ๋ย
แม่ศรีเอ๋ย แม่ศรีตองอุ	เจ้ายึดมั่นกตัญญูเชิดชูคนดี
รักษาสัจจะธรรมเป็นทางนำวิถี	ความเด่นไม่คงที่แต่ความดีคงทนเอ๋ย

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอพม่า

(อนุสรณ์งานพระราชทานเพลงศพนายเสรี หวังในธรรม, 2550: 151)

2. ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

ตัวละครต่างๆในละครพันทางที่มีการรำเพลงเสมอพม่ามียศฐานันดรศักดิ์ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่บทละครเรื่องนั้นๆกำหนดไว้ จากการศึกษาพบว่าตัวละครที่รำเพลงเสมอพม่าทั้งสิ้น 6 ตัวละคร ได้แก่ พระเจ้ากรุงอังวะหรือพระเจ้ามณฑลเกียรติทอง มังตรา บุเรงนอง เมงกะยีนโย พระเจ้าปะดุง พระมหาอุปราช ซึ่งแต่ละตัวละครมีฐานันดรศักดิ์ที่ต่างกัันดังนี้

พระเจ้าอังวะ หรือพระเจ้ามณฑลเกียรติทอง หรือพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง หรือพระเจ้าฝรั่งอังวะ มังศรี เป็นตัวละครในเรื่องราชาธิราช เป็นกษัตริย์แห่งกรุงอังวะเมืองพม่า รวมสมัยเดียวกันกับพระเจ้าราชาธิราชแห่งกรุงหงสาวดี

เมงกะยีนโย หรือพระเจ้าเมงจีโย หรือพระเจ้าสิริชัยสุระ เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอู มีพระราชโอรสพระองค์เดียวคือพระเจ้าตะเบงชเวตี้ เมงกะยีนโยเดิมเป็นนายทหารที่มีความสามารถในการรบ เป็นผู้ที่รวบรวมชาวพม่าที่กระจัดกระจายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรพุกาม และสถาปนาเมืองตองอูขึ้น ต่อมาได้แผ่ขยายอำนาจโดยการไปตียึดเมืองแปรของพระเจ้าแปรรบตีอีก ทั้งยังพยายามไปตีเมืองหงสาวดีของสการะวุดตี แต่ก็ไม่สำเร็จจนกระทั่งเมงกะยีนโยสิ้นพระชนม์

มังตรา หรือพระเจ้าตะเบงชเวตี้ กษัตริย์แห่งราชวงศ์ตองอูลำดับที่ 2 ต่อจากเมงกะยีนโย ทรงได้รับการกล่าวขานว่าเป็นกษัตริย์นักรบที่เก่งกาจ เพราะตลอดรัชกาลพระองค์ทำสงครามเป็นส่วนใหญ่ มีพระมเหสีชื่อพระนางนันทวดี

บุเรงนอง หรือจะเด็ด เป็นตัวละครหนึ่งในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ บุเรงถือกำเนิดในสายเลือดพ่อค้าสามัญชน ในวัยเยาว์บุเรงนองเติบโตมาพร้อมกับมังตรา ถึงแม้มิได้เป็นญาติกันโดยสายเลือด แต่ทั้งสองก็มีความผูกพันกันเหมือนญาติ บุเรงนองเป็นแม่ทัพคนสำคัญของมังตรา สามารถคุมไพร่พลออกรบชนะทัพของสการะวุดตีแห่งเมืองหงสาวดี จนพระเจ้าตะเบงชเวตี้พระราชทานนามว่า "บุเรงนองกะยอติหนรรธา"

พระเจ้าปะดุง เป็นพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์อลองพญา ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอลองพญา กษัตริย์พม่า พระเจ้าปะดุงทรงขึ้นครองราชก่อนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ 1 ปี เป็นผู้นำกองทัพเข้ามาตีแผ่นดินไทยถึง 9 ทัพ รวม 7 ครั้ง แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ทำให้พระเจ้า ประดุจไม่สามารถนำชัยชนะกลับไปได้สักครั้งจนกระทั่งเปลี่ยนรัชกาลแห่งราชวงศ์อลองพญา

พระมหาอุปราช(เรื่องตะเลงพาย)หรือพระมหาอุปราชาทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้านั้นท บุเรง ทรงมีพระนามว่ามังยกยอฉะวา ทรงมีนิสัยเยอหยิ่ง ซื่อจางา ซื่อโมโห เอาแต่ใจ ครั้นเมื่อพระมหา ธรรมราชาแห่งกรุงศรีสุพรรณ พระเจ้านันทบุเรงเห็นเป็นโอกาสดี จึงสั่งให้พระมหาอุปราชมังยกยอฉะวา ไปตีกรุงศรี แต่ก็พ่ายแพ้ พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์ด้วยพระแสงง้าวของพระนเรศวรในสงครามยุทธ หัตถ์

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงเพลงเสมอพม่าในกรมศิลปากร ส่วนใหญ่จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้นวม เครื่องห้า โดยมีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรีบางชนิดเพื่อให้บรรเลงได้กลมกลืน และได้อารมณ์ ของเพลงตามเชื้อชาตินั้น ได้แก่ เปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ เพิ่ม เปิงมางคอก เพิ่มกลองยาว ซึ่งอาจจะเรียกววงปี่พาทย์แบบนี้ว่า วงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญหรือ อาจจะเปลี่ยนจากวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญเป็นวงปี่พาทย์มอญเลยก็ได้ แต่ในกรมศิลปากรไม่ นิยมใช้วงปี่พาทย์มอญบรรเลงประกอบการแสดงละคร

จะเห็นว่าเครื่องดนตรีที่เพิ่มเข้ามาบรรเลงเพลงสำเนียงพม่าในวงปี่พาทย์ ล้วนเป็น เครื่องมอญทั้งสิ้น อาจเป็นเพราะวัฒนธรรมทางการดนตรีระหว่างมอญกับพม่ามีความใกล้เคียงกัน เหตุที่ใช้ปี่มอญในการบรรเลงเพลงเสมอพมานี้ เพราะปี่มอญมีเสียงที่นุ่ม ๆ และต่ำ ถ้าใช้ชนิดอื่น เสียงของปี่จะดังจนเกินไปไม่เหมาะกับการบรรเลงประกอบการแสดงละคร

กลองยาว เพลงพม่าส่วนใหญ่จะใช้กลองยาวเป็นเครื่องกำกับจังหวะหลัก อีกทั้งยัง แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของเพลงสำเนียงพม่าได้อย่างชัดเจน กลองยาว กลาวกันว่า ได้แบบอย่าง จากพม่า บางทีกลาวว่ากลองยาวได้เข้ามาในไทยประมาณสมัยกรุงธนบุรี หรือต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เข้ามาพร้อมกับพวกทหารพม่าในช่วงทำสงคราม อีกสำนวนกลาวว่า กลองยาวแบบของพมานี้ชาวพม่า นำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

(ธนิต อยุธยา, 2530: 58-59)

ตะโพนมอญ เป็นเครื่องกำกับจังหวะหลัก มีเสียงที่ต่ำและดังกังวานช่วยคุมเสียงของวง ให้ไพเราะ

เปิงมางคอก เป็นเครื่องกำกับจังหวะที่ช่วยเติมเต็มช่องว่างของจังหวะการตีตะโพน มอญ

ครุมนตรี ตราโมท แต่งทำนองเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่าโดยมีโน้ตเพลงดังนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอพม่า

The image displays five staves of musical notation in treble clef, 2/4 time signature. The notation consists of eighth and sixteenth notes, with some rests and repeat signs. The first staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The second staff features a dense sequence of sixteenth notes. The third and fourth staves show a mix of eighth and sixteenth notes with rests. The fifth staff concludes the piece with a double bar line.

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลป์ ระดับปฏิบัติงาน
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอพมาประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่และใช้อยู่ในเหตุการณ์และเรื่องราวในขณะนั้น ซึ่งมีตัวละครที่รำเพลงเสมอพมา 6 ตัวละคร ได้แก่ พระเจ้ากรุงอังวะหรือพระเจ้ามณฑลเกียรติทอง ในเรื่องราชาธิราช มัตรา บุเรงนอง เมงกะยิโน ในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ พระเจ้าปะดุง ในเรื่องศึกเก้าทัพ พระมหา อุปราช ในเรื่องตะเลงพาย ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอพมาในทั้ง 4 เรื่องนี้ ผู้แสดงจะแต่งกายแตกต่างกันออกไปรวมถึงมีการใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดงที่แตกต่างกันออกไปด้วย

เครื่องแต่งกายของตัวละครชนชาติพม่า ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มีเอกลักษณ์ที่สำคัญ คือ มีการโพกศีรษะแบบครอบทั้งศีรษะหรือบางครั้งเป็นการสวมเจวียนหรือเจวียง ซึ่งเป็นการโพกศีรษะแบบที่ทำสำเร็จรูป การนุ่งผ้ามีทั้งนุ่งแบบลอยชาย คือการนุ่งผ้าโสร่งแล้วปลอยชายออกมาด้านหน้า และการนุ่งแบบจีบผ้าหน้าสามเหลี่ยม ซึ่งการนุ่งแบบนี้จะนุ่งทับสนับเพลาอีกครั้งหนึ่ง เสื้อหรือฉลององค์ของตัวละครเชื้อชาติพม่าพบว่ามี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 เป็นเสื้อคอปกบายข้างแขนสั้นหรือแขนยาว เสื้อบายข้างคือการนำสาบเสื้อด้านใดด้านหนึ่งปิดซ่อนเข้ามาอีกด้านหนึ่ง แล้วทำสาบเสื้อด้านที่เหลือให้มีสัดส่วนที่ยาวกว่าด้านที่ปิดซ่อนเข้าด้านใน แล้วบายทับมาอีกด้านหนึ่ง ลักษณะที่ 2 เป็นเสื้อแขนสั้นหรือยาวผ่าหน้าโดยที่ไม่มีซ่อนทับสาบเสื้อ ซึ่งผู้วิจัย ได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอพมาไว้ในส่วนท้ายของรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอพมาประกอบการแสดงละครพื้นทางของ กรมศิลปากร มีองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ได้แก่ บทละคร ฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง องค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การแสดงละครพื้นทางโดยเฉพาะการรำเพลงหน้าพาทย์ต่างๆที่ไม่มีคำร้องบรรยายให้ผู้ชมทราบถึงบทบาทที่กระทำ ในขณะนั้น เกิดความสมบูรณ์และให้ความรู้สึกตามเชื้อชาตินั้นๆด้วย

บทละครพื้นทางที่ปรากฏเพลงเสมอพมามี 4 เรื่องได้แก่ เรื่องราชาธิราช 2 ตอน เรื่อง ศึกเก้าทัพตลอดทั้งเรื่อง เรื่องตะเลงพายตลอดทั้งเรื่อง และเรื่องผู้ชนะสิบทิศ 9 ตอน รวมถึงในบทอุบายเบิกโรงอีก 2 ชุด คืออุบายมังตราและอุบายบุเรงนอง การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอพมาประกอบละครพื้นทาง จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าประกอบเครื่องมอญ ซึ่งหมายถึงวงปี่พาทย์ที่มีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรีบางชนิดเข้ามาบรรเลง เพื่อให้เกิดความไพเราะกลมกลืนและเมื่อฟังแล้วเกิดความรู้สึกเหมือนกับฟังดนตรีเชื้อชาตินั้นๆ ประกอบด้วยเปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ เพิ่มเบิ่งมางคอกและเพิ่มกลองยาว ซึ่งเครื่องดนตรีแต่ละชนิดที่เพิ่มและเปลี่ยนเข้ามาต่างทำหน้าที่ในวงแตกต่างกันออกไป เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ในการรำเพลงเสมอพมาเป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่ตามเหตุการณ์นั้นๆ เครื่องแต่งกายของชนชาติพม่า มีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือมีการโพกศีรษะหรือการสวมเจวียง การนุ่งผ้า และลักษณะของเสื้อหรือฉลององค์

สตรีรูปงามใดๆ เมื่อสมิงพอเพชรพังรับสั่งแล้วจึงเดินทางออกมายังท่าน้ำที่ตั้งเป็นกองทัพเรือด้วยเพลง
เสมออมอญ ดังตัวอย่าง บทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงราย

บัดนั้น สมิงพอเพชรรับสั่งไล่เกศี
ออกไปสั่งพนักงานทันที จรลึกลับมาที่ท่าแพ
ปีพาทย์ทำเพลงเสมออมอญ

(กรมศิลปากร, 2505: 43)

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงนครอินทร์ลงพระทัย ซึ่งตัดตอนยกมาแสดง
จากตอนสมิงนครอินทร์ยกทัพเรือ กล่าวถึง สมิงนครอินทร์ผู้เป็นข้าทหารที่ พระเจ้าราชาธิราชโปรดปราน
มาก วันหนึ่งสมิงนครอินทร์เข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราชจึงให้นางอุตะละพระสนมเอก
ผู้เป็นบาทบริจาริกาส่งพานพระศรีให้สมิงนครอินทร์ ฝ่ายสมิงนครอินทร์คิดจะลงพระทัยพระเจ้าราชา
ธิราชจึงแสร้งทำเป็นป่วยไข้ไม่สบาย ไม่ยกกองทัพออกไปรบ แล้วสั่งให้สมิงพอเพชรผู้เป็นนายไปทูล
ขอนางอุตะละ พระเจ้าราชาธิราชก็ทรงให้โขนเถาแก่พานางอุตะละมาให้ สมิงนครอินทร์จึงประจักษ์
ว่า พระเจ้าราชาธิราชทรงรักข้าทหารยิ่งกว่าอิสตรี บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมออมอญมีตัวอย่างดัง
ต่อไปนี้

ร้องเพลงพญาลำพอง

เมื่อนั้น พระมิ่งเมืองหงสาอชฌาสัย
ตรัสสั่งสองราชาอยู่ไย รับไว้เราไม่ถือโทษทัณฑ์
นางโถมยงส่งพลันแล้วผันผิน นครอินทร์รับพระศรีขมิ้มมัน
พลงถวายกราบกมบังคมคัล จรจรลออกมาทาทาลาลัย

ปีพาทย์ทำเพลงเสมออมอญ

(กรมศิลปากร, 2530: 7)

บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ชุดศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ตอนสัจจะสมิงนครอินทร์
ซึ่งครูเสรี หวังในธรรม ได้ปรับปรุงบทขึ้นใหม่โดยแบ่งบทละครออกเป็น 4 องก์ ซึ่งประกอบด้วย

- องก์ที่ 1 มะสะละมกินเลี้ยง
- องก์ที่ 2 สมิงนครอินทร์ตองโทษ
- องก์ที่ 3 ดูตัวสมิงนครอินทร์
- องก์ที่ 4 สัจจะสมิงนครอินทร์

การปรับปรุงบทครั้งนี้ ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้บรรจุเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์
ต่างๆ รวมถึงเพลงเสมออมอญด้วย ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมออมอญนั้นอยู่ในองก์ที่ 2 สมิงนครอินทร์

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมอญ

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 57)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนบ้านขุนวัง ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมอญนั้น เป็นฉากท้องพระโรงกรุงหงสาวดี กล่าวถึงหลังจากที่สอพินยารับพระบัญชาจากสการะวุตพีผู้เป็นพี่ ให้เดินทางไปสืบราชการยังเมืองตองอู ด้วยเหตุว่าขณะนี้เมืองตองอูกำลังจะผลัดแผ่นดิน คงอนแณเป็นแน่แท้จึงเป็นโอกาสเหมาะที่จะเข้าตียึดเมือง โดยให้ทำที่เป็นทูตไปผูกไมตรีแล้วคอยสังเกตความเป็นไปของบ้านเมือง การครั้งนี้สการะวุตพีทรงรับสั่งให้ไขลู่ผู้เป็นครูฝึกหัดอาวุธให้แก่สอพินยาติดตามไปคอยดูแลด้วย หลังจากสิ้นสั่งสอพินยาและไขลู่จึงเสด็จออกจากท้องพระโรงด้วยเพลงเสมอมอญ ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

รองเพลงมอญทาสี

สอพินยาไขลู่ผู้ครูดาบ ศิโรราบอภิวันท์กันทั้งสอง
แล้วออกจากห้องโถงพระโรงทอง มาจัดผองรามัญรวมครวไล

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมอญ

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 111)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนตะเลงเจ้าเล่ห์ ซึ่งเป็นตอนที่ 39 ของเรื่อง ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอมอญ กล่าวถึงสการะวุตพีจะเสด็จออกจากท้องพระโรงมายังพระตำหนักแล้วสั่งให้กรมวังไปตามสอพินยามาเข้าเฝ้า เพื่อบอกเล่าเรื่องราวข่าวใหญ่จากเมืองแปรเกี่ยวกับการอภิเษกสมรสตะละแมงสุมากับบุเรงนอง สการะวุตพีรำเข้ามายังพระตำหนักด้วยเพลงเสมอมอญ ดังบทละครต่อไปนี้

รองเพลงพญาลำพอง

สการะวุตพี
จอมเขตคามงามสง่าสการะวุตฯ ปีมมงกุฎสุทธิพงศ์เมืองหงสา
เสด็จจากพระโรงโรจน์โชตนา สุ่มหามณเฑียรทองผ่องอำไพ

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอมอญ

(เสรี หวังในธรรม, 2534: 1701)

เพลงเสมอพมาในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ นอกจากจะปรากฏในบทละครแล้ว พบว่ายังปรากฏในบทเบิกโรงถวายพระพรชุดทศพิศทิศและชุดทศทิศพิพิพร ซึ่งการแสดงทั้งสองชุดนี้ ครูเสรี มีความประสงค์ที่จะถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 5 รอบ โดยใช้ชื่อชุดว่า "ทศพิศทิศ" และถวายพระพรสมเด็จพระนางเจ้าฯ

รวมทั้งสิ้น 9 ตัวละคร ได้แก่ พระยาน้อย สมิงนครอินทร์ สมิงพอเพชร พระเจ้าแปร มังตรา บุเรงนอง สการะวุตพี สอพิण्या และไขลู ซึ่งแต่ละตัวละครมีฐานันดรศักดิ์ที่แตกต่างกันดังนี้

พระยาน้อย มีนามเดิมว่า "มังสุระมณีจักร" เป็นพระโอรสของพระเจ้าข้างเฝือกกับนางศิริมา ยา มังสุระมณีจักรมีรูปร่างหน้าตาขี้ริ้วขี้เหร่ ผมหยิก ตาพอง น่องทุ จิตใจห้าวหาญ วาจาสามหาว จึงไม่เป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดา ครั้นโตเป็นหนุ่มพระราชบิดาจึงทรงพระราชทานยศให้เป็น "พระยาน้อย" ครั้นเมื่อพระเจ้าข้างเฝือกสวรรคต สมิงราหูผู้เป็นกบฏได้ยกทัพหมายจะยึดเมือง แต่ถูกพระยาน้อยจับไว้ได้แล้วถูกฆ่าเสีย จากนั้นพระยาน้อยจึงขึ้นครองราชสมบัติแทนพระราชบิดา มีพระนามว่า "พระเจ้าสีหราชอิรราช" หรือพระเจ้าราชาอิรราชนั่นเอง

สมิงนครอินทร์ เดิมชื่อ "มะสะลุม" ก่อนเคยเป็นทหารอยู่ที่เมืองแตร โดยการปกครองของสมิงสามผลัด ด้วยสมิงสามผลัดมีความเกรงกลัวในพระบุญญาธิการแห่งพระเจ้าราชาอิรราชจึงได้ยอมเข้าสวามิภักดิ์ พร้อมกับทูลถวายจำนวนไพร่พลรวมทั้งมะสะลุมด้วย มะสะลุมเป็นทหารผู้มีฝีมือเป็นผู้มีสัจจะมั่นคงจงรักภักดีต่อเจ้านาย ทำให้เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าราชาอิรราชยิ่งนัก จนได้แต่งตั้งให้เป็นทหารใกล้ชิดพระองค์ และทรงเปลี่ยนชื่อให้เป็นสมิงนครอินทร์

สมิงพอเพชร เป็นแม่ทัพใหญ่ผู้สู้รบเคียงบ่าเคียงไหล่กับพระเจ้าราชาอิรราชแห่งกรุงหงสาวดี สมิงพอเพชรเป็นคนเลี้ยงดูพระเจ้าราชาอิรราชเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ มีศักดิ์เป็นน้าของสมิงนครอินทร์

พระเจ้าแปร หรือพระเจ้านรบดี ผู้ครองเมืองแปร เป็นตัวละครในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ มีมเหสีหนึ่งองค์คือพระอัครเทวี มีพระธิดานามว่าตะละแมงกุสุมา มีพระอนุชาคือพระยารามผู้ครองนครหงสาวดี

มังตราหรือพระเจ้าตะเบงชเวตี้ เป็นกษัตริย์องค์ที่ 2 แห่งราชวงศ์ตองอูต่อจากพระเจ้าสิริชัยสุระหรือเมงกะยिनโย เป็นกษัตริย์นักรบที่เก่งกล้าฉลาดหลักแหลมรักไพร่ฟ้าข้าทหาร มีพระมเหสีชื่อพระนางนันทวดี มีแม่ทัพคนสำคัญคือบุเรงนอง มีตะคะญี่และซุวังคอยให้การปรึกษาด้านรบจับศึก

บุเรงนองหรือจะเด็จ เกิดในสายเลือดสามัญชนธรรมดา บุเรงนองเติบโตมาพร้อมกับมังตรา ซึ่งทั้งสองมีความผูกพันกันเหมือนมาก บุเรงนองเป็นแม่ทัพผู้มีความสามารถเก่งกาจ เป็นผู้นำชัยชนะกลับมายังเมืองตองอูหลังจากที่ได้นำกองทัพไปตีเมืองหงสาวดี

พระเจ้าสการะวุตพี เป็นตัวละครหนึ่งในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ พระราชโอรสของพระยาราม ทรงเป็นกษัตริย์มอญครองกรุงหงสาวดีต่อจากพระราชบิดา มีมเหสีหนึ่งองค์ซึ่งต่อมาก็คือหนึ่งในภริยาของจะเด็จ มีพระอนุชาคือสอพิण्या

สอพิण्या ราชบุตรของพระยารามแห่งกรุงหงสาฯ มีพระเชษฐาหนึ่งองค์คือสการะวุตพี สอพิण्याมีความรักในตะละแมงกุสุมาจนทำให้หน้ามืดตามัว กระทั่งสบโอกาสจึงได้วางแผนลักตัวกุสุมาและพระอัครเทวีมายังเมืองหงสาวดี และได้กระทำย่ำยีต่อตะละแมงกุสุมา

ไขลู บริวารของพระเจ้าสการะวุตพีแห่งเมืองหงสาวดี เป็นผู้มีฝีมือในการรบ มีความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธต่างๆ เป็นครุผู้ฝึกหัดวิชาอาวุธ โดยเฉพาะวิชาดาบให้กับสอพิण्याพระอนุชา

ของสภาวะวุฒิ และยังร่วมเดินทางไปสืบราชการลับที่เมืองตองอูกับสอพิณยาด้วย

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงเพลงเสมอมอญในกรมศิลปากร ส่วนใหญ่จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้นวมเครื่องห้าประกอบเครื่องมอญ คือมีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรีบางชนิดเพื่อให้บรรเลงได้อารมณ์ของเพลงตามเชื้อชาตินั้นๆ ประกอบด้วยเปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ เพิ่มเบิ่งมางคอก

จะเห็นว่า เครื่องดนตรีที่เพิ่มเข้ามาบรรเลงเพลงสำเนียงมอญในวงปี่พาทย์ ล้วนเป็นเครื่องมอญคล้ายกับวงปี่พาทย์ที่ใช้บรรเลงเพลงสำเนียงพม่า ซึ่งชนชาติทั้งสองมีวัฒนธรรมทางดนตรีที่ใกล้เคียงกัน

ปี่มอญ ตะโพนมอญ เบิ่งมางคอก เครื่องดนตรีทั้งสามชนิดนี้เป็นเครื่องดนตรีที่ผสมอยู่ในวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญ ซึ่งมีหน้าที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

ตะโพนมอญ เป็นเครื่องกำกับจังหวะหลัก มีเสียงที่ต่ำและดังกังวาน ช่วยประคองหรือคุมเสียงของวงปี่พาทย์ให้เกิดความไพเราะ

เบิ่งมางคอก เป็นเครื่องกำกับจังหวะช่วยเติมช่องว่างของจังหวะการตีตะโพนมอญ

ปี่มอญ มีเสียงที่เศร้าโศก ทุ่ม นุ่ม และต่ำ ซึ่งสามารถแสดงถึงอารมณ์โศกเศร้าได้เป็นอย่างดี

ในการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญประกอบการแสดงละครพื้นทางมีทำนองตามโน้ตเพลงต่อไปนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอมอญ

The musical score is written on five staves in treble clef, 2/4 time. The first staff begins with a treble clef, a 2/4 time signature, and a key signature of one flat (B-flat). The melody consists of eighth and sixteenth notes, with some rests. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns. The third staff features a mix of eighth and sixteenth notes. The fourth staff continues with a similar pattern, ending with a double bar line. The fifth staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature, and ends with a double bar line.

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลปิน ระดับปฏิบัติงาน
 สำนักงานส่งเสริมวัฒนธรรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

ในการแสดงละครพื้นทาง เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการที่จะช่วยให้การแสดงเกิดความสวยงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เครื่องแต่งกายที่ใช้สำหรับการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญ ประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครบทบาทต่างๆสวมใส่และใช้อยู่ในเหตุการณ์ตามที่บทละครกำหนดไว้ หรือตามแต่จินตนาการของผู้กำกับที่เห็นว่าตัวละครเชื้อชาติต่างๆ ควรแต่งกายแบบใดถึงจะให้ได้ซึ่งความใกล้เคียงและความรู้สึกตามเชื้อชาตินั้นๆ ซึ่งตัวละครที่รำเพลงเสมอมอญในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เฉพาะที่เป็นตัวละครประกอบด้วย 9 ตัวละคร ได้แก่ พระยาน้อย สมิงนครอินทร์ ในเรื่องราชาธิราช มัตรา บุเรงนอง ประเจ้าแปร สกาวะวุดพิ สอพิณยา และไขลู ในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญใน 2 เรื่องนี้ ผู้แสดงจะมีลักษณะการแต่งกาย ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครต่างๆไว้ในส่วนท้ายของ รูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า บทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่ปรากฏเพลงเสมอมอญ มี 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องราชา ธิราช 4 ตอน และเรื่องผู้ชนะสิบทิศ 3 ตอน และยังปรากฏในบทเบิกโรงถวายพระพรอีก 2 ชุด ได้แก่ ชุดทิศพิริทิตศและชุดทิศพิพิทพร การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มักนิยมบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าประกอบเครื่องมอญ ซึ่งเป็นวงปี่พาทย์ที่มีการเพิ่มและเปลี่ยนเครื่องดนตรีบางชนิดเข้ามาบรรเลง เพื่อให้เกิดความกลมกลืนและให้เกิดความรู้สึกเหมือนกับดนตรีเชื้อชาตินั้นๆ ได้แก่ เปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ และเพิ่มเบิ่งมางคอก ซึ่งเครื่องดนตรีที่เพิ่มและเปลี่ยนเข้ามาแต่ละชนิดล้วนทำหน้าที่ในวงแตกต่างกันออกไป หรือ การบรรเลงเพลงประกอบการแสดงละครพื้นทาง อาจเปลี่ยนจากวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญเป็นวงปี่พาทย์มอญเลยก็ได้ เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ในการรำเพลงเสมอมอญ เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครบทบาทต่างๆสวมใส่ตามเหตุการณ์นั้นๆอยู่แล้ว และในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญไม่พบการใช้ อาวุธประกอบการรำแต่อย่างใด

2.5.4 เพลงหน้าพาทย์เสมอแขก

องค์ประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขก มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอแขก ปรากฏ 3 เรื่อง ได้แก่

บทละครพื้นทางเรื่องอาบุญชะงัน

บทละครพื้นทางเรื่องพระอภัยมณี

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา)

บทละครพื้นทางเรื่องอาบุญชะงัน เป็นบทที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นโดยถอดความจากบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีบุคลาการที่มีความเชี่ยวชาญในด้าน

ต่างๆเป็นผู้เรียบเรียงบท บรรจุเพลง และกำหนดฉากต่างๆตามเรื่องราว เพื่อใช้สำหรับประกอบการแสดงละครของกรมศิลปากร โดยจัดแสดงครั้งแรกในรายการศรีสุชนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2520 จากการศึกษาวาทะละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอแขกมี 2 ตอนได้แก่ ตอนเพื่อนกินสิ้นทรัพย์แล้วแห้งหนี่ และตอนอาบู่สะขันทันแก้งตาย ทั้งนี้ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์เรื่องราวในบทละครเรื่องอาบู่สะขันทันที่ปรากฏเพลงเสมอแขกพอสังเขป พร้อมยกตัวอย่างบทละครบางส่วนทั้ง 2 ตอน ดังต่อไปนี้

บทละครพันทางเรื่องอาบู่สะขันทัน ตอนเพื่อนกินสิ้นทรัพย์แล้วแห้งหนี่ เป็นบทละครที่ครูเสรี หวังในธรรม ถอดความและดำเนินเรื่องจากเรื่องนิราชาคริต อันเป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อจัดแสดงในรายการศรีสุชนาฏกรรม ปีที่ 12 ครั้งที่ 3 ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2530 ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกเป็นฉากบ้านของอาบู่สะขันทันในนครแบกแดด มีโต๊ะตั้งสำหรับเตรียมเลี้ยงอาหารและเครื่องตกแต่งบ้านแบบแขก กล่าวถึง อาบู่สะขันทันเป็นบุตรของเศรษฐีแห่งกรุงแบกแดดมีเพื่อนฝูงมากมาย วันหนึ่งอาบู่สะขันทันจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ อย่างที่เคยจัดมาเป็นประจำโดยที่ไม่เห็นคุณค่าของเงินที่ใช้จ่ายไปในแต่ละครั้งเลย การนี้อาบู่สะขันทันสมมุติการเดินทางมายังห้องจัดเลี้ยงด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก

(อาบู่สะขันทันรำอยู่ในฉาก)

- ขับ -

จะกล่าวถึงลูกชายนายวานิช	สถิตในแบกแดดนครมัน
ลือลั่นสมัญญาอาบู่สะขันทัน	นับแต่บิดานั้นชีพบรรลีย์
ก็ประมาทไม่ประมาณการทรัพย์สิ้น	ใช้กินหาประโยชน์ประหยัดไม่
เงินทองของขามีเท่าไร	ก็ใช้จ่ายใช้ไปไม่ประมาณ

(กรมศิลปากร, 2530: 17)

บทละครพันทางเรื่องอาบู่สะขันทัน ตอนอาบู่สะขันทันแก้งตาย เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อใช้เป็นบทละครประกอบการแสดงละครพันทางในรายการศรีสุชนาฏกรรม ปีที่ 12 ครั้งที่ 6 เมื่อวันที่ 30-31 ตุลาคม พ.ศ.2530 เรียบเรียงบทโดยอาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ บรรจุเพลง โดยครูมนตรี ตราโมท และมีท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี เป็นผู้อำนวยการฝึกซ้อมการแสดง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอแขก กล่าวถึงหลังจากพระเจ้ากาหลิบทราบข่าวอาบู่สะขันทันและนางอวดัดแก้งตาย จึงได้ให้อาบู่สะขันทันเล่าถึงอุบายในครั้งนี้ อาบู่สะขันทันเล่าไปตามความเป็นจริงพระเจ้ากาหลิบทรงพอพระทัยในความกล้าหาญและความเฉลียวฉลาดของอาบู่สะขันทัน จึงทรงพระราชทานอภัยโทษให้แก่สองสามีภรรยา แล้วเสด็จกลับเขาวังด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงแขกกล่อมเจ้า

เมื่อนั้น	องค์พระภูบาลนาถา
จึงตอบพจมานแก้วกานดา	ซึ่งเจ้าว่านี่ชอบพี่ชอบใจ
ตรัสพรางชวนองค์น้องคน่างู	ยุรยาตรโคลคลาไม่ช้าได้
อาบูกับเมียงามก็ตามไป	เข้าในนัคเรศนิเวศน์วัง

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก

(กรมศิลปากร, 2530: 18)

บทละครเรื่องพระอภัยมณี ตอนหลงเสน่ห์เสน่หะเวง เป็นบทที่กรมศิลปากร ปรับปรุงใหม่ โดยอาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณ เนื้อเรื่องส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอแขก อยู่ในฉากท้องพระโรงเจ้าเมืองละมาน กล่าวถึงเจ้าละมานได้รับรูปและสารของนางละเวง มีเนื้อความในสารกล่าวถึงเมืองผลึกได้เข้ามารุกรานกรุงลังกา นางละเวงจึงอยากจะหาชายผู้เก่งกล้ามาช่วยปราบศึกครั้งนี้ โดยมีรางวัลเป็นตราบาหุ ซึ่งถือเป็นสมบัติคู่บ้านคูเมือง และที่สำคัญคือจะมอบตัวนางละเวงเองให้เป็นคู่ชีวิตตลอดชั่ววันรันดร เมื่อเจ้าละมานเปิดดูรูปก็เกิดหลงใหลจึงอาสาจะยกทัพไปช่วย จากนั้นสั่งเสนาอำมาตย์ให้ออกไปจัดกองทัพ แล้วเจ้าละมานก็เสด็จออกจากท้องพระโรงด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องราย

บัดนั้น	ขุนอำมาตย์รับสั่งใส่เกศี
คลานคล้อยถอยออกมาไม่ช้าที	ไปจัดพลตามมีพระบัญชา

ร้องเพลงแขกไท่

เมื่อนั้น	เจ้าละมานเกษมสันต์หรรษา
เสด็จออกท้องพระโรงรจนา	คอยเวลายกพลจรลี

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก

(กรมศิลปากร, 2534: 3)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ของกรมศิลปากรที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขก จากการศึกษาพบว่ามีเพียง 3 ตอน ได้แก่ ตอนปราบระตูบุษสีหนา ตอนอิเหนาเข้าห้องนางจินตะหรา และตอนลมหอบ ซึ่งทั้งสามตอนกรมศิลปากรได้ปรับปรุงจากบทละครเดิมที่ใช้ประกอบการแสดงละครใน โดยแต่ละตอนตัวละครจะร้องเพลงเสมอแขกในเหตุการณ์ต่างๆตามแต่บทละครกำหนดไว้ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์ในบทละครเรื่องอิเหนาที่ปรากฏเพลงเสมอแขก พร้อมกับยกตัวอย่างบทละครทั้ง 3 ตอน ดังต่อไปนี้

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนปราบระตูบุษสีหนา เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดงในโอกาสเก็บเงินสมทบทุนมูลนิธิดุริยางค์ไทย ณ โรงละครแห่งชาติ

เมื่อปี พ.ศ.2546 โดยมีอาจารย์พัฒน์ พร้อมสมบัติ เป็นผู้ทำบท และอาจารย์สุพัชรินทร์ วัฒนพันธ์ บรรจเพลง ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกนั้นเป็นฉากลับพลาของระตูบุษสีนา มีนาง ดรสาประทับอยู่บนเตียง กล่าวถึงระตูบุษสีนาทราบข่าวว่ามีโจรป่าเข้ามาบุกกวณในเขตพระราชฐาน สันหารเหล่าทหารล้มตายเป็นอันมาก จึงสั่งให้จัดเตรียมไพร่พลที่เหลืออยู่ตั้งทัพเพื่อออกต่อสู้หวังจะ แก่แค้นเจ้าโจรป่า จากนั้นเสด็จเข้ามายังท้องพระโรงด้วยเพลงเสมอแขก เพื่อเล่าถึงเหตุการณ์ต่างๆและ สังกานางดรสาในการออกไปรบครั้งนี้ ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงแขกตอยหม้อ
เมื่อนั้น ระตูบุษสีนาเป็นใหญ่
ครั้นเสร็จจัดพลพลไกร เสด็จไปห้องสุวรรณทัศน์
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก
(กรมศิลปากร, 2546: 6)

บทละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชวา) ตอนอิเหนาเข้าห้องนางจินตหรา เป็นบทละคร ที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดงในรายการศรีสุขนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ.2542 โดยมีครูเสรี หวังในธรรม จัดทำบท และมีอาจารย์สมชาย ทับพร เป็นผู้บรรจเพลง ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกนั้น เป็นฉากท้องพระโรงสำหรับลงทรง กล่าวถึง อิเหนาเกิดความเสนาหานางจินตหราจึงคิดลอบเข้าไปในห้องบรรทมโดยหาช่องทางในยามวิกาล พอพลบค่ำ อิเหนาจัดการชำระร่างกายและประหินเครื่องหอมพร้อมกับแต่งองค์ทรงเครื่องเต็มที จากนั้นเสด็จออกจากห้องทรงเข้าไปยังห้องของนางจินตหราด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ร้องเพลงซาแขก
เมื่อนั้น ระเด่นมนตรีศรีใส
ครั้นพลบค่ำย่าม้องก็ดีใจ ดั่งได้เสวยสุวรรณค้ำฟ้า
ร้องเพลงแขกโหมง
จึงชำระพระองค์สรงวาริน อวลอบตลบกลิ่นบุบผา
ลูบไล้สุคนธ์ปนทองทา ทรงภูษาแพรวพรรณบรรจง
พระหัตถ์ชวาทรงกริชกรีดกราย จับชายยางเยื้องยุรหง
ออกจากประเสบันอากง ยุรยาตราดวงตรงมา
ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก
(กรมศิลปากร, 2542: 1)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนลมหอบ เป็นบทละครที่กรมศิลปากร ปรับปรุงขึ้น โดยมีครูเสรี หวังในธรรม เป็นผู้ทำบท และมีอาจารย์สมชาย ทับพร เป็นผู้บรรจเพลง

บทละครสั้นที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกนั้นเป็นฉากพลับพลากลางป่า มีอิเหนาประทับบนพลับพลา ระเด่นดาหยน ระเด่นสังคามาระตา และพี่เลี้ยง 4 คนเฝ้า กล่าวถึงอิเหนาครั้งเสด็จออกมาประทับยังนอกเมืองดาหา ให้คิดคำนึงถึงแต่นางบุษบาเป็นยิ่งนัก พอทราบข่าวว่าบุษบากำลังจะอภิเษกกับจรรกา จึงมีพระราชบัญชาให้ระเด่นดาหยนและระเด่นสังคามาระตา วางแผนไปลอบลักนางบุษบาออกจากเมืองดาหาแล้วพานางไปซ่อนไว้ในที่มีหนทางซับซ้อนยากที่จะออกติดตาม ครั้นสังเสร็จระเด่นดาหยนและระเด่นสังคามาระตา รับพระราชบัญชาแล้วเดินทางออกจากพลับมาจัดทัพทหารด้วยเพลงเสมอแขก ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงราย

แล้วมีพระราชบัญชา	สังกะระตาหลาเป็นต้น
ที่ผลัดเวรเกณฑ์กันทั้งสี่คน	คุมหมู่พลพลโยธา
เที่ยวล่ลามฤดีและบุหร่ง	นำส่งเข้าไปยังดาหา
ถวายองค์พระผู้ทรงนัครา	สักห้าหกวันเป็นนิจไป

ร้องเพลงแขกบรเทศ

เมื่อนั้น	สองระเด่นรับสั่งบังคมไหว้
ทั้งสี่พี่เลี้ยงผู้รวมใจ	รับบัญชาทูลไวยออกไปพลัน

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอแขก

(กรมศิลปากร, 2547: 3)

2. ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร พบว่ามีตัวละครบทบาทต่างๆ ที่ร้องเพลงเสมอแขก โดยเฉพาะที่เป็นตัวพระหรือที่เป็นชายรวมทั้งสิ้น 7 ตัวละคร ได้แก่ พระเจ้ากาหริบ อาบุญสะขันธ์ เจ้าละมาน อิเหนา ระตูปุสีหนา สังคามาระตา และระเด่นดาหยน ซึ่งแต่ละตัวละครมียศศักดิ์ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่บทละครเรื่องนั้นๆ ได้กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

พระเจ้ากาหริบหรือพระเจ้าฮารุนอาลราชจิต เป็นกษัตริย์ผู้ครองนครแบกแดดมีมเหสีชื่อพระนางโซบิเด พระเจ้ากาหริบมักปลอมพระองค์เป็นชาวบ้านบ้าง พ่อค้าบ้าง ออกเที่ยวสัญจรไปตามเมืองต่างๆ เพื่อจะได้ใกล้ชิดและรู้เห็นถึงความเป็นอยู่ของประชาชน พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความร่มเย็นเป็นสุขเรื่อยมา

อาบุญสะขันธ์ เป็นทนายทพอคามหาเศรษฐีคนหนึ่ง เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด มีไมตรีกับผู้คนทั้งหลาย เมื่อสิ้นบิดามรดกทั้งหมดก็ตกอยู่ที่อาบุญสะขันธ์ อาบุญสะขันธ์แบ่งมรดกออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นที่ดินเรือกสวนไร่นาให้อื่นเช่าพักอาศัยทำมาหากิน ส่วนที่ 2 เป็นทรัพย์สิ้นเงินทองใช้หาความสุข สำราญด้วยการเลี้ยงดูเพื่อนฝูงสุรานารีโดยไม่เห็นคุณค่าของเงินที่ใช้จ่ายออกไปแต่อย่างใด อาบุญสะขันธ์มีภรรยาชื่อนางอ้วนดี ซึ่งเป็นนางข้าหลวงที่พระเจ้ากาหริบพระราชทานให้

เจ้าละมาน เป็นกษัตริย์แห่งเมืองละมาน มีหน้าตาดูร้าย เสวยเนื้อสัตว์ดิบเป็นอาหาร

เจ้าละมานได้รับรูปและจดหมายของนางละเวงจึงยกทัพไปตีเมืองผลึก แต่ถูกพระอภัยมณีเป่าปี่ให้หลับทั้งกองทัพแล้วจับเจ้าละมานล้ามโซ่เข้าไปปล่อยในเกาะกลางทะเลจนอดข้าวอดน้ำตาย เหล่าทหารพระอภัยมณีนำรูปนางละเวงที่ได้จากเจ้าละมานมาถวาย แต่ด้วยดวงจิตที่ผูกพันและหลงใหลนางละเวง วิญญาณของเจ้าละมานได้สิงรูปไว้ คอยป้องกันมิให้ใครทำลายรูปนั้น จนกระทั่งในที่สุดสุดสาครใช้ไม้เท้าวิเศษที่รูปจนวิญญาณสิ้นฤทธิ์ รูปนั้นก็ป่นเป็นผงสลายไป

อิเหนาหรือองค์ระเด่นมนตรี เป็นโอรสของท้าวกูเรปันและประไหมสุหรีนิหาลาอะระตา แห่งเมืองกูเรปัน อิเหนาเป็นชายรูปงามมีเสน่ห์ มีนิสัยเจ้าชู้ มีความเชี่ยวชาญในการใช้กริชและกระบี่ ภายหลัง อิเหนาได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองกูเรปันต่อจากพระราชบิดา มีมเหสีถึง 10 องค์ ได้แก่ จินตะหรา บุชบา สะการะวาตี มหายารัศมี บุชบาวิศ บุชบากันจะหนา อรสา ระหนาระกะติกา สุหรั่งันจาสาหรี และ หงยาหยา

ระตูปุขสิหนา เป็นเจ้าเมืองบุขสิหนา ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ ได้แต่งงานกับนางดรสาธิตา ของระตูปะตาหรั ภายหลังจากที่ทำพิธีแต่งงานเรียบร้อยแล้วระตูปุขสิหนาก็พา นางดรสาเดินทางกลับไปอยู่ที่เมืองบุขสิหนา ระหว่างการเดินทางระตูปุขสิหนาได้ตั้งพลับพลาที่เชิงเขาแห่งหนึ่งเพื่อพักกระบวนเสด็จ และจะขึ้นไปเยี่ยมภรรยาซึ่งปะติเหงะ บังเอิญพวกทหารเห็นปะสันตาพี่เลี้ยงของอิเหนาและพวก ลวงล้าเข้ามาในเขตพลับพลาจึงต่อสู้กัน ปะสันตานี้ไปบอกอิเหนา ระตูปุขสิหนาทต่อสู้กับอิเหนาและ ถูกอิเหนามาตายในที่สุด

สังคามาระตา เป็นโอรสของระตูปักมาหังน มีพี่สาวชื่อมหายารัศมี สังคามาระตา เป็นชายรูปงาม มีไหวพริบฉลาดหลักแหลม มีความซื่อสัตย์และกล้าหาญ ชำนาญในการใช้อาวุธทวน เป็นที่ปรึกษาคอยเตือนสติอิเหนาตลอดเวลา อิเหนารู้สึกชอบใจในสังคามาระตาจึงรับมาเลี้ยงดูเป็นน้องชาย

ระเด่นดาหยน เป็นเชื้อพระวงศ์เมืองหมันหยา ซึ่งพระอัยกีของอิเหนาส่งมาให้เป็นเพื่อน อิเหนาตั้งแต่อิเหนาประสูติใหม่ๆ ระเด่นดาหยนมีฝีมือในการใช้กระบี่ มีความจงรักภักดีต่ออิเหนาและ คอยติดตามดูแลปกป้องรับใช้อิเหนาอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงเพลงสำเนียงแขกในการแสดงทางนาฏศิลป์ไทย พบว่ามี 2 ลักษณะคือ

- เพลงสำเนียงแขกอินเดีย
- เพลงสำเนียงแขกชวามลายู

- เพลงสำเนียงแขกอินเดีย

อินเดียได้แผ่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมสู่ประเทศต่างๆโดยรอบ รวมทั้งประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ มอญ พม่า เขมร ชวา มลายู ลาว ไทย มาพร้อมกับการเผยแพร่วรรณคดีและศาสนาพราหมณ์ ชนชาติไทยเป็นผู้มีอุปนิสัยในทางการดนตรีอยู่แล้ว นอกจากจะมีวัฒนธรรมทางดนตรีของตนเองอยู่แล้ว ยังได้รับเอาอิทธิพลของดนตรีแบบอินเดียทั้งทาง

ตรงและทางอ้อม เช่น รับมาจากมอญ เขมร หรือชวา ดังปรากฏหลักฐานว่าคนไทยได้ใช้เครื่องดนตรีดั้งเดิมและเครื่องดนตรีในวัฒนธรรมใหม่จากอินเดียร่วมกัน (ธนิต อัญโพธิ์, 2523: 4) เช่นในไตรภูมิพระร่วงสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงความสุขในอุตรกฐทวีปตอนหนึ่งว่า

"บ้างเตนบ้างรำบ้างฟ้อนระบำบันลือเพลง ดุริยดนตรี บ้างดีด
บ้างสีบ้างตีบ้างเป่าบ้างขับล้าสำเนียงเสียงหมูนักคนจุนกันไป
เดียรดาษ ฟันฆ้องกลองแตรสังข์ระฆังกังสดาลมโหระทึกก็ก
ก้องทำนุกดี" (มนตรี ตราโมท, 2527: 6)

เพลงสำเนียงแขกอินเดียในการแสดงนาฏศิลป์ไทย พบได้ในการแสดงละครพื้นทางเรื่องอะนุสะชนและระบำเบ็ดเตล็ดต่างๆ

- เพลงสำเนียงแขกชวามลายู

แขกชวาและมลายูได้รับอิทธิพลทางดนตรีจากอินเดีย ดังปรากฏภาพสลักหินที่โบราณสถานบุโรพุทโธ และชื่อเครื่องดนตรีในวรรณกรรมโบราณของชวา เช่น กาหล พิณ (วีณา) บัณเฑาะว์ มฤทังคะ สังข์ ตาละ เป็นต้น มีนักวิชาการกล่าววารูปแบบเครื่องดนตรีในวัฒนธรรมอินเดียเหล่านี้ส่งผ่านไปยังเขมร แล้วไทยได้รับจากเขมรอีกต่อหนึ่ง (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี, 2536: 63-64) แต่ในขณะเดียวกันชวาและมลายูก็มีวัฒนธรรมทางดนตรีเป็นของตนเองด้วย ดังมีการผสมวงดนตรีฆ้องกลองเรียกว่า "วงกาเมลัน" ซึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรีประเภทฆ้องขนาดต่างๆ และระนาดโลหะจำนวนมาก และวงดนตรีชนิดนี้มีการใช้บันไดเสียง 2 ระบบ คือ บันได 5 เสียง และบันได 7 เสียง คล้ายกับบันไดเสียงในดนตรีไทย (พูนพิศ อมาตยกุล, 2535: 42)

การเข้ามาของดนตรีชวาและมลายูในไทย มีหลักฐานปรากฏในตอนปลายแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งพระธิดา 2 พระองค์ คือ เจ้าฟ้ากุณฑลและเจ้าฟ้ามังกุฎ ได้ทรงนิพนธ์บทละครเรื่องดาหลังและอิเหนาขึ้นจากคำบอกเล่า ของนางข้าหลวงเชื้อสายแขกมลายูพวกเขลยที่ได้มาจากปัตตานี เป็นนิทานเกี่ยวกับวีรบุรุษชื่ออิเหนาบางที่ก็เรียกว่า อิเหนาใหญ่และอิเหนาเล็ก (ธนิต อัญโพธิ์, 2531: 25) จึงน่าจะ เป็นเหตุให้วัฒนธรรมดนตรีชวาและมลายูเข้าผสมกับเครื่องดนตรีไทยด้วยทางหนึ่ง ดังที่ธนิต อัญโพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของ กลองแขกว่า

"...ไทยเราคงได้นำกลองชนิดนี้มาใช้ในวงดนตรีของไทย มาแต่โบราณ ในกฎหมายศักดิ์ดินนาเมืองกล่าวถึง "หมื่นราชาราช" พนักงานกลองแขก นา 200 และมีพนักงานเรียกว่าชวากลองเลว นา 50 บางทีแต่เดิมคงจะนำเข้ามาใช้ในกระบวนหน้าเสด็จพระราชดำเนิน เช่นกระบวนช่างและกระบวนเรือ และ

ใช้บรรเลงร่วมกับปี่ชวาประกอบการเล่นกระบี่กระบอง เป็นต้น
แล้วภายหลังจึงนำมาใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์ของไทย เมื่อครั้ง
เอาละครอิเหนาของชวามาเล่นเป็นละครไทย ในตอนปลาย
กรุงศรีอยุธยา เช่น ใช้ในเมื่อรำกริช เป็นต้น...
(ธนิต อยู่โพธิ์, 2523: 38)

จะเห็นได้ว่า กลองแขก ที่ไทยได้รับอิทธิพลมาจากชวาและมลายูนั่น สังคมไทยได้ยก
ให้เป็นเครื่องดนตรีสำหรับประกอบพระราชพิธีและพระยศของเจ้านายมาแต่โบราณ ดังปรากฏ
ใช้ในกระบวนพยุหยาตราวรมถึงในงานพระบรมศพและพระศพเจ้านายด้วย

สรุป ถึงแม้ว่าหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องอิทธิพลของเครื่องดนตรีในลักษณะที่ 1 ไม่มีการกล่าวถึง
กลองแขกแต่การบรรเลงเพลงทั้ง 2 ลักษณะประกอบการแสดงทางนาฏศิลป์ไทย ปัจจุบันจะใช้กลอง
แขกหรือกลองมลายูประกอบทั้ง 2 ลักษณะด้วย

การบรรเลงวงปี่พาทย์ประกอบการแสดงละครที่มีเพลงสำเนียงแขก รวมถึงเพลงเสมอ
แขกนั้น คล้ายกับการบรรเลงประกอบละครเรื่องอื่นๆ คือ จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าหรือวง
ปี่พาทย์ขนาดต่างๆด้วยไม้นวม แล้วเพิ่มเครื่องดนตรีที่บ่งบอกถึงลักษณะหรือเครื่องดนตรีที่ได้รับ
อิทธิพลจากเชื้อชาตินั้นๆ คือ กลองแขก

กลองแขก เป็นเครื่องดนตรีประเภทตีที่มีรูปร่างยาวเป็นรูปทรงกระบอก ขึ้นหนังทั้งสอง
ข้างด้วยหนังลูกวัวหรือหนังแพะ หน้าใหญ่กว้างประมาณ 20 เซนติเมตร เรียกว่า หน้ารูด ส่วนหน้าเล็ก
กว้างประมาณ 17 เซนติเมตร เรียกว่า หน้าต่าน การขึ้นหนังทั้งสองด้านจะใช้เส้นหวายผ่าซีกหรือ
ใช้เส้นหนังโยงแล้วดึงให้หน้ากลองตึง การใช้กลองแขกบรรเลงผสมในวงปี่พาทย์จะใช้หนึ่งสำหรับ ซึ่งใน
หนึ่งสำหรับจะประกอบด้วยกลอง 2 ลูก ลูกที่ให้เสียงสูงเรียกว่า กลองแขกตัวผู้ ส่วนลูกที่ให้เสียงต่ำ
เรียกว่า กลองแขกตัวเมีย ทั้ง 2 ลูกจะตีสอดสลับกันตามจังหวะหน้าทับที่แต่ละเพลงกำหนดไว้

ในการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอแขก ประกอบการแสดงละครพื้นทางมีทำนอง
ตามโน้ตเพลงต่อไปนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอแขก

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลป์ ระดับปฏิบัติงาน
 สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง ที่ใช้ประกอบการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร ล้วนเป็นเครื่องแต่งกายตัวละครที่รับบทบาทต่างๆสวมใส่อยู่ในเหตุการณ์ตามที่บทละครกำหนดไว้ตามเชื้อชาตินั้นๆ จากการศึกษาพบว่าตัวละครที่รำเพลงเสมอแขกในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากรเฉพาะ ที่รับบทเป็นตัวผู้ชายหรือตัวพระประกอบด้วย 7 ตัว ละคร ได้แก่ พระเจ้ากาหลิบ อาบุญสะขันธ์ พระยาแกรก อิเหนา ระตูบุษสีนา สังกามาระตา และระเด่นดาหยน ซึ่งการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขก มีลักษณะการแต่งกาย 2 ลักษณะ ประกอบด้วย การแต่งกายแบบแขกอาหรับในเรื่องอาบุญสะขันธ์ และการแต่งกายแบบแขกชวาในเรื่องอิเหนา ซึ่งผู้วิจัย ได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครต่างๆ ที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกไว้ในส่วนท้ายของรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า บทละครพื้นทางของกรมศิลปากรที่ปรากฏเพลงเสมอแขกมี 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องอาบุญสะขันธ์ เรื่องพระอภัยมณี และเรื่องอิเหนาแต่งกายแบบชวา การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร นิยมบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้มวม ซึ่งการบรรเลงจะมีการเพิ่มเครื่องดนตรีที่ได้รับอิทธิพลจากเชื้อชาตินั้นๆ คือ กลองแขก องค์กรประกอบที่สำคัญอีกประการคือฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร ซึ่งจะเห็นว่าตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกเป็นตัวละครที่มีบทบาทโดดเด่นของเรื่อง และมียศศักดิ์ตั้งแต่กษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง อำมาตย์ ลงมาจนถึงข้าราชการที่ได้รับแต่งตั้งตามความดีความชอบทั้งสิ้น เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ในการรำเพลงเสมอแขก เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครบทบาทต่างๆสวมใส่ตามเหตุการณ์เรื่องราวอยู่แล้วและในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกพบว่ามีลักษณะการแต่งกาย 2 แบบ ได้แก่ ลักษณะการแต่งกายแบบแขกอาหรับ และลักษณะการแต่งกายแบบชวา(มลายู)

2.5.5 เพลงหน้าพาทย์เสมอชวา

องค์กรประกอบในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอชวา มีดังนี้

1. บทละคร

บทละครของกรมศิลปากรที่มีการบรรจุเพลงเสมอชวาปรากฏเพียงเรื่องเดียวคือ อิเหนา เดิมบทละครเรื่องอิเหนาจะใช้เป็นบทประกอบการแสดงละครในเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย คิดนำเครื่องแต่งกายแบบชวามาใช้ประกอบบทละครเรื่องอิเหนา จึงทำให้ต้องมีการปรับปรุงบทละครให้เหมาะสมกับรูปแบบการแต่งกาย เช่น ตัดเพลงซ้ำไปตามจารีตละครในแล้วใช้เพลงสำเนียงแขกหรือชวาแทน เปลี่ยนเพลงหน้าพาทย์ในการเดินทางจากเพลงเสมอธรรมดาเป็นเสมอแขกและเสมอชวา เป็นต้น

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ที่ปรากฏเพลงเสมอชวาในการแสดงละครของกรมศิลปากรนั้น จากการศึกษาพบว่ามีการบรรจุไว้ด้วยกันทั้งสิ้น 8 ตอน แต่ถ้าจำแนกเฉพาะการรำ

เพลงหน้าพาทย์เสมอชวาของตัวละครที่เป็นชายหรือตัวพระนั้นมีทั้งหมด 5 ตอน ได้แก่ตอนปราบระตูบุษสีหนา ตอนยลพักตร์จินตะหรา ตอนฤทธิเทวาปะตาระกาหลา ตอนศึกกะหมังกูหนิง และตอนไหว้พระ ซึ่งตัวละครแต่ละตัวจะร้องเพลงเสมอชวาในเหตุการณ์ต่างๆ ตามแต่บทละครกำหนดไว้ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงเหตุการณ์ในบทละครเรื่องอิเหนาที่ปรากฏเพลงเสมอชวาพอสังเขป พร้อมยกตัวอย่างบทละครทั้ง 5 ตอน ดังต่อไปนี้

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนปราบระตูบุษสีหนา เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติเมื่อปีพ.ศ.2546 โดยมีอาจารย์พัฒน์พร้อมสมบัติ จัดทำบท และอาจารย์สุพัชรินทร์ วัฒนพันธ์ บรรจุเพลง ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอชวานั้น เป็นฉากพลับพลาของระตูบุษสีหนา กล่าวถึงระตูบุษสีหนาลงหลังจากที่ส่งนางนงคราญเพื่อออกไปรับ จับศึกกับโจรป่าที่บุกเข้ามาแย่งเขตพระราชฐานเรียบร้อยแล้วจะเสด็จออกไปยังที่ตั้งกองทัพ การนี้ระตูบุษสีหนา สมมุติการเดินทางด้วยการร้องเพลงเสมอชวา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ปีพาทย์รับ

- พุด -

ดรส่า -

ทูลกระหม่อมแก้ว
แต่รู้สึกหวาดหวั่นพรันใจ
เชิญเสด็จประทับอยู่กับน้อง
ตั้งกายใจอยู่ด้วยกันทุกวันมา

น้องเชื่อแล้วมิได้คิดสงสัย
ภวานโยโปรดทรงพระเมตตา
อย่าให้ต้องเปลวเปลี่ยวเปลี่ยวเหว
น้องจะผาสุกยิ่งถึงกังวล

ระตู - มิได้ชื่นน้อง

พี่ได้สั่งให้เขาเตรียมทัพ
 मैंนสิ่งเล็กไม่ไปอายุไพรพล

กิตติศัพท์รู้แจ้งทุกแห่งหน
พอสุริยเลี้ยวลับจะกลับมา

ร้องเพลงแขกรำพึง - (ต่อ)

สังเสร็จเสด็จจากห้องใน

ออกไปที่ประชุมโยธา

ปีพาทย์ทำเพลงเสมอชวา

(กรมศิลปากร, 2546: 7)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนยลพักตร์จินตะหรา เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดงในรายการสุชนาฏกรรม ณ โรงละครแห่งชาติภาคตะวันตก จังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อปี พ.ศ.2550 โดยมีอาจารย์วันทนี ม่วงบุญ เป็นผู้จัดทำบท และอาจารย์สมชาย ทัพบร เป็นผู้บรรจุเพลง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอชวานั้น เป็นฉากห้องพระโรงเมืองหมันหย่า ในฉากมีท้าวหมันหย่า ปะไหมสุหรี จินตะหรา อิเหนา ระเด่นดาหยน พี่เลี้ยง กิดาหยัน นางกำนัล กล่าวถึง หลังจากอิเหนาและระเด่นดาหยนเข้ามาประทับยังเมืองหมันหย่า ท้าวหมันหย่า และปะไหมสุหรีทรงแนะนำนางจินตะหราให้รู้จักกับอิเหนาและให้ฝากเนื้อฝากตัวเป็นพี่เป็นน้องกัน แต่

นางจันทะหรรณกลับเขินอายเมื่อได้สบตากับอิเหนา อิเหนาก็มองนางด้วยความพิศมัยเช่นกัน ท้าวหมันหยง แลเห็นอาการของอิเหนาที่เฝ้าดูพระธิดาก็รู้ในอาการ แต่ก็มิได้ทรงตำหนิแต่อย่างใด ว่าแล้วท้าวหมันหยง จึงชวนปะไหมสุหรี่และนางจันทะหรรณเสด็จเข้าไปยังตำหนักใน การนี้ทั้ง 3 องค์เดินทางด้วยเพลงเสมอชวา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงแขกไท

เมื่อนั้น	ระตูผู้ผ่านหมันหยง
เห็นอิเหนาเฝ้าดูพระธิดา	ก็แจ่มในกิริยาอาการ
ตรัสว่าวันนี้สองนัดดา	จงพักนอนกายาเกษมศานต์
สร่งเสวยให้ทรงพระสำราญ	คิดว่าดั่งบ้านกูเวป็น

ร้องรายแขก

ตรัสแล้วชวนองคัมเหสี	พระธิดานารีผ่นผาย
เสด็จกลับปรางค์มาศอาสน์สุวรรณ	พี่เลี้ยงกำนัลก็ตามไป

บิพาทย์ทำเพลงเสมอชวา

(กรมศิลปากร, 2550: 2)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนฤทธิเทวาปะตาระกาหลา เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อจัดแสดงในงานฤดูกาลดนตรีสำหรับประชาชน ณ เวทีสังคีตศาลาภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เมื่อปี พ.ศ.2546 โดยอาจารย์วันทนีย์ ม่วงบุญ จัดทำบทและ อาจารย์สมชาย ทับพร บรรจุเพลง ในส่วนที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอชวานั้น กล่าวถึงหลังจากที่องค์ปะตาระกาหลาเล็งด้วยทิพยเนตรจึงรู้ว่าเมืองดากากำลังเกิดเภทภัย ด้วยอิเหนากลับคำที่เคยเคยกับองค์ปะตาระกาหลาว่าจะไม่ขอเลี้ยงดูนางบุษบา จูๆก็มารักใคร่ใกล้ชิดสนิทสนม ฝ่ายนางบุษบาหลังจากที่ได้เข้ามาประทับยังเมืองดากา ก็เฝ้าแต่คิดถึงพระชนกและพระชนนีแต่ไม่รู้จะทำประการใด องค์ปะตาระกาหลาทรงทราบด้วยทิพยเนตรจึงเสด็จลงมาจกชั้นฟ้า ทรงรายเวทย์ให้นางบุษบาแปลงกายเป็นชายหนุ่ม พร้อมกับประทานกริชไว้ให้เป็นอาวุธป้องกันตัวเพื่อที่จะเดินทางกลับยังบ้านเกิดเมืองนอน สั่งเสริ์จองค์ปะตาระกาหลาก็เสด็จออกจากเมืองดากากลับไปยังสวรรค์ การนี้องค์ปะตาระกาหลาสมมุติการเดินทางด้วยการรำเพลงเสมอชวา ดังปรากฏในตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงตนตะนาว

แม่เจ้าจะไปแห่งใด	ให้คนมีใจสโมสร
ปรากฏเกียรติเกริกไกรในนคร	จงขจรเลื่องชื่อลือชัช
ถึงจะพบอิเหนากูเวป็น	ให้แคลงกันพื้นเพื่อนสงสัย
ตอสีพื้น้องรวมเวียงชัย	จึงให้รู้จักศักดิ์กัน
ใครใครนอกนั้นทั้งปวง	อย่าให้หลวงแจ้งการณพระ- หลานขวัญ

ครั้นประสิทธิ์พรแล้วเทวัญ คืบยังกระยาหงันชั้นฟ้า
 ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอชวา

(กรมศิลปากร, 2546: 2)

บทละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายชวา) ตอนศึกกะหมังกูหนิง เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นโดยดำเนินเรื่องราวตามพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สำหรับใช้จัดแสดงในโรงละครแห่งชาติ โดยอาจารย์ปัญญา นิตยสุวรรณเป็นผู้เรียบเรียงบทละคร และอาจารย์ พัฒน์ พร้อมสมบัติ บรรจุเพลง บทละครส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอชวาเป็นฉากห้องบรรทมของท้าวกะหมังกูหนิง ในฉากมีกะหมังกูหนิง วิหยาสะกำ ระบุปาหยัง และระบุปะหมัน กล่าวถึงในเวลารุ่งเช้าครั้นท้าวกะหมังกูหนิงทรงตื่นจากบรรทมได้ฤกษ์ออกกระทำศึก จึงเดินทางออกจากห้องบรรทมไปยังที่ตั้งกองทัพทหารด้วยเพลงเสมอชวา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงแขกกลมเงา

เมื่อนั้น	ท้าวกะหมังกูหนิงเรื่องศรี
ครั้นแสงทองส่องพื้นปฐพี	พระตื่นจากที่บรรทมใน
จึงชวนระตูอนุชา	กับองค์โอรสาพิศสมัย
บทจรจากอาสน์อำไพ	เสด็จไปประชุมโยธา

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอชวา

(กรมศิลปากร, ม.ป.ป.: 5)

บทละครเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) ตอนไหว้พระ เป็นบทละครที่กรมศิลปากรปรับปรุงขึ้นเพื่อใช้สำหรับจัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ เมื่อปีพ.ศ. 2548 เรียบเรียงบทโดยอาจารย์ชวลิต สุนทรานนท์ บรรจุเพลงโดยอาจารย์สมชาย ทัพบพร ในส่วนที่ปรากฏเพลงเสมอชวาประกอบด้วย 2 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 เป็นฉากอุทยานหน้าวิหาร กล่าวถึงมะเดหวีและนางบุษบาครั้นเสด็จมาถึงยังหน้าวิหารเพื่อทำการเสียดายเทียนสามเล่ม จากนั้นมะเดหวีและนางบุษบาพร้อมด้วยพี่เลี้ยงบางส่วนเดินทางเข้าภายในวิหารด้วยเพลงเสมอชวา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงกะหรัตรายา 1

เมื่อนั้น	จึงองค์มะเดหวีศรีใส
กับระเด่นบุษบาอรทัย	พากันครรรไลจวลี
มาถึงศาลาริมอาราม	จึงตรัสห้ามกำนัลสาวศรี
จงหยุดยั้งนั่งอยู่ข้างนอกนี้	อย่าจวลีตามเราเข้าไป
ให้แต่สี่พี่เลี้ยงกัลยา	เชิญเครื่องบูชาเข้ามาให้

พลงนางเสด็จคลาไคล เข้าในวิหารพระปฏิมา
 ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอชวา
 (กรมศิลปากร, 2548: 1)

ครั้งที่ 2 เป็นฉากหน้าศาลเทพารักษ์ กล่าวถึง ท้าวดาหาคำมั่นทำพิธีบวงสรวงศาลเทพารักษ์แล้วจึงชวนอิเหนาและจรงกาขับลำบำเรอถวายเพื่อแก้บนตามวาจาที่เอยออกไป อิเหนาและจรงกา ต่างประชันฝีมือกันอย่างดุเดือดจนกระทั่งฝ่ายจรงกาเสียท้าวบวงสรวงไม่ได้จึงหวะกลองของอิเหนา ท้าวดาหาทรงเห็นว่าอิเหนามีประสงค์ที่จะแก่งจรงกา จึงบังเกิดความโกรธแต่ก็ไม่รู้จะทำประการใด จึงเสด็จกลับเข้ายังเมืองดาหาคำมั่น การนี้ท้าวดาหาสวมมุติการเดินทางด้วยการำเพลงเสมอชวา ดังตัวอย่างบทละครต่อไปนี้

ร้องเพลงขึ้นพลับพลา

เมื่อนั้น	พระองค์ทรงพิภพดาหา
เห็นองค์อิเหนานัดดา	ขัดเคืองจรงกาธิบดี
จะให้ขับลำเรียงตัวไป	ก็จะไม่เป็นสุขเกษมศรี
มีรู้ที่จะบรรชาพาที	ภูมิเสด็จกลับพลับพลาพลัน

ปี่พาทย์ทำเพลงเสมอชวา

(กรมศิลปากร, 2548: 7)

4.5.2 ฐานันดรศักดิ์ของตัวละครที่ใช้เพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษา

ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร พบว่า มีตัวละครบทบาทต่างๆที่รำเพลงเสมอแขก โดยเฉพาะที่รับบทเป็นชายรวม 5 ตัวละคร ได้แก่ ระตูบุษสีหนา ท้าวหมันหย้า ปะตาระกาหลา ท้าวกะหมังกุนิง และท้าวดาหา ซึ่งแต่ละตัวละครมีฐานันดรศักดิ์ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่บทละครกำหนดไว้ดังต่อไปนี้

ระตูบุษสีหนา เป็นเจ้าเมืองบุษสีหนา มีมเหสีชื่อนางดรสา ระตูบุษสีหนาดำด้วยคมกริชของอิเหนาขณะเดินทางกลับเมืองบุษสีหนา ภายหลังจากที่อภิเษกสมรสกับนางดรสาแล้ว

ระตูหมันหย้า เป็นโอรสของท้าวมังกันแห่งเมืองมังกัน ระตูหมันหย้าได้อภิเษกกับระเด่นจินดาสำหรับพระธิดาของเจ้าเมืองหมันหย้าองค์ก่อน ภายหลังระตูหมันหย้าก็ได้ครองเมืองหมันหย้าเป็นลำดับต่อมาพร้อมกับทรงมีพระธิดาหนึ่งองค์คือจินตะหราวาตี ระตูหมันหย้าเป็นผู้มีจิตใจอ่อนแอ ไม่มีความเป็นนักรู้ ไร้อำนาจศรัทธาอยู่ภายใต้การบัญชาของเมืองต่างๆรอบข้าง

ปะตาระกาหลา หรือองค์อัสัญแดหวา เป็นเทวดาบรรพบุรุษของราชวงศ์อัสัญแดหวา ซึ่งมีด้วยกัน 4 เมือง ได้แก่ กรุงกูเรป็น กรุงดาหา กรุงกาหลัง และกรุงสิงห์ดสำหรับ องค์ปะตาระกาหลาเป็นผู้มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจสามารถดลบันดาลสิ่งต่างๆให้บังเกิดขึ้นได้ และเป็นผู้ซึ่งคอยดูแลทุกข์สุขของผู้คนในราชวงศ์อัสัญแดหวาด้วย

ท้าวกะหมังกุนิง เป็นกษัตริย์ผู้ครองเมืองกะหมังกุนิง มีพระอนุชา 2 องค์ คือระตู

ปาหยังและระตุปะหมัน มีพระโอรสชื่อวิชาสะกำ ซึ่งพระองค์รักโอรสองค์นี้มากถึงกับยอมตายเพื่อลูกได้ ท้าวกะหมังกุหนิงทราบข่าววิชาสะกำหลงใหลนางบุษบาธิดาท้าวดาหา พระองค์จึงส่งคนไปสูขอ แต่ถูกปฏิเสธกลับมาเพราะท้าวดาหาได้ยกบุษบาให้เป็นคู่หมั้นกับจรรกาแล้ว ท้าวกะหมังกุหนิงโกรธมาก จึงยกทัพไปตีเมืองดาหาหมายจะแย่งบุษบามาให้วิชาสะกำ เมื่อยกทัพไปถึงเมืองดาหา วิชาสะกำถูกสังคามาระดาฆ่าตาย ทำให้ท้าวกะหมังกุหนิงยิ่งโกรธมากขึ้น แล้วจับหอกควมมาไล่แทงสังคามาระดา อีเหเนาออกกั้นไว้ และในที่สุดท้าวกะหมังกุหนิงก็ถูกอีเหเนาแทงด้วยกริชถึงแก่ความตายกลางสนามรบ

ท้าวดาหา เป็นกษัตริย์ผู้ครองกรุงดาหา มีมเหสี 5 องค์ มีพระธิดากับประไหมสุหรี 2 องค์ คือ บุษบา และสียะตรา ท้าวดาหาเป็นผู้ถือเกียรติแห่งวงศ์เทวามาเป็นอันดับหนึ่ง แต่กลับเป็นผู้ที่ทำให้วงศ์เทवासิ้นเกียรติเช่นกันเพราะท้าวดาหาได้ทำผิดประเพณีอย่างใหญ่หลวง คือทรงยกนางบุษบาให้กับระตุจรรกาผู้เป็นกษัตริย์ต่างวงศ์ เพราะบุคคลในวงศ์เทวาจะต้องอภิเษกกับวงศ์เทวาเท่านั้น แต่เมื่อทรงเอยวาจาไปแล้วจึงไม่สามารถกลับคำได้ อันเป็นเหตุให้เกิดวุ่นวายในวงศ์เทवादอมา

3. ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดง

การบรรเลงวงปี่พาทย์ประกอบการแสดงละคร ที่เป็นเพลงสำเนียงชวรววมถึงเพลงเสมอชวานั้น คล้ายกับการบรรเลงเพลงสำเนียงแขก คือ จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้มวม แล้วเพิ่มเครื่องดนตรีที่บ่งบอกถึงลักษณะหรือเครื่องดนตรีที่ได้รับ อิทธิพลทางวัฒนธรรมการดนตรีจากเชื้อชาตินั้นได้แก่ กลองแขก ซึ่งการรำเพลงเสมอชวา ผู้รำจะฟังเสียงดนตรีและจังหวะของกลองแขกเป็นหลักแทนการฟังจังหวะกลองทัด ในการกำหนดไม้มวมและไม้มลา

เพลงหน้าพาทย์เสมอชวาเป็นเพลงที่ครูมนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติประพันธ์ทำนองขึ้น ซึ่งในการบรรเลงประกอบการแสดงละครพื้นทางมีทำนองตามโน้ต เพลงต่อไปนี้

โน้ตสากลเพลงเสมอชวา

ที่มา : นายพรศักดิ์ คำส้อม ดุริยางคศิลป์ ระดับปฏิบัติงาน
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

4. เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์ประกอบการแสดง

ในการแสดงละครพื้นทาง เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการที่จะช่วยให้การแสดงเกิดความสวยงามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์การแสดง ที่ใช้สำหรับการรำเพลงเสมอชวา ประกอบการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร เป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครบทบาทต่างๆ สวมใส่และใช้อยู่ในเหตุการณ์ตามที่บทละครกำหนดหรือตามแต่ผู้จัดที่หาได้ ในการแสดงแต่ละครั้งที่สามารถบ่งบอกลักษณะเชื้อชาติได้เป็นอย่างดี ตัวละครที่รำเพลงเสมอชวาในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร โดยเฉพาะที่เป็นตัวพระ ประกอบด้วย 5 ตัวละคร ได้แก่ ระบุษสีหนา ท้าวหมันหย้า ปะตาระกาหลา ท้าวกะหมังกุหนิง และท้าวดาหา ซึ่งล้วนแต่เป็นตัวละครในเรื่องอิเหนาทั้งสิ้น ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมภาพลักษณะการแต่งกายของตัวละครที่รำเพลงหน้าพาทย์เสมอชวา ไว้ในส่วนท้ายของรูปเล่มงานวิจัยฉบับนี้

สรุปได้ว่า ในการแสดงละครพื้นทางของกรมศิลปากร มีบทละครที่ปรากฏเพลงเสมอชวาเพียงเรื่องเดียวคืออิเหนา และถ้าจำแนกเฉพาะตัวละครที่เป็นตัวพระมี 5 ตอน ได้แก่

ตอนปราบระบุษสีหนา ตัวละครที่รำเพลงเสมอชวา คือ ระบุษสีหนา

ตอนยลพักตร์จินตะหรา ตัวละครที่รำเพลงเสมอชวา คือ ท้าวหมันหย้า

ตอนฤทธิ์เทวาปะตาระกาหลา ตัวละครที่รำเพลงเสมอชวา คือ องค์ปะตาระกาหลา

ตอนศึกกะหมังกุหนิง ตัวละครที่รำเพลงเสมอชวา คือ ท้าวกะหมังกุหนิง

ตอนไหว้พระ ตัวละครที่รำเพลงเสมอชวา คือ ท้าวดาหา

ซึ่งตัวละครทั้ง 5 นี้ ล้วนเป็นตัวละครที่มียศฐาบรรดาศักดิ์สูงส่ง ทั้งเป็นเทวดา เป็นกษัตริย์ และเป็นพระราชวงศ์ ที่สำคัญยังเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องอีกด้วย การบรรเลงเพลงเสมอชวาส่วนใหญ่จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าด้วยไม้นวม ซึ่งในการบรรเลงจะเพิ่มกลองแขกเข้ามาเป็นเครื่องกำกับจังหวะหน้าทับ เพื่อให้ได้ความรู้สึกเหมือนกับได้ฟังดนตรีชาตินั้นจริงๆ องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการที่จะทำให้การแสดงละครเกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น คือ เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง เครื่องแต่งกายที่ใช้สำหรับประกอบการแสดงละครเรื่องอิเหนา(แต่งกายแบบชวา) เป็นเครื่องแต่งกายที่กรมศิลปากรประยุกต์ขึ้น โดยได้รับอิทธิพลแบบอย่างมาจากการแต่งกายของนาฏยศิลป์ในเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย แต่จะเลือกใช้วัตถุดิบที่หาง่ายและใกล้เคียงกับลักษณะต้นแบบที่มีและหาได้ในประเทศไทยเป็นหลัก

จากการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอภาษาในการแสดงละครพื้นทางสรุปได้ว่า การรำเพลงหน้าพาทย์เสมอในการแสดงละครพื้นทางหรือเพลงเสมอออกภาษานั้น มีองค์ประกอบสำคัญหลัก 4 ประการได้แก่ บทละคร ฐานันดรศักดิ์ของตัวละคร ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบ และเครื่องแต่งกายรวมถึงอุปกรณ์การแสดงด้วย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบล้วนมีลักษณะสำคัญที่แตกต่างกันออกไปตามเชื้อชาติและตามแต่ลักษณะการแสดงที่กำหนดขึ้นในแต่ละครั้ง ผู้วิจัยได้จำแนกองค์ประกอบต่างๆออกไปตามแต่ละเชื้อชาติทั้ง 5 เพลง ดังสรุปได้ต่อไปนี้

การรำเพลงเสมอลาว พบว่ามีบทละครที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอลาวนี้รวม 2 เรื่องได้แก่ เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกโก๋ ตอนพระลอลงสวน ตอนพระลอเข้าห้อง หรือบางครั้งอาจพบในตอนพระลอเสียดน้ำด้วย และเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึก ซึ่งตัวละครที่รำเพลงเสมอลาวนี้ล้วนเป็นตัวละครที่มียศฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งเทพเจ้า กษัตริย์ และนายทหารที่มีศักดิ์เป็นถึงหัวหน้ากองทัพ ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำเสมอลาวจะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้นวม มีการเพิ่มขลุ่ยเพียงออและซออู้เข้ามาบรรเลงประกอบด้วย เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงเป็นเครื่องแต่งกายที่ตัวละครสวมใส่ตามเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอลาว มีลักษณะการแต่งกาย 2 ลักษณะ คือ แต่งแบบยืนเครื่องอย่างละครในราชสำนัก และแต่งแบบสามัญชนที่กำหนดขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับลักษณะเชื้อชาติ โดยมีโครงสร้างเดิมบางประการที่คล้ายกับการแต่งกายแบบราชสำนัก หรือที่เรียกติดปากว่า "แบบพื้นทาง"

การรำเพลงเสมอพม่า พบว่ามีบทละครที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอพม่ารวมทั้งสิ้น 4 เรื่องได้แก่ เรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา ตอนนางกายเอ๋ยช่วยด้วย เรื่องศึกเก้าทัพ เรื่องตะเลงพ่าย และเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนแม่ผู้ให้นม ตอนพินัยกรรมเรือนร้าง ตอนตองอุมาตุภูมิ ตอนบรรณาการพิเศษ ตอนนางสนมเข้าวัง ตอนโค่นต้นโพธิ์ ตอนกำแพงหงสาวดี ตอนเขยเถื่อนเยื่อนแปร และตอนน่านมแม่เลาซี รวมถึงในการแสดงเบิกโรงชุดฉายมั่งตราและฉายบุญเรือนองด้วย ซึ่งตัวละครที่รำเพลงเสมอพมานี้ล้วนเป็นตัวละครที่มีฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ รวมทั้งแม่ทัพที่ได้รับพระราชทานตำแหน่งที่สูงส่ง ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำเพลงเสมอพม่าจะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญ มีการเปลี่ยนปีในเป็นปีมอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ และเพิ่มเบิ่งมางคอกเข้มาบรรเลงประกอบการแสดงด้วย เหตุที่ใช้วงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญมาบรรเลงเพลงสำเนียงพมานั้น อาจเป็นเพราะลักษณะดนตรีของทั้งสองเชื้อชาตินี้มีความใกล้เคียงกัน ยากที่จะแยกออกให้เห็นได้อย่างชัดเจน เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงพบว่ามีลักษณะสำคัญที่บ่งบอกถึงตัวละครเชื้อชาติพม่า คือ การโพกศีรษะและการนุ่งผ้า การโพกศีรษะจะมี 2 ลักษณะคือ การโพกแบบครอบทั้งศีรษะ และโพกแบบพันเป็นชั้นๆรอบศีรษะ ซึ่งการโพกผ้าทั้งสองแบบนี้ในปัจจุบัน มีการพัฒนาให้เป็นแบบสำเร็จรูปด้วย การนุ่งผ้าของตัวละครเชื้อชาติพม่ามี 2 ลักษณะเช่นกันคือ นุ่งแบบโสร่งแล้วปลดอยชายผ้าออกมาด้านหน้า และนุ่งแบบจีบผ้าหน้าสามเหลี่ยม

การรำเพลงเสมอมอญ พบว่ามีบทละครที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญรวมทั้งสิ้น 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องราชาธิราช ตอนพญาน้อยชมตลาด ตอนสมิงนครอินทร์ลงพระทัย ตอนสัจจะ

สมิงนครินทร์ ตอนสมิงนครินทร์ยกทัพเรือ และเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ตอนสามราชวงศ์หรือเล่าซีเข้าวัง ตอนตะเลงเจ้าเล่ห์ ตอนบ้านขุนวัง รวมทั้งในการแสดงเบิกโรงถวายพระพรอีก 2 ชุด คือชุดทศพิศ ทิศทิศ และทศทิศพิพิธพร ตัวละครที่รำเพลงเสมอมอญล้วนเป็นตัวละครที่มีฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ รวมทั้งแม่ทัพและนายทหารผู้มีบรรดาศักดิ์ ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอมอญจะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ประกอบเครื่องมอญ เช่นเดียวกันกับที่ใช้บรรเลงเพลงเสมอพม่า คือ มีการเปลี่ยนปี่ในเป็นปี่มอญ เปลี่ยนตะโพนไทยเป็นตะโพนมอญ และเพิ่มเปิงมางคอกเขามารวมบรรเลงด้วย เครื่องแต่งกายละอู่ประกอบการแสดง พบว่า ลักษณะสำคัญของการแต่งกายตัวละครเชื้อชาติมอญ คือ การเกล้าผมมวยสูงกลางศีรษะแล้วโพกผ้ามัดปมด้านหลัง และการสวมเสื้อแขนยาว ผาด้านหน้า

การรำเพลงเสมอแขก พบว่ามีตัวละครพันทางที่ปรากฏเพลงหน้าพาทย์เสมอแขกนี้รวม 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องอิเหนา เรื่องอาบุฮะซัน และเรื่องพระอภัยมณี ตัวละครที่รำเพลงเสมอแขกล้วนมีฐานันดรศักดิ์ที่สูงส่ง เป็นทั้งกษัตริย์ เจ้าเมือง พระราชวงศ์ และเศรษฐีผู้มีมรดกมากมายมหาศาล ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำเพลงเสมอแขก จะนิยมบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้นวม มีการเพิ่มเครื่องดนตรีที่บ่งบอกลักษณะเชื้อชาติ คือ "กลองแขก" เข้ามารวมบรรเลงด้วย เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงพบว่า ในการรำเพลงเสมอแขกมีลักษณะการแต่งกาย 2 ลักษณะ คือ แต่งแบบแขกชวา และแต่งแบบแขกอาหรับ

การรำเพลงเสมอชวา พบว่ามีตัวละครเพียงเรื่องเดียวที่ปรากฏเพลงเสมอชวา คือ เรื่องอิเหนา รวม 5 ตอน ได้แก่ ตอนปราบระตูบุษลีหนา ตอนยลพัทลุงจินตะหรา ตอนฤทธิ์เทวา ปะตาระกาหลา ตอนศึกกะหมังกุหนิง และตอนไหว้พระ ตัวละครที่รำเพลงเสมอชวาล้วนมียศฐานันดรศักดิ์ เป็นทั้งเทวดา กษัตริย์ พระราชโอรส และมเหสี ดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการรำเพลงเสมอชวา จะบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้าไม้นวม มีการเพิ่มกลองแขกเข้ามารวมบรรเลงประกอบการแสดงด้วย เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดง พบว่า เป็นการประยุกต์และเลียนแบบเครื่องแต่งกายนาฏศิลป์แบบสุริการตาของประเทศอินโดเนเซีย แต่จะเลือกใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้ผ้าประกอบการรำ หรือที่อินโดเนเซียเรียกว่า "แซมปุน" หรือ "แซมปูล"

ทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการรำเพลงหน้าพาทย์เสมอออกภาษาทั้ง 5 เพลง ที่สามารถบ่งบอกลักษณะเชื้อชาติของตัวละครได้เป็นอย่างดี ซึ่งในบทต่อไปผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานวิจัยอันจะได้มาซึ่งขั้นตอน วิธีการ รวมถึงเครื่องมือต่างๆ ที่เป็นส่วนสำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้